

Metoda kategoryzacji obszarów chronionych zgodnie z podejściem Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN)

Małgorzata Hajto, Małgorzata Bidłasik, Bożena Kornatowska,
Renata Krzyściak-Kosińska, Izabela Potapowicz, Natalia Horak

Warszawa, 2024

SPIS TREŚCI

1	Wprowadzenie	4
1.1	Cel i zakres opracowania	4
1.2	Tryb pracy	4
1.3	Kategorie obszarów chronionych IUCN	6
2	System kategorii obszarów chronionych IUCN.....	7
2.1	Cele systemu kategorii IUCN	7
2.2	Systemowe podejście do ochrony różnorodności biologicznej	7
2.3	Podstawowe elementy systemu kategorii obszarów chronionych IUCN	8
2.4	Raportowanie informacji o obszarach chronionych do WDPA.....	13
3	Obszar chroniony w definicji IUCN	13
4	Kategorie obszarów chronionych IUCN	15
4.1	Opis kategorii IUCN.....	15
	Kategoria Ia: Ścisły rezerwat przyrody	15
	Kategoria Ib: Obszar dzikiej przyrody <i>Wilderness area</i>	18
	Kategoria II: Park narodowy <i>National park</i>	20
	Kategoria III: Pomnik przyrody <i>Natural monument or feature</i>	23
	Kategoria IV: Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami <i>Habitat/species management area</i>	26
	Kategoria V: Chroniony krajobraz/ krajobraz morski <i>Protected landscape/ seascape</i>	29
	Kategoria VI: Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych <i>Protected area with sustainable use of natural resources</i>	32
5	Polski system ochrony przyrody a system kategoryzacji obszarów chronionych wg IUCN	35
5.1	Elementy polskiego systemu obszarów chronionych w kontekście kategoryzacji IUCN	35
	System ochrony przyrody w Polsce	35
	Cele ochrony przyrody w Polsce.....	38
	Zarządzanie obszarami chronionymi w Polsce	39
5.2	Możliwości przypisania kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce	40
6	Proces przypisywania kategorii IUCN formom ochrony przyrody w Polsce.....	42
6.1	Metoda przypisywania kategorii IUCN	42
6.2	Zasady przypisywania kategorii IUCN	43
6.3	Etapy przypisywania kategorii IUCN	45
	Etap 1. Przypisanie kategorii IUCN obszarowi chronionemu w Polsce	46
	Etap 2. Konsultacje społeczne przypisania kategorii IUCN obszarowi chronionemu	51
	Etap 3. Podjęcie decyzji o przypisaniu kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce	52
	Etap 4. Weryfikacja przypisanych kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce.....	53
6.4	Przegląd przypisanych kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce	53
6.5	Przypisywanie kategorii IUCN obszarom chronionym nowo ustanowionym na mocy Ustawy o ochronie przyrody.....	56
6.6	Zgłaszanie obszarów chronionych do kategoryzacji IUCN	56
7	Wstępna kategoryzacja wybranych obszarów chronionych	56
7.1	Metoda i narzędzia	56
7.2	Parki narodowe.....	57
7.3	Park krajobrazowe	59
8	Podsumowanie. Kwestie wymagające dyskusji	60
9	Literatura	65
	Załączniki.....	68
	Załącznik 1. Obszary chronione w Polsce a kategorie obszarów chronionych wg IUCN	69
	Załącznik 2. Przypisanie kategorii IUCN parkom narodowym w Polsce	150
	Załącznik 3. Przypisanie kategorii IUCN parkom krajobrazowym w Polsce.....	157
	GLOSARIUSZ	165

WYKAZ SKRÓTÓW

CNPPA	Komisja IUCN ds. Parków Narodowych i Obszarów Chronionych <i>The World Conservation Union Programme on protected areas</i>
GDOŚ	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
IOŚ-PIB	Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy
ICMM	Międzynarodowa Rada ds. Metali i Górnictwa <i>International Council on Mining and Metals</i>
IUCN	Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody <i>International Union for Conservation of Nature</i>
KSOCh	Krajowy System Obszarów Chronionych
MKIŚ	Ministerstwo Klimatu i Środowiska
NFOŚiGW	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
PGL LP	Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe
PGW WP	Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie
PO	Plan ochrony
PUL	Plan urządzenia lasu
PZO	Plan zadań ochronnych
RDOŚ	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
UE	Unia Europejska
UNEP-WCMC	Światowe Centrum Monitoringu Ochrony Przyrody Programu Narodów Zjednoczonych ds. Ochrony Środowiska <i>UN Environment Programme World Conservation Monitoring Centre</i>
UNESCO	Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury <i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>
WCPA	Światowa Komisja ds. Obszarów Chronionych IUCN <i>The World Commission on Protected Areas</i>
WDPA	Światowa Baza Obszarów Chronionych <i>The World Database on Protected Areas</i>

1 Wprowadzenie

1.1 Cel i zakres opracowania

Niniejsze opracowanie „Metoda kategoryzacji obszarów chronionych zgodnie z podejściem Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN)” wykonano w ramach projektu realizowanego przez Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy (IOŚ-PIB) na zlecenie Ministerstwa Klimatu i Środowiska. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Celem projektu jest opracowanie metody i przeprowadzenie wstępnej kategoryzacji wybranych obszarów chronionych w Polsce zgodnie z kategoriami obszarów chronionych IUCN. W opracowaniu przedstawiono metodę przypisywania kategorii IUCN do obszarów chronionych w ramach systemu ochrony przyrody w Polsce. Metoda jest zgodna z „Wytycznymi do stosowania kategoryzacji w zarządzaniu obszarami chronionymi” (zwane dalej Wytycznymi IUCN¹). Została wypracowana na podstawie przeglądu literatury, analizy polskiego prawa w zakresie ochrony przyrody, przeglądu wybranych aktów powołania i zarządzania obszarami chronionymi w Polsce.

Metoda odnosi się do form ochrony przyrody określonych w Ustawie o ochronie przyrody². Uwzględniono formy krajowego systemu obszarów chronionych, obszary chronione w ramach Europejskiej Sieci Natura 2000 oraz inne formy ustanawiane na poziomie lokalnym.

Zgodnie z zaleceniami IUCN przypisywanie kategorii obszarom chronionym bazuje na czterech głównych elementach:

- 1) opracowaniu wytycznych dla rządu i zarządców obszarów chronionych,
- 2) uzgodnieniu procesu przypisywania kategorii,
- 3) zapewnieniu systemu kwestionowania przypisanych kategorii,
- 4) zapewnieniu procesu weryfikacji, który mógłby zostać wdrożony na poziomie krajowym.

Metoda kategoryzacji polskich obszarów chronionych zgodnie z podejściem IUCN stanowi jeden z elementów opracowania krajowego podejścia do przypisywania kategorii IUCN polskim formom obszarowej ochrony przyrody, ma charakter wstępny i jest przyczynkiem do otwarcia szerszej dyskusji nad możliwości stosowania kategoryzacji IUCN w Polsce.

1.2 Tryb pracy

Dla realizacji celów projektu, w tym na potrzeby wstępnego przypisania kategorii wybranym obszarom chronionym, niezbędne było dogłębne rozpoznanie podejścia do kategoryzacji obszarów chronionych IUCN. Przeprowadzone analizy obejmowały przegląd literatury, w tym Wytycznych IUCN, przegląd aktów prawa w zakresie ochrony przyrody, aktów powołania wybranych obszarów

¹ Dudley, N. (Editor) (2008). Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. Gland, Switzerland: IUCN. x + 86pp. WITH Stolton, S., P. Shadie and N. Dudley (2013). IUCN WCPA Best Practice Guidance on Recognising Protected Areas and Assigning Management Categories and Governance Types, Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 21, Gland, Switzerland: IUCN. xxpp

² Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jedn. Dz. U. 2023 poz. 1336 z późn. zm.) Stan na 31.03.2024 r.

chronionych oraz planów zarządzania obszarami chronionymi (planów ochrony, planów zadań ochronnych, zadań ochronnych, zarządzeń dyrektorów parków narodowych dot. korzystania z obszaru parku itp.).

Na podstawie przeprowadzonych analiz opracowano Metodę, która została poddana weryfikacji w ramach wstępnej kategoryzacji parków narodowych i parków krajobrazowych. Do wstępnego przypisania kategorii zostały wybrane polskie parki narodowe (23) i krajobrazowe (125)³. Wstępne przypisanie kategorii IUCN wybranym obszarom chronionym służy przetestowaniu i weryfikacji metody, opisanej w niniejszym opracowaniu. Opracowanie nie obejmuje kategoryzacji obszarów chronionych na podstawie faktycznych cech obszaru, analiz przestrzennych ani niezbędnych konsultacji społecznych.

Weryfikacja Metody została przeprowadzona przy wykorzystaniu ankiety opracowanej w dwóch wersjach – dla parków narodowych i parków krajobrazowych. Ponadto przeprowadzono konsultacje z zarządzającymi tymi obszarami chronionymi. W marcu 2024 roku odbyły się cztery spotkania z zarządcami obszarów chronionych, podczas których przedstawiciele parków narodowych i parków krajobrazowych wskazali cenne sugestie do metody. Sugestie i uwagi uczestników konsultacji zostały uwzględnione w zweryfikowanej wersji Metody.

W niniejszym opracowaniu skupiono się na zaprezentowaniu podejścia do kategoryzacji obszarów chronionych IUCN. W rozdziałach opracowania przedstawiono:

- podstawową wiedzę na temat systemu kategorii obszarów chronionych IUCN,
- definicję obszaru chronionego przyjętą przez IUCN, którą należy traktować jako punkt wyjścia w procesie przypisywania kategorii IUCN,
- szczegółowy opis poszczególnych kategorii IUCN wraz z wyjaśnieniem ich specyfiki i porównaniem z pozostałymi kategoriami,
- analizę polskiego systemu obszarów chronionych w kontekście kategoryzacji IUCN oraz odniesienie kategoryzacji IUCN do polskich form ochrony przyrody,
- proponowaną procedurę przypisywania kategorii IUCN obszarom chronionym w systemie polskim, w tym generalne zasady przypisywania kategorii IUCN oraz opis poszczególnych etapów tego procesu.

W załącznikach do opracowania znajdują się analizy obszarów chronionych w Polsce pod kątem kategoryzacji IUCN:

- Załącznik 1. Obszary chronione w Polsce a kategorie obszarów chronionych wg IUCN
- Załącznik 2. Procedura przypisania kategorii IUCN parkom narodowym,
- Załącznik 3. Procedura przypisania kategorii IUCN parkom krajobrazowym.

Opracowanie zawiera glosariusz (słownik terminów).

³ Warto zwrócić uwagę, że Polska przyjęła definicję parku narodowego wypracowaną na forum IUCN, a niektóre z parków narodowych zostały skategoryzowane na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku.

1.3 Kategorie obszarów chronionych IUCN

IUCN wypracowała definicję obszaru chronionego, zgodnie z którą obszarem chronionym jest jednoznacznie określona przestrzeń geograficzna ustanowiona, przeznaczona i zarządzana za pomocą regulacji prawnych lub innych skutecznych środków w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony przyrody oraz powiązanych z nią usług ekosystemowych i wartości kulturowych⁴. Kategorie IUCN są przypisywane tylko i wyłącznie obszarom spełniającym tę definicję.

Kategorie obszarów chronionych IUCN są globalnymi ramami, uznanymi przez Konwencję o różnorodności biologicznej (CBD)⁵, do charakteryzowania różnych typów zarządzania obszarami chronionymi i stanowią globalny standard planowania, ustanawiania i zarządzania obszarami chronionymi.

System kategoryzacji obszarów chronionych IUCN został opracowany w celu stworzenia wspólnego rozumienia obszarów chronionych, zarówno w obrębie krajów, jak i między nimi, co umożliwia zestandaryzowanie języka, za pomocą którego planiści, badacze, politycy i grupy obywateli we wszystkich krajach mogą wymieniać informacje i poglądy (IUCN 1994), a przede wszystkim usprawnia ochronę przyrody na świecie.

Kategorie IUCN, stanowiąc globalny standard definiowania i rejestrowania obszarów chronionych, są coraz częściej włączane do ustawodawstwa rządowego. IUCN zwraca uwagę, że wiele krajów posiada ustawodawstwo jasno określające kryteria, na podstawie których identyfikowane są różne rodzaje obszarów chronionych, niemniej kryteria te nie muszą odpowiadać kategoriom IUCN. Właśnie tak jest w Polsce – pomimo licznych podobieństw pomiędzy przesłankami ustanawiania różnych form ochrony przyrody, polski system ochrony przyrody różni się od systemu wyznaczonego na podstawie kategorii IUCN. Polska, chcąc klasyfikować obszary chronione zgodnie ze standardami międzynarodowymi, powinna wypracować metodę połączenia własnego systemu klasyfikacji form ochrony przyrody z systemem klasyfikacji i kategoriami IUCN. Jednocześnie, na co również zwraca uwagę IUCN, cenne są podejmowane przez kraje inicjatywy udoskonalenia kategoryzacji IUCN pod kątem specyficznych warunków w danym kraju. IUCN zwraca uwagę, że system kategorii IUCN jest globalny, a zatem cechuje się pewnym stopniem ogólności. Dlatego ważne jest, aby korzystając z wytycznych IUCN, wnikliwie zdefiniować kategorie w warunkach krajowych.

Podstawą systemu kategorii IUCN są cele zarządzania w obszarach chronionych. Wraz z ustanowieniem obszaru chronionego na mocy polskich przepisów prawa określone są cele ochrony, wydaje się więc, że decyzja o przypisaniu właściwej kategorii IUCN powinna być stosunkowo prosta. Jednak w wielu przypadkach przypisanie kategorii IUCN polskim formom ochrony przyrody może nastroczać trudności. Wynika to z faktu, że w kategoryzacji IUCN istotne są nie tyle ustanowione cele ochrony, co realne cele zarządzania znajdujące odzwierciedlenie nie tylko w aktach ustanawiających obszary chronione, ale także w planach zarządzania obszarami. W przypadku polskich obszarów

⁴ Definicja za polskim zaakceptowanym przez IUCN tłumaczeniem Mitchell, B.A., Stolton, S., Bezaury-Creel, J., Bingham, H.C., Cumming, T.L., Dudley, N., Fitzsimons, J.A., Malleret-King, D., Redford, K.H. i Solano, P. (2022). Wytyczne dla obszarów chronionych prywatnie. Seria wytycznych w zakresie najlepszych praktyk dla obszarów chronionych No. 29. Gland, Szwajcaria: IUCN.
<https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/PAG-029-Pl.pdf>

⁵ Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r. (*Convention on biological diversity*, CBD) opublikowana w Dz. U. 2022 poz. 1532, ratyfikowana przez Polskę w 1996 r.

chronionych często mamy do czynienia z wieloma celami zarządzania, niekiedy złożonymi oraz z ewolucją tych celów. Odpowiada to zmieniającemu się podejściu do obszarów chronionych – od obszarów zamkniętych z ustanowionymi ogólnie restrykcjami do obszarów wymagających szeregu świadomych praktyk zarządzania – realizowanych nie tylko przez zarządców, ale także innych interesariuszy. Zdefiniowanie i przypisanie kategorii IUCN w warunkach krajowych wymaga przeprowadzenia badań i szerokiej dyskusji ich wyników, do której przyczynę stanowi niniejsze opracowanie.

2 System kategorii obszarów chronionych IUCN

2.1 Cele systemu kategorii IUCN

System kategorii obszarów chronionych IUCN został ustanowiony w celu zapewnienia międzynarodowego standardu planowania, ustanawiania i zarządzania obszarami chronionymi, ujednolicenia rozumienia obszarów chronionych na świecie i w krajach, a tym samym w celu usprawnienia ochrony różnorodności biologicznej na świecie. Zgodnie z podejściem IUCN stosowanie kategorii ma na celu:

- 1) Ułatwienie planowania obszarów chronionych i systemów obszarów chronionych. Kategorie IUCN stanowią narzędzia do planowania systemów obszarów chronionych i szerokich działań w zakresie planowania ochrony różnorodności biologicznej,
- 2) Poprawienie zarządzania informacjami o obszarach chronionych. Kategorie IUCN pomagają w globalnym i regionalnym gromadzeniu danych i raportowaniu o wysiłkach na rzecz ochrony różnorodności biologicznej. Służą gromadzeniu danych o obszarach chronionych. Ułatwiają porównanie między krajami i ustanowią ramy dla globalnych i regionalnych ocen. Poprawiają komunikację pomiędzy wszystkimi stronami zaangażowanymi w ochronę różnorodności biologicznej,
- 3) Wzmocnienie regulowanie działalności na obszarach chronionych, np. poprzez zalecanie pewnych działań w niektórych kategoriach zgodnie z celami zarządzania obszarem chronionym.

2.2 Systemowe podejście do ochrony różnorodności biologicznej

Kluczową kwestią w kategoryzacji IUCN jest systemowe podejście w ochronie różnorodności biologicznej. Wymienione powyżej cele mają służyć systemowemu planowaniu i ochronie różnorodności biologicznej, a przez to zwiększeniu skuteczności jej ochrony *in-situ*. Ważna jest przy tym długoterminowość tej ochrony i bazowanie na reprezentatywnej próbie każdego ekosystemu świata w systemie ochrony różnorodności biologicznej. O systemowości ochrony różnorodności biologicznej w kraju decyduje pięć cech (elementów):

- reprezentatywność, kompleksowość i równowaga poprzez zapewnienie pełnego zakresu typów środowiska w danym kraju,
- adekwatność, to jest wystarczający zasięg przestrzenny i układ jednostek składających się na różnorodność biologiczną w kraju,

- spójność i komplementarność – zapewniony jest cały pakiet celów ochrony i zrównoważonego rozwoju określonych dla kraju,
- rzetelność odnosząca się do jednolitości, czytelności i transparentności ustanawiania obszarów chronionych,
- efektywność kosztowa, skuteczność i sprawiedliwość, opisujące równowagę między kosztami i korzyściami oraz sprawiedliwość w ich podziale, a także skuteczność systemu ochrony różnorodności biologicznej.

W kontekście opisanych cech systemu ochrony różnorodności biologicznej, zgodnie z Konwencją o różnorodności biologicznej, IUCN zachęca kraje do identyfikowania i wypełniania luk w swoich systemach obszarów chronionych oraz do wykorzystania różnorodności kategorii obszarów chronionych do wdrażania tego systemowego podejścia (rozdz. 6.4. *Przegląd krajowy kategorii obszarów chronionych*). Takie podejście ma także pomóc w rozwiązywaniu problemu zrównoważenia ekologicznych potrzeb gatunku lub ekosystemu z potrzebami społeczeństwa.

Systemowość w podejściu IUCN do ochrony różnorodności biologicznej odnosi się także do trójwymiarowości tej ochrony. W tym kontekście, trójwymiarowe aspekty (właściwości) obszarów chronionych to:

- ochrona różnorodności biologicznej w obszarze chronionym, w tym w morzu,
- ochrona przestrzeni powietrznej nad obszarem chronionym (nad ziemią i ponad powierzchnią morza),
- ograniczenie działalności człowieka pod powierzchnią obszaru chronionego (pod ziemią i pod morzem).

Systemowe podejście IUCN do ochrony różnorodności biologicznej wyraża się także w podkreśleniu wagi łączenia obszarów chronionych w systemy spójne przestrzennie. Jest to zgodne z Konwencją o różnorodności biologicznej i promowanymi na jej forum strategiami zrównoważonego użytkowania, ukierunkowanymi na ochronę różnorodności biologicznej w szerszej skali. Istotne jest więc zapewnienie ochrony terenów łączących obszary chronione. Kategorie IUCN zapewniają ramy dla planowania i rozwoju ochrony różnorodności biologicznej i zarządzania użytkowaniem gruntów i wód w sposób zintegrowany.

2.3 Podstawowe elementy systemu kategorii obszarów chronionych IUCN

Podstawowymi elementami systemu kategorii obszarów chronionych IUCN są:

- 1) Definicja obszaru chronionego IUCN,
- 2) Cele zarządzania obszarami chronionymi IUCN,
- 3) Zarządzanie obszarami chronionymi IUCN,
- 4) Sześć kategorii obszarów chronionych IUCN.

Poniżej w poszczególnych podrozdziałach opisano te podstawowe elementy.

Obszar chroniony zgodnie z IUCN

Kategoryzacji IUCN podlegają obszary chronione, które są zdefiniowane w prezencyjny sposób. Definicja ta brzmi następująco: obszar chroniony to jednoznacznie określona przestrzeń geograficzna ustanowiona, przeznaczona i zarządzana za pomocą regulacji prawnych lub innych skutecznych

środków w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony przyrody oraz powiązanych z nią usług ekosystemowych i wartości kulturowych⁶.

Definicja obszaru chronionego została dodatkowo wyjaśniona w Wytycznych IUCN. Te wyjaśnienia podano w dalszej części *Metody* (rozdz. 3).

Definicja została uzgodniona na forum IUCN z uwzględnieniem wielości form ochrony różnorodności biologicznej na świecie i obejmuje różne cele zarządzania. Termin *obszary chronione* odnosi się do szerokiego zakresu różnych podejść do zarządzania, od obszarów ściśle chronionych, poprzez takie, które oprócz ochrony różnorodności biologicznej służą celom społecznym, do obszarów, w których ochrona różnorodności biologicznej jest zintegrowana z mniej lub bardziej tradycyjnym stylem życia ludzi lub odbywa się równoległe ze zrównoważonym rozwojem tych obszarów.

Termin obejmuje obszary chronione we **wszystkich typach krajobrazów** – naturalnych i kulturowych, lądowych i morskich. Przy czym IUCN zwraca uwagę, że pojęcia takie jak „naturalny” i „kulturowy” należy traktować jako rodzaj przybliżenia i proponuje następującą terminologię:

- obszary naturalne lub niezmodyfikowane to takie, które wciąż zachowują pełny lub prawie pełny zestaw gatunków rodzimych w tym obszarze, w zasięgu mniej lub bardziej naturalnie funkcjonującego ekosystemu;
- obszary kulturowe to takie, które uległy istotnym zmianom prowadzącym do modyfikacji składu lub struktury lasu – na przykład, w wyniku osiadłego rolnictwa, intensywnego stałego wypasu i gospodarki leśnej. Skład gatunkowy i funkcjonowanie ekosystemu prawdopodobnie znacznie się zmieniły;
- krajobrazy kulturowe mogą nadal zawierać bogaty zestaw gatunków, a w niektórych przypadkach mogły stać się zależne od zarządzania kulturowego.

Obszary chronione IUCN obejmują ekosystemy o **różnym stopniu naturalności**, a kategoryzacja IUCN nie jest hierarchiczna pod żadnym względem. IUCN podkreśla, że wszystkie kategorie są istotne, wnoszą wkład w systemową ochronę różnorodności biologicznej, zaś właściwie zaplanowany system obszarów chronionych powinien uwzględniać obszary o różnym stopniu naturalności.

Obszary chronione IUCN obejmują także **wszystkie typy zarządzania** nimi. IUCN podkreśla, że definicja obszaru chronionego i kategorie są „neutralne” w odniesieniu do rodzajów własności lub władzy zarządzającej. Ziemia, woda i zasoby naturalne w każdej kategorii mogą być własnością lub być zarządzane przez agencje rządowe, organizacje pozarządowe, społeczności, ludność rdzenną i podmioty prywatne – samodzielnie lub w połączeniu. Typy zarządzania odnoszą się jednak nie do tego, kto jest właścicielem, ani do tego, kto ponosi ostateczną odpowiedzialność za ochronę przyrody, ale do tego, kto podejmuje decyzje dotyczące zarządzania obszarem. Typy zarządzania, jako istotny element systemu kategorii obszarów chronionych IUCN opisano poniżej (pkt. *Zarządzanie obszarami chronionymi IUCN*).

⁶ Definicja za polskim zaakceptowanym przez IUCN tłumaczeniem Mitchell, B.A., Stolton, S., Bezaury-Creel, J., Bingham, H.C., Cumming, T.L., Dudley, N., Fitzsimons, J.A., Malleret-King, D., Redford, K.H. i Solano, P. (2022). Wytyczne dla obszarów chronionych prywatnie. Seria wytycznych w zakresie najlepszych praktyk dla obszarów chronionych No. 29. Gland, Szwajcaria: IUCN.

Cele zarządzania obszarami chronionymi IUCN

O przypisaniu kategorii IUCN obszarowi chronionemu decydują przede wszystkim cele zarządzania w danym obszarze. Niemniej kategorie są przypisywane jedynie tym obszarom, których głównym celem jest zachowanie różnorodności biologicznej. Cele w systemie kategorii IUCN są szczegółowo rozpoznane i opisane. Dla każdej kategorii cele te zostały określone w Wytycznych IUCN oraz są przedstawione w rozdz. 3. Metody.

Cele te, jako wspólne dla wszystkich obszarów chronionych i opisujące system ochrony różnorodności biologicznej IUCN określa następująco:

- zachowanie składu, struktury, funkcji i potencjału ewolucyjnego różnorodności biologicznej;
- przyczynianie się do realizacji regionalnych strategii ochrony (jako rezerwy zasadnicze, strefy buforowe, korytarze, etapy podróży gatunków migrujących itp.),
- utrzymanie różnorodności krajobrazu lub siedliska oraz związanych z nim gatunków i ekosystemów,
- zapewnienie powierzchni o odpowiedniej wielkości, tak aby zachować integralność i długoterminową realizację określonych celów ochrony lub też posiadanie możliwości powiększenia, tak aby realizacja tego celu była możliwa,
- zachowanie w sposób trwały wartości, dla których zostały powołane,
- funkcjonowanie zgodnie ze wskazaniami w planie zarządzania oraz programie monitorowania i oceny, wspierającym zarządzanie adaptacyjne,
- posiadanie jasnego i sprawiedliwego systemu zarządzania.

Wszystkie obszary chronione powinny również dążyć, w stosownych przypadkach, do:

- zachowania istotnych cech krajobrazu, cech geomorfologicznych i geologicznych,
- zapewnienia regulacyjnych usług ekosystemowych, w tym: buforowanie skutków zmian klimatu,
- zachowania naturalnych i malowniczych obszarów o znaczeniu krajowym i międzynarodowym dla celów kulturowych, duchowych i naukowych,
- dostarczania korzyści dla mieszkańców i społeczności lokalnych, zgodnie z innymi celami zarządzania,
- dostarczania korzyści rekreacyjnych – zgodnych z innymi celami zarządzania,
- sprzyjania prowadzeniu badań naukowych o niewielkim wpływie oraz monitoringu ekologicznego związanego z wartościami obszaru chronionego – zgodnie z tymi wartościami,
- wykorzystania adaptacyjnych strategii zarządzania w celu poprawy skuteczności zarządzania i jakości zarządzania w czasie,
- pomagania w zapewnieniu możliwości edukacyjnych (w tym na temat metod zarządzania),
- pomagania w rozwijaniu publicznego wsparcia dla ochrony różnorodności biologicznej.

Zarządzanie obszarami chronionymi IUCN

Choć kategorie IUCN nie zależą od zarządzania obszarem chronionym, jednak typy zarządzania obszarami chronionymi są ważnym elementem systemu kategoryzacji IUCN.

Zarządzanie (ang. *governance*) jest definiowane jako „interakcje pomiędzy strukturami, procesami i tradycjami, które określają sposób sprawowania władzy, sposób podejmowania decyzji w kwestiach

o znaczeniu publicznym oraz sposób, w jaki obywatele lub inne zainteresowane strony wypowiadają swoje zdanie” (IUCN 2018). O sposobach zarządzania informują ramy prawne oraz prawno-polityczne, w tym plany zarządzania ustanowione dla obszarów chronionych. Obejmują one aspekty organizacyjne wynikające z ram prawnych i polityk oraz monitorowanie wyników. Zarządzanie obejmuje zasady podejmowania decyzji, decydentów i innych uczestników procesów decyzyjnych oraz same decyzje.

IUCN w kwestii zarządzania obszarem chronionym skupia się na podmiocie zarządzającym, który posiada uprawnienia do i odpowiedzialność za zarządzanie obszarem chronionym oraz może być z tego zarządzania rozliczany. Podmiot ten decyduje o wyborze celów zarządzania oraz o działaniach i środkach do ich osiągnięcia, w więc podejmuje decyzje dotyczące:

- ustanowienia obszaru chronionego,
- przyjęcia długofalowego celu (wizji) obszaru chronionego oraz innych celów,
- zatwierdzenia planu zarządzania,
- ustalenia systemu zarządzania, w tym podmiotów uczestniczących w tym zarządzaniu,
- zapewnienia zasobów ludzkich i finansowych do realizacji zarządzania,
- ustalenia sposobu przestrzegania i egzekwowania zasad praworządności oraz szerszego prawa międzynarodowego, w tym praw człowieka i praw ludności rdzennej (Mitchell i in. 2022).

IUCN oddziela zarządzanie od własności. Zwykle właściciele gruntów i zasobów na obszarach chronionych IUCN nie są zarządcami. Jednocześnie obszary chronione położone na gruntach skarbu państwa nie muszą być zarządzane przez rząd. Istotą zarządzania w podejściu IUCN jest to, kto podejmuje decyzje w odniesieniu do obszaru chronionego. Odpowiedź na to pytanie jest kluczowym kryterium wskazania typu zarządzania, który stanowi ważny element przypisywania kategorii IUCN i rejestrowania obszarów chronionych w Światowej Bazie Obszarów Chronionych (WDPA). Podejście to jest zgodne z Konwencją o różnorodności biologicznej.

IUCN, biorąc pod uwagę podmiot, który podejmuje decyzji dotyczące obszaru chronionego, wyróżnia cztery typy zarządzania:

- A) Zarządzanie przez rząd,
- B) Zarządzanie wspólne,
- C) Zarządzanie prywatne,
- D) Zarządzanie przez ludność tubylczą i społeczności lokalne.

Zarządzanie przez rząd (typ A) odnosi się do obszarów chronionych, w których decyzje podejmuje rząd lub organ rządowy np.: ministerstwo lub inny podmiot podlegający bezpośrednio rządowi. Zarządzanie przez rząd może odbywać się na szczeblu krajowym, regionalnym lub lokalnym, to znaczy, rząd zachowuje kontrolę nad obszarem chronionym IUCN – decyduje o celach zarządzania tym obszarem – ale przekazuje zadania związane z planowaniem lub stałym zarządzaniem podmiotowi na szczeblu regionalnym lub lokalnym, w tym także organizacji pozarządowej, prywatnemu podmiotowi lub społeczności. Zarządzanie to może także obejmować prawny obowiązek informowania lub konsultowania się z zainteresowanymi stronami przed utworzeniem obszaru chronionego i podejmowaniem lub egzekwowaniem decyzji dotyczących zarządzania.

Zarządzanie wspólne (typ B) obejmuje sytuacje, w których występuje podział uprawnień w zakresie zarządzania i odpowiedzialności za zarządzanie obszarem chronionym. Zarządzanie może być podzielone pomiędzy podmioty rządowe i pozarządowe, a uprawnienie do zarządzania może mieć charakter formalny lub nieformalny. Zarządzanie wspólne, określane również jako współzarządzanie lub zarządzanie „przez współpracę”, polega na ponoszeniu odpowiedzialności za podejmowanie decyzji przez jeden podmiot, który jest zobowiązany – na mocy prawa lub polityki – do przekazywania informacji i konsultowania się z innymi interesariuszami. Jedną ze szczególnych form zarządzania wspólnego dotyczy transgranicznych obszarów chronionych.

Zarządzanie prywatne (typ C) dotyczy obszarów chronionych znajdujących się pod kontrolą lub będących własnością indywidualną, spółdzielczą, organizacji pozarządowej lub przedsiębiorstwa. Zarządzanie to może się odbywać według programów typu not-for-profit (niekomercyjne) lub for-profit (komercyjne).

Zarządzanie przez ludność tubylczą i społeczności lokalne (typ D) obejmuje obszary ustanowione i zarządzane przez ludność rdzenną oraz obszary ustanowione i zarządzane przez społeczności lokalne. IUCN definiuje ten typ zarządzania jako uprawnienia i odpowiedzialność za zarządzanie spoczywające na ludności rdzennej lub społecznościach lokalnych, które może być realizowane poprzez różne formy zwyczajowe lub prawne, formalne lub nieformalne, instytucje i zasady.

Kategorie obszarów chronionych wg IUCN

System obszarów chronionych wg IUCN odpowiada sześciu celom zarządzania i obejmują następujące ich kategorie:

- I) **ochrona ścisła**,
- II) zachowanie i ochrona **ekosystemów**,
- III) zachowanie **cech naturalnych**,
- IV) zachowanie poprzez **aktywne zarządzanie**,
- V) ochrona i odnowa **krajobrazu** lub krajobrazu morskiego,
- VI) **zrównoważone użytkowanie** zasobów **naturalnych**.

Celom tym odpowiada sześć kategorii obszarów chronionych, przy czym pierwsza kategoria, została podzielana na dwie. Są to następujące kategorie:

- Ia. Ścisły rezerwat przyrody *Strict nature reserve*
- Ib. Obszar dzikiej przyrody *Wilderness area*
- II. Park narodowy *National park*
- III. Pomnik przyrody *Natural monument or feature*
- IV. Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami *Habitat/species management area*
- V. Chroniony krajobraz/ krajobraz morski *Protected landscape/ seascape*
- VI. Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych *Protected area with sustainable use of natural resources*

IUCN podkreśla, że kategorie mają charakter uniwersalny, odnoszą się do całej gamy różnorodnych form ochrony różnorodności biologicznej na świecie. W związku z tym są pewnym przybliżeniem.

W rozdz. 4 opisano poszczególne kategorie IUCN oraz możliwe wykorzystywanie tych kategorii w systemie ochrony przyrody w Polsce.

2.4 Raportowanie informacji o obszarach chronionych do WDPA

Rejestracja krajowych obszarów chronionych to kluczowy element porozumień międzynarodowych umożliwiający państwom wykazywanie postępów w osiągnięciu uzgodnionych celów, na przykład na forum Konwencji o różnorodności biologicznej i niektórych zadań w ramach celów zrównoważonego rozwoju (SDG). Na poziomie globalnym realizacja tych celów monitorowana jest za pomocą wskaźników pochodzących w dużej mierze ze Światowej Bazy Obszarów Chronionych (WDPA), która gromadzi dane uzyskane od władz państwowych i z innych źródeł.

Niemal wszystkie władze państwowe na świecie przesyłają sprawozdania o obszarach chronionych do WDPA. Protected Planet to inicjatywa kierowana przez Światowe Centrum Monitoringu Ochrony Przyrody Programu Narodów Zjednoczonych ds. Ochrony Środowiska (World Conservation Monitoring Centre, UNEP-WCMC), realizowana we współpracy z IUCN oraz agendą ONZ Środowisko, która obejmuje WDPA oraz Globalną Bazę Danych o Efektywności Zarządzania Obszarami Chronionymi (GD-PAME). UNEP-WCMC jest upoważniony przez CBD do zbierania danych na temat obszarów chronionych we wszystkich państwach i utrzymuje najbardziej obszerną globalną bazę danych o obszarach chronionych.

Szczegółowe informacje na temat raportowania informacji o obszarach chronionych są opublikowane w podręczniku: UNEP-WCMC (2019). User Manual for the World Database on Protected Areas and world database on other effective area-based conservation measures: 1.6. UNEP-WCMC: Cambridge, UK. Available at: http://wcmc.io/WDPA_Manual

3 Obszar chroniony w definicji IUCN⁷

Definicja obszaru chronionego wg IUCN jest następująca: obszar chroniony to jednoznacznie określona przestrzeń geograficzna ustanowiona, przeznaczona i zarządzana za pomocą regulacji prawnych lub innych skutecznych środków w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony przyrody oraz powiązanych z nią usług ekosystemowych i wartości kulturowych.

W celu jak najlepszego zrozumienia definicji, IUCN wyjaśnia poszczególne jej elementy:

- 1) **Jednoznacznie określona przestrzeń geograficzna** – odnosi się do obszarów lądowych, wód śródlądowych, morskich i przybrzeżnych lub kombinacji dwóch lub więcej z nich. „Przestrzeń” w ujęciu IUCN ma trzy wymiary: w obszarze, nad obszarem i pod obszarem. Przykładowo przestrzeń powietrzna nad obszarem chronionym podlega ochronie przed nisko przelatującymi samolotami. W przypadku chronionych morskich obszarów ochrona może dotyczyć określonej głębokości wody lub może jej podlegać dno morskie, a wody powyżej nie są chronione. Czasami obszary podpowierzchniowe nie są chronione (np. są otwarte dla górnictwa). „Jednoznacznie określony” oznacza: przestrzennie zdefiniowany obszar o uzgodnionych i wyznaczonych granicach. Granice te mogą być czasami wyznaczone przez cechy fizyczne, które zmieniają się w czasie (np. brzegi rzek) lub przez działania zarządcze (np. uzgodnione strefy zakazu połowów).

⁷ Rozdział został opracowany stosownie do Wytocznych IUCN.

- 2) **Ustanowiony** – oznacza, że ochrona może obejmować szereg typów zarządzania zadeklarowanych przez ludzi oraz tych, określonych przez państwo. Istotne jest również uznanie obszaru poprzez wpisanie do Światowej Bazy Danych o Obszarach Chronionych – WDPA.
- 3) **Przeznaczona** – oznacza konkretne wiążące zobowiązanie do ochrony w długim okresie czasu, poprzez np.: konwencje i porozumienia międzynarodowe, prawo krajowe i lokalne, prawo zwyczajowe, porozumienia organizacji pozarządowych, prywatne fundusze powiernicze i politykę firmy, systemy certyfikacji.
- 4) **Zarządzany** – zakłada podjęcie pewnych aktywnych kroków w celu zachowania wartości przyrodniczych (bądź innych), dla których obszar chroniony został ustanowiony. Niekiedy „zarządzany” może obejmować decyzję o pozostawieniu obszaru w stanie nietkniętym, jeśli jest to najlepsza strategia ochrony.
- 5) **Regulacje prawne lub inne skuteczne środki** – oznacza, że obszary chronione muszą być ogłoszone, to znaczy uznane na mocy ustawowego prawa cywilnego lub międzynarodowej konwencji lub umowy. Inne skuteczne, ale nieustanowione prawnie środki obejmują uznane tradycyjne zasady, zgodnie z którymi obszary są zarządzane przez społeczności lokalne lub polityki ustanowione przez organizacje pozarządowe.
- 6) **... w celu osiągnięcia** – oznacza pewien poziom skuteczności. Kategoria obszaru chronionego jest przypisywana na podstawie celu zarządzania w obszarze chronionym, jednak skuteczność tego zarządzania będzie stopniowo rejestrowana w Światowej Bazie Danych o Obszarach Chronionych i z czasem stanie się ważnym kryterium pomocniczym w identyfikacji i uznawaniu obszarów chronionych.
- 7) **Długoterminowej** – obszary chronione powinny być zarządzane w sposób trwały, a nie na podstawie krótkoterminowej lub tymczasowej strategii zarządzania.
- 8) **Ochrony** – w kontekście przyjętej definicji ochrona odnosi się do utrzymania in-situ ekosystemów oraz siedlisk naturalnych i półnaturalnych oraz żywotnych populacji gatunków w ich naturalnym otoczeniu. W przypadku gatunków udomowionych lub uprawianych ochrona odnosi się do otoczenia, w którym wykształciły one swoje charakterystyczne właściwości (patrz: definicja agrobioróżnorodności w Glosariuszu).
- 9) **Przyrody** – w kontekście definicji przyroda zawsze odnosi się do różnorodności biologicznej, na poziomie genetycznym, gatunkowym i ekosystemowym, a często także do georóżnorodności, ukształtowania terenu i szerszych wartości przyrodniczych.
- 10) **Powiązane z nią usługi ekosystemowe** – oznacza usługi ekosystemowe, które wiążą się z celem ochrony przyrody, ale nie kolidują z nim. Mogą to być usługi zaopatrzeniowe, takie jak żywność i woda; usługi regulacyjne, takie jak regulacja powodzi, suszy, degradacji gruntów i chorób; usługi wspierające, takie jak tworzenie gleby i obieg składników odżywczych; oraz usługi kulturowe, takie jak korzyści rekreacyjne, duchowe, religijne i inne niematerialne pożytki.
- 11) **Wartości kulturowe** – dotyczy wartości, które nie zakłócają rezultatów ochrony (wszystkie wartości kulturowe na obszarze chronionym powinny spełniać to kryterium), w tym, przede wszystkim te, które przyczyniają się do rezultatów ochrony (np. tradycyjne praktyki zarządzania, od których kluczowe gatunki stały się zależne oraz te praktyki, które są zagrożone).

4 Kategorie obszarów chronionych IUCN

4.1 Opis kategorii IUCN⁸

Kategoria Ia: Ścisły rezerwat przyrody

Kategoria Ia obejmuje obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz ewentualnie cech geologicznych i geomorfologicznych, na których wstęp, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości przyrodniczych. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.

Cel główny

Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) lub cech georóżnorodności. Atrybuty te są kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.

Inne cele

- zachowanie ekosystemów, gatunków i cech georóżnorodności w takim stanie jakby nie podlegały zaburzeniom w wyniku działalności człowieka;
- zabezpieczenie przykładów środowiska naturalnego dla badań naukowych, monitoringu środowiska i edukacji, w tym obszarów bazowych, z których wykluczony jest wszelki możliwy do uniknięcia dostęp;
- zminimalizowanie zaburzeń poprzez staranne planowanie i wdrażanie wyników badań oraz dozwolonych działań;
- zachowanie wartości kulturowych i duchowych związanych z przyrodą.

Cechy charakterystyczne

Generalnie obszar powinien:

- posiadać w dużym stopniu kompletny zestaw spodziewanych gatunków rodzimych w ekologicznie istotnych zagęszczeniach lub być zdolnym do przywrócenia ich do takich zagęszczeń, poprzez naturalne procesy lub ograniczone czasowo interwencje;
- posiadać pełny zestaw spodziewanych rodzimych ekosystemów, w dużej mierze nienaruszonych, z nienaruszonymi procesami ekologicznymi lub procesami, które mogą być odtworzone przy minimalnej interwencji związanej z zarządzaniem;
- być wolnym od bezpośredniej interwencji współczesnych ludzi, która zagrażałaby określonym celom ochrony obszaru, co zwykle oznacza ograniczenie dostępu ludzi i wykluczenie osadnictwa;
- nie wymagać znaczącej i ciągłej interwencji w celu osiągnięcia celów ochrony;

⁸ Rozdział został opracowany stosownie do Wytucznych IUCN.

- być otoczony, jeśli to możliwe, przez grunty użytkowane na sposoby, które przyczyniają się do osiągnięcia określonych celów ochrony obszaru;
- stanowić referencyjne miejsce monitoringu, aby monitoring względnego wpływu działalności człowieka mógł być prowadzony w kontekście stanu wyjściowego;
- być zarządzany w sposób zapewniający stosunkowo niską liczbę odwiedzin przez ludzi;
- stwarzać możliwość zarządzania w celu ograniczenia zaburzeń do minimum (szczególnie istotne dla środowisk morskich).

Obszar może mieć znaczenie religijne lub duchowe (takie jak naturalne święte miejsce) tak długo, jak ochrona różnorodności biologicznej jest określona jako główny cel. W takim przypadku obszar może zawierać miejsca, które mogą być odwiedzane przez ograniczoną liczbę osób zaangażowanych w działalność związaną z wiarą – zgodną z celami zarządzania obszarem.

Rola w krajobrazie

Obszary kategorii Ia stanowią istotną składową zestawu narzędzi ochrony przyrody. Ziemia ulega coraz większemu wpływowi działalności człowieka i coraz mniej jest obszarów, gdzie ta działalność jest ściśle ograniczona. Ochrona i wyznaczanie obszarów kategorii Ia pozwala zachować obszary minimalnie przekształcone przez człowieka. Obszary te w znaczący sposób przyczyniają się do ochrony przyrody poprzez:

- ochronę części bogactwa Ziemi, które nie przetrwa poza ściśle chronionymi obszarami;
- zapewnienie punktów odniesienia, które pozwolą na bazowe i długoterminowe pomiary oraz monitoring wpływu zmian wywołanych przez człowieka poza tymi obszarami (np. zanieczyszczenia);
- zapewnienie obszarów, na których można badać ekosystemy w możliwie najbardziej dziewiczym środowisku;
- ochronę dodatkowych usług ekosystemów;
- ochronę miejsc przyrodniczych, które równocześnie mają znaczenie religijne i kulturowe.

Co czyni kategorię Ia wyjątkową

Przypisanie kategorii jest kwestią wyboru w zależności od długoterminowych celów zarządzania, często z wieloma alternatywnymi opcjami, które można zastosować w każdym miejscu. W poniższej tabeli przedstawiono niektóre z głównych powodów, dla których kategoria Ia może być wybrana w specyficznych sytuacjach – w porównaniu z innymi kategoriami obszarów chronionych, powołanych do realizacji podobnych celów.

Kategoria Ia różni się od pozostałych kategorii w następujący sposób:

Kategoria Ib	Obszary chronione kategorii Ib są na ogół większe i mniej ściśle chronione przed obecnością ludzi niż te w kategorii Ia. Choć zwykle nie podlegają masowej turystyce, mogą być otwarte dla ograniczonej liczby osób przygotowanych do samodzielnej podróży, np. pieszo lub łądzia, co nie zawsze jest możliwe w przypadku Ia.
Kategoria II	Obszary chronione kategorii II zazwyczaj łączą ochronę ekosystemów z rekreacją, związaną z podziałem na strefy, która nie jest właściwa dla kategorii I.

Kategoria III	Obszary chronione kategorii III są zazwyczaj skoncentrowane na konkretnym elemencie przyrodniczym, tak że głównym celem zarządzania jest utrzymanie tej cechy, podczas gdy cele Ia są zazwyczaj ukierunkowane na cały ekosystem i procesy ekosystemowe.
Kategoria IV	Obszary chronione kategorii IV chronią fragmenty ekosystemów lub siedlisk, których utrzymanie często wymaga ciągłej interwencji zarządczej w celu ich utrzymania. Z kolei obszary kategorii Ia powinny być w dużej mierze samowystarczalne, a ich cele wykluczają zarówno działalność zarządczą tego typu, jak i skalę odwiedzin powszechną w kategorii IV. Obszary chronione kategorii IV są często ustanawiane w celu ochrony poszczególnych gatunków lub siedlisk, a nie w celu realizacji konkretnych celów ekologicznych, tak jak ma to miejsce w obszarach kategorii Ia.
Kategoria V	Obszary chronione kategorii V to zazwyczaj krajobrazy kulturowe lub krajobrazy morskie, które zostały zmienione przez człowieka w ciągu setek, a nawet tysięcy lat i teraz zależą od ciągłej interwencji w celu utrzymania ich cech, w tym różnorodności biologicznej. Na wielu obszarach chronionych kategorii V znajdują się stałe osiedla ludzkie. Wszystkie powyższe aspekty nie są w zgodzie z kategorią Ia.
Kategoria VI	Obszary chronione kategorii VI zawierają obszary naturalne, w których zachowanie różnorodności biologicznej jest związane ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych, co jest niezgodne z kategorią Ia. Niemniej jednak, duże obszary chronione kategorii VI mogą zawierać w swoich granicach obszary kategorii Ia w ramach strefowania zarządzania.

Kwestie do rozważenia

- Niewiele jest obszarów świata lądowego i morskiego, które nie noszą śladów wcześniejszej działalności człowieka, choć w wielu przypadkach pierwotni mieszkańcy nie są już tam obecni. W wielu przypadkach obszary kategorii Ia będą wymagały procesu odbudowy. Odbudowa ta powinna odbywać się poprzez naturalne procesy lub ograniczone w czasie interwencje: jeśli wymagana jest ciągła interwencja, dany obszar powinien należeć do innej kategorii, takiej jak IV lub V.
- Niewiele jest obszarów nieobjętych jakąś formą prawnej lub przynajmniej tradycyjnej własności, tak więc znalezienie miejsc, gdzie działalność człowieka jest wykluczona często stanowi problem. Niektóre działania człowieka mają zasięg regionalny i globalny, a ich wpływ nie jest odseparowany przez granice obszarów chronionych. Jest to najbardziej widoczne w przypadku klimatu i zanieczyszczenia powietrza oraz nowych i pojawiających się chorób. W coraz bardziej przekształconym środowisku, może być coraz trudniej zachować dziewicze obszary poprzez brak interwencji.
- Wiele świętych miejsc przyrodniczych jest zarządzanych w sposób analogiczny do obszarów chronionych Ia ze względów duchowych i kulturowych i może znajdować się zarówno w obrębie obszarów chronionych kategorii V, jak i VI.

Kategoria Ib: Obszar dzikiej przyrody *Wilderness area*

Obszary chronione kategorii Ib to zazwyczaj duże, nieprzekształcone lub nieznacznie przekształcone obszary, zachowujące swój naturalny charakter, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.

Cel główny

Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.

Inne cele

- zapewnienie dostępu publicznego na poziomie i w sposób, który pozwoli zachować walory dzikiej przyrody na tym obszarze dla obecnych i przyszłych pokoleń;
- umożliwienie społecznościom tubylczym – żyjącym w małym zagęszczeniu i wykorzystującym dostępne zasoby w sposób zgodny z celami ochrony – zachowania ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie;
- ochrona odpowiednich wartości kulturowych i duchowych oraz korzyści niematerialnych dla ludności rdzennej lub nie-rdzennej, takich jak: odosobnienie, szacunek dla świętych miejsc, szacunek dla przodków itp.;
- umożliwienie mało inwazyjnych działań edukacyjnych i badań naukowych, jeśli działania tego typu nie mogą być prowadzone poza obszarem dzikiej przyrody.

Cechy charakterystyczne

Obszar kategorii Ib generalnie powinien:

- być wolny od nowoczesnej infrastruktury, rozwoju i przemysłowej działalności wydobywczej, w tym m.in.: dróg, rurociągów, linii energetycznych, wież telefonii komórkowej, platform wydobywczych ropy i gazu, morskich terminali skroplonego gazu ziemnego, innych stałych konstrukcji, górnictwa, rozwoju energetyki wodnej, wydobycia ropy naftowej i gazu, rolnictwa, włącznie z intensywnym wypasem zwierząt, komercyjnego rybołówstwa, nisko latających samolotów itp.;
- charakteryzować się wysokim stopniem nienaruszalności: zawierać duży udział pierwotnego ekosystemu, kompletne lub prawie kompletne rodzime siedliska i populacje, zachowywać nienaruszone łańcuchy pokarmowe. Obszary kategorii Ib są na tyle rozległe, że mogą służyć ochronie dużych ssaków;
- mieć rozmiar wystarczający do ochrony różnorodności biologicznej, utrzymania procesów ekologicznych, usług ekosystemowych i ostoi ekologicznych, a także zabezpieczenia przed skutkami zmian klimatu oraz utrzymania procesów ewolucyjnych;
- oferować wyjątkowe możliwości odosobnienia, z którego można korzystać po dotarciu do obszaru, za pomocą prostych, cichych i nieinwazyjnych środków transportu (tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne i zgodne z celami biologicznymi wymienionymi powyżej);

- być wolny od niewłaściwego lub nadmiernego wykorzystania lub obecności człowieka, czyli czynników, które obniżą wartości dzikiej przyrody i ostatecznie uniemożliwią spełnienie przez dany obszar kryteriów biologicznych i kulturowych wymienionych powyżej. Niemniej jednak, obecność ludzi nie powinna być decydującym czynnikiem przy podejmowaniu decyzji o ustanowieniu obszaru kategorii Ib. Kluczowymi celami są nienaruszalność biologiczna oraz brak stałej infrastruktury, przemysłu wydobywczego, rolnictwa, użytkowania zmotoryzowanego i innych wskaźników nowoczesnej lub długotrwałej technologii.

Ponadto, obszary dzikiej przyrody mogą obejmować:

- nieznacznie zaburzone obszary, które są zdolne do odtworzenia stanu dzikiej przyrody, jak również mniejsze obszary, które mogą być rozszerzone lub mogą odgrywać ważną rolę w szerszej strategii ochrony dzikiej przyrody – jako część systemu obszarów chronionych, obejmujących dziką przyrodę – jeśli cele zarządzania dla tego typu obszarów są skądinąd zgodne z celami określonymi powyżej.

W przypadku, gdy biologiczna integralność obszaru dzikiej przyrody jest zabezpieczona, a wymieniony powyżej główny cel jest spełniony, to zarządzanie obszarem dzikiej przyrody może się skupić na innych celach, takich jak ochrona wartości kulturowych lub rekreacja, ale tylko wtedy, gdy cel główny pozostaje zabezpieczony.

Rola w krajobrazie

Pod wieloma względami obszary dzikiej przyrody odgrywają podobną rolę jak parki narodowe kategorii II w ochronie dużych, funkcjonujących ekosystemów (lub przynajmniej obszarów, gdzie wiele elementów ekosystemu może się rozwijać). Szczególne funkcje obszarów kategorii Ib to:

- ochrona dużych, głównie nietkniętych obszarów, gdzie procesy ekosystemowe, w tym ewolucja, mogą być kontynuowane bez przeszkód ze strony człowieka, w tym zabudowy lub masowej turystyki;
- ochrona uzupełniających się usług ekosystemowych;
- ochrona poszczególnych gatunków i zbiorowisk ekologicznych, które wymagają stosunkowo dużych obszarów niezaburzonego siedliska;
- zapewnienie „puli” takich gatunków, aby pomóc w zasiedleniu obszarów otaczających obszar chroniony – zarządzanych w sposób zrównoważony;
- zapewnienie przestrzeni dla ograniczonej liczby odwiedzających, którzy chcą doświadczyć dzikiej przyrody;
- zapewnienie możliwości reakcji na zmiany klimatu, w tym na zmiany zasięgu biomu.

Co czyni kategorię Ib wyjątkową

Kategoria Ib różni się od pozostałych kategorii w następujący sposób:

Kategoria Ia	Obszary chronione kategorii Ia są obszarami ściśle chronionymi, na ogół z ograniczonymi odwiedzinami przez człowieka. Są one często (ale nie zawsze) stosunkowo małe, w przeciwieństwie do Ib. W kategorii Ia zwykle nie ma mieszkańców, a na wielu obszarach chronionych Ib ma miejsce użytkowanie przez społeczności tubylcze i lokalne.
--------------	--

Kategoria II	Obszary chronione kategorii Ib i II są często podobne pod względem wielkości i celu ochrony funkcjonujących ekosystemów. Niemniej jednak, podczas gdy kategoria II zazwyczaj obejmuje (lub taki jest plan) użytkowanie przez odwiedzających, w tym infrastrukturę pomocniczą, w przypadku kategorii Ib użytkowanie przez odwiedzających jest bardziej ograniczone i sprowadza się do osób posiadających sprzęt i umiejętności pozwalające na przetrwanie bez pomocy.
Kategoria III	Kategoria III ma na celu ochronę konkretnej cechy przyrodniczej, co nie jest celem kategorii Ib. Obszary chronione kategorii III są często dość małe i, podobnie jak kategoria II, mają na celu zachęcenie zwiedzających, czasem w dużej liczbie, a obszary Ib są zazwyczaj większe i zniechęcają do korzystania z nich przez niewyspecjalizowanych zwiedzających.
Kategoria IV	Obszary chronione kategorii IV są zazwyczaj stosunkowo małe i z pewnością nie są kompletnymi funkcjonującymi ekosystemami; większość z nich będzie wymagała regularnych interwencji zarządczych w celu utrzymania związanej z nimi różnorodności biologicznej: wszystkie te atrybuty są przeciwieństwem warunków panujących w Ib.
Kategoria V	Obszary chronione kategorii V obejmują krajobrazy kulturowe i krajobrazy morskie, ukształtowane przez (na ogół długotrwałą) interwencję człowieka – zwykle obejmują duże osiadłe społeczności ludzkie. Natomiast kategoria Ib powinna być utrzymana w jak najbardziej naturalnym stanie i jedynie obejmować krajobrazy kulturowe, jeśli intencją jest przywrócenie tu warunków zbliżonych do naturalnych.
Kategoria VI	Kategoria VI wiąże się z ustaleniem wewnętrznego podziału na strefy i reżimy zarządzania w celu wspierania zrównoważonego użytkowania; w przypadku obszarów dzikiej przyrody Ib, chociaż czasami obejmują one ograniczone tradycyjne użytkowanie przez ludność rdzenną, to ma ono charakter raczej uboczny w stosunku do celów zarządzania i nie jest nieodłączną częścią tych celów.

Kwestie do rozważenia

- Niektóre obszary dzikiej przyrody obejmują wypas zwierząt i konieczne może być wprowadzenie rozróżnienia między intensywnym i nieintensywnym wypasem; zwiększenie zagęszczenia obsady będzie stanowiło zagrożenie.

Kategoria II: Park narodowy *National park*

Obszary chronione kategorii II to duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.

Cel główny

Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.⁹

Inne cele

- zagospodarowanie obszaru w celu trwania w możliwie naturalnym stanie oraz zapewnienia reprezentatywnych przykładów regionów fizjograficznych, zbiorowisk roślin, zwierząt i grzybów, zasobów genetycznych i niezaburzonych procesów przyrodniczych;
- utrzymanie żywotnych i ekologicznie funkcjonalnych populacji oraz zespołów gatunków rodzimych w zagęszczeniu wystarczającym do zachowania integralności i odporności ekosystemu w perspektywie długoterminowej;
- przyczynianie się do ochrony gatunków o szerokim zasięgu, regionalnych procesów ekologicznych i szlaków migracyjnych;
- zarządzanie udostępnianiem obszaru w celach inspiracji, edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych – na poziomie, który nie spowoduje znaczącej biologicznej lub ekologicznej degradacji zasobów naturalnych;
- uwzględnianie potrzeb ludności tubylczej i społeczności lokalnych, w tym wykorzystania zasobów na własne potrzeby, w zakresie, w jakim nie wpłynie to negatywnie na główny cel zarządzania;
- przyczynianie się do rozwoju lokalnej gospodarki poprzez turystykę.

Cechy charakterystyczne

Obszary kategorii II są zazwyczaj duże i zachowują funkcjonujący „ekosystem”, chociaż, aby to osiągnąć obszar chroniony może wymagać uzupełnienia poprzez sprzyjające zarządzanie na otaczających go terenach. Obszar kategorii II powinien:

- zawierać reprezentatywne przykłady głównych regionów przyrodniczych oraz cech biologicznych i środowiskowych lub krajobrazów, gdzie rodzime gatunki roślin i zwierząt, siedliska i miejsca georóżnorodności mają szczególne znaczenie duchowe, naukowe, edukacyjne, rekreacyjne lub turystyczne;
- mieć wystarczającą wielkość i jakość ekologiczną, tak aby zachować funkcje i procesy ekologiczne, które pozwolą rodzimym gatunkom i zbiorowiskom przetrwać w długim okresie czasu przy minimalnej interwencji zarządczej;
- obejmować ekosystemy, w których skład, struktura i funkcja różnorodności biologicznej są w dużym stopniu w stanie „naturalnym” lub mają potencjał powrotu do takiego stanu, przy stosunkowo niskim ryzyku inwazji gatunków nierodzimych.

⁹ Należy pamiętać, że nazwa „park narodowy” nie jest związana wyłącznie z kategorią II. Miejsca zwane parkami narodowymi istnieją we wszystkich kategoriach (a są nawet takie parki narodowe, które w ogóle nie są obszarami chronionymi). Nazwa ta jest tu używana, ponieważ jest opisowa dla obszarów chronionych kategorii II w wielu krajach. Fakt, że dany obszar jest nazywany parkiem narodowym, jest niezależny od podejścia do zarządzania.

Rola w krajobrazie

Kategoria II zapewnia możliwości ochrony na dużą skalę, tam gdzie naturalne procesy ekologiczne mogą być kontynuowane w nieskończoność, zapewniając przestrzeń dla ciągłej ewolucji. Są one często kluczowymi elementami dla projektowania i rozwoju wielkoskalowych korytarzy ekologicznych lub innych inicjatyw ochrony łączności, wymaganych dla gatunków o dużym zasięgu lub migrujących, które nie mogą być chronione całościowo w granicach jednego obszaru chronionego. Kluczowe funkcje obszarów kategorii II to:

- ochrona na większą skalę procesów ekologicznych, które są pomijane w mniejszych obszarach chronionych lub w krajobrazach kulturowych;
- ochrona uzupełniających się usług ekosystemów;
- ochrona poszczególnych gatunków i zbiorowisk, które wymagają stosunkowo dużych powierzchni niezaburzonego siedliska;
- zapewnienie „puli” takich gatunków, które pomogą zasiedlić zarządzane w sposób zrównoważony obszary otaczające obszar chroniony;
- zintegrowanie z otaczającym użytkowaniem gruntów lub wód w celu przyczynienia się do planów ochrony na dużą skalę;
- informowanie i wzbudzanie zainteresowania odwiedzających na temat potrzeb i potencjału ochrony przyrody;
- wspieranie kompatybilnego rozwoju gospodarczego, głównie poprzez rekreację i turystykę, który może przyczynić się do rozwoju gospodarki lokalnej i krajowej, a zwłaszcza społeczności lokalnych.

Obszary kategorii II powinny być chronione bardziej rygorystycznie, gdzie funkcje ekologiczne i skład gatunków rodzimych są stosunkowo nienaruszone; otaczające krajobrazy mogą mieć różny stopień konsumpcyjnego lub niekonsumpcyjnego wykorzystania, a w idealnym przypadku powinny służyć jako bufor dla obszaru chronionego.

Co czyni kategorię II wyjątkową

Kategoria II różni się od pozostałych kategorii w następujący sposób:

Kategoria Ia	Kategoria II nie będzie na ogół tak ściśle chroniona jak kategoria Ia i może obejmować infrastrukturę turystyczną oraz odwiedzających. Niemniej jednak, obszary chronione kategorii II będą często posiadały strefy, gdzie liczba odwiedzających jest ściśle kontrolowana, co może przypominać kategorię Ia.
Kategoria Ib	W porównaniu z obszarami dzikiej przyrody, udostępnianie obszaru kategorii II prawdopodobnie będzie się znacznie różniło, z uwagi na zwiększoną infrastrukturę towarzyszącą (szlaki, drogi, schroniska itp.), a przez to – być może – większą liczbą odwiedzających. Obszary chronione kategorii II będą często posiadały strefy, w których liczba odwiedzających jest ściśle kontrolowana, co może bardziej przypominać kategorię Ib.
Kategoria III	Zarządzanie w kategorii III skupia się wokół pojedynczej cechy naturalnej, podczas gdy w kategorii II koncentruje się ono na utrzymaniu całego ekosystemu.

Kategoria IV	Kategoria II ma na celu utrzymanie integralności ekologicznej w skali ekosystemu, podczas gdy kategoria IV ma na celu ochronę siedlisk i poszczególnych gatunków. W praktyce obszary chronione kategorii IV rzadko będą wystarczająco duże, aby chronić cały ekosystem, a zatem rozróżnienie między kategoriami II i IV jest w pewnym stopniu kwestią skali: obszary kategorii IV będą prawdopodobnie dość małe (pojedyncze bagna, fragmenty lasów, choć zdarzają się wyjątki), natomiast obszary kategorii II będą prawdopodobnie znacznie większe i w miarę samowystarczalne.
Kategoria V	Obszary chronione kategorii II są zasadniczo systemami naturalnymi lub w trakcie przywracania do stanu systemów naturalnych, natomiast kategoria V to krajobrazy kulturowe, gdzie dąży się do zachowania ich w tym stanie.
Kategoria VI	W obszarach kategorii II zasadniczo nie będzie dozwolonego użytkowania zasobów, za wyjątkiem użytkowania na własne potrzeby lub w celach rekreacji na małą skalę.

Kwestie do rozważenia

- Koncepcje naturalności rozwijają się szybko i niektóre obszary, które wcześniej mogły być uważane za naturalne, są obecnie coraz częściej postrzegane jako w pewnym stopniu krajobrazy kulturowe. Przykładem może być krajobraz sawanny, gdzie ogień był używany do utrzymania mozaiki roślinności, a tym samym zapewnienia populacji zwierząt do polowań. Granice między tym, co jest uważane i zarządzane jako kategoria II i kategoria V mogą zatem zmieniać się z czasem.
- Komercjalizacja gruntów i wód w obszarach kategorii II stwarza problemy w wielu częściach świata, do pewnego stopnia na skutek politycznego postrzegania zasobów jako „zamkniętych” w parkach narodowych, a także rosnącej presji na większe wykorzystanie rekreacyjne. Inne kwestie, które są istotne w przypadku obszarów kategorii II, to niespełnianie wymogów przez operatorów turystycznych, rozwój systemów akwakultury i marikultury oraz tendencje do prywatyzacji obszarów tej kategorii.
- Kwestie, które należy wziąć pod uwagę, związane są także z osiadłymi społecznościami w obrębie proponowanych obszarów chronionych kategorii II. Chodzi tu o zagadnienia dotyczące wysiedleń i rekompensat (w tym dla społeczności rybackich wysiedlonych z morskich i przybrzeżnych obszarów chronionych) lub stosowanie alternatywnych opcji zarządzania.
- Kategoria parku narodowego nigdy nie powinna być stosowana jako sposób na wywłaszczanie ludzi z ich ziemi.

Kategoria III: Pomnik przyrody *Natural monument or feature*

Obszary chronione kategorii III są wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.

Cel główny

Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.

Inne cele

- zapewnienie ochrony różnorodności biologicznej w krajobrazach kulturowych lub morskich, które w przeciwnym razie uległyby znacznym zmianom. Ochrona konkretnych obiektów kulturowych może często prowadzić do ochrony naturalnych lub półnaturalnych siedlisk na obszarach, które w przeciwnym razie uległyby znacznej modyfikacji np. stare drzewa wokół świątyń;
- ochrona określonych miejsc przyrodniczych o wartościach duchowych lub kulturowych, jeśli reprezentują one również wartości związane z różnorodnością biologiczną;
- zachowanie tradycyjnych wartości duchowych i kulturowych danego miejsca.

Cechy charakterystyczne

Obszary chronione kategorii III to zazwyczaj stosunkowo niewielkie obiekty, które koncentrują się na jednej lub kilku wyróżniających się cechach przyrodniczych i związanej z nimi ekologii, a nie na szerszym ekosystemie. Zarządza się nimi w taki sam sposób jak obszarami kategorii II. Termin „naturalny” może odnosić się zarówno do cech całkowicie naturalnych (najczęstsze zastosowanie), jak i do cech, na które wpływ miał człowiek. W tym drugim przypadku miejsca te powinny zawsze zawierać ważne powiązane atrybuty różnorodności biologicznej, które powinny być odzwierciedlone jako priorytet w ich celach zarządzania – jeśli mają być sklasyfikowane jako obszar chroniony, a nie miejsce historyczne lub duchowe. Obszary chronione kategorii III mogą obejmować:

- naturalne cechy geologiczne i geomorfologiczne, takie jak wodospady, klify, kratery, jaskinie, pokłady skamielin, wydmy, formy skalne, doliny i cechy morskie, takie jak góry morskie lub formacje koralowe;
- cechy przyrodnicze uwarunkowane kulturowo, takie jak mieszkania w jaskiniach i starożytne ścieżki;
- obiekty przyrodniczo-kulturowe, takie jak wiele form świętych obiektów przyrodniczych (święte gaje, źródła, wodospady, góry, zatoki morskie itp.) o znaczeniu dla jednej lub więcej grup wyznaniowych;
- obiekty kulturowe z powiązaną ekologią, gdzie ochrona obiektu kulturowego chroni również znaczącą i ważną różnorodność biologiczną, np. stanowiska archeologiczne/historyczne, które są nierozdzielnie związane z obszarem przyrodniczym.

Atrybuty przyrodnicze obszarów chronionych kategorii III dzielą się na dwa główne typy:

- różnorodność biologiczna, która jest w wyjątkowy sposób połączona z warunkami ekologicznymi związanymi z danym obiektem przyrodniczym – np. strefy rozpylania wodospadu, warunki ekologiczne w jaskiniach lub gatunki roślin występujące tylko na klifach;
- różnorodność biologiczna, która przetrwała, ponieważ występowanie wartości kulturowych lub duchowych w danym miejscu pozwoliło na zachowanie naturalnego lub półnaturalnego siedliska w miejscu, które w innej sytuacji stałoby się zmodyfikowanym ekosystemem – np. niektóre święte miejsca naturalne lub miejsca historyczne, które są powiązane za obszarami

naturalnymi. Kluczowymi kryteriami wyznaczenia obszaru chronionego będą: (i) wartość terenu jako wkładu w ochronę na szeroką skalę oraz (ii) nadanie priorytetu ochronie różnorodności biologicznej w ramach planów zarządzania.

Kategoria III została zaproponowana jako zapewniająca naturalne podejście do zarządzania dla wielu naturalnych świętych miejsc, takich jak święte gaje. Naturalne święte miejsca występują we wszystkich kategoriach i mogą być zarządzane zgodnie z szerokim zakresem podejść, niemniej jednak, stanowią one najbardziej odpowiednie obiekty do zarządzania jako pomniki przyrody.

Rola w krajobrazie

Kategoria III ma na celu ochronę niezwykłych miejsc, a nie zapewnienie logicznych elementów w szerokim podejściu do ochrony, tak więc ich rola w strategiach krajobrazowych lub ekoregionalnych może być niekiedy bardziej „koniunkturalna”, niż zaplanowana. W innych przypadkach (np. systemy jaskiń) miejsca takie mogą odgrywać kluczową rolę ekologiczną, określoną w ramach szerszych planów ochrony:

- Ważne pomniki przyrody mogą czasami stanowić zachętę do ochrony i okazję do edukacji ekologicznej i kulturowej nawet na obszarach, gdzie inne formy ochrony są trudne do wprowadzenia, ze względu na presję populacji ludzkiej lub zabudowy. Na przykład, w przypadku ważnych miejsc sakralnych lub kulturowych, kategoria III może umożliwić zachowanie prób siedlisk przyrodniczych w kulturowych lub rozdrobnionych krajobrazach.

Co czyni kategorię III wyjątkową

Kategoria III ma na celu ochronę konkretnej cechy, dlatego prawdopodobnie jest ona w większym stopniu zależna od postrzegania przez ludzi tego, co jest wartościowe w krajobrazie kulturowym lub morskim, niż od wyniku ilościowych ocen wartości. Zastosowanie tej konstatacji nie jest tak wyraźne w obszarach chronionych kategorii III, które wyznaczono w celu ochrony cech geologicznych, gdzie możliwa jest systematyczna identyfikacja. Zarządzanie w ramach kategorii III koncentruje się zazwyczaj na ochronie i zachowaniu poszczególnych cech przyrodniczych.

Fakt, że dany obszar zawiera ważny pomnik przyrody, nie oznacza, że będzie on nieuchronnie zarządzany jako kategoria III. Na przykład Wielki Kanion w Arizonie jest zarządzany jako kategoria II, mimo że jest jednym z najbardziej znanych pomników przyrody na świecie, z uwagi na fakt, że równocześnie jest dużym i zróżnicowanym obszarem, powiązanim z działaniami rekreacyjnymi, a to sprawia, że lepiej pasuje do modelu kategorii II. Kategoria III jest najbardziej odpowiednia, gdy ochrona danej cechy jest jedynym lub dominującym celem.

Kategoria III różni się od pozostałych kategorii w następujący sposób:

Kategoria Ia	Kategoria III nie ogranicza się do naturalnych i dziewiczych krajobrazów i może być przypisana obszarom, które w innych przypadkach są krajobrazami kulturowymi lub fragmentarycznymi. Często zachęca się do zwiedzania i rekreacji w obszarze tej kategorii, a badania i monitoring ograniczają się do zrozumienia i zachowania danej cechy przyrodniczej.
Kategoria Ib	
Kategoria II	W zarządzaniu kategorią III nacisk położony jest nie na ochronę całego ekosystemu, ale poszczególnych cech przyrodniczych; gdyby było inaczej, kategoria III stanowiłaby analogię kategorii II, zarządzaną w bardzo

	podobny sposób, z tym, że na mniejszą skalę, zarówno w odniesieniu do rozmiaru, jak i złożoności zarządzania.
Kategoria IV	W zarządzaniu kategorią III zaakcentowana jest ochrona poszczególnych cech przyrodniczych, a nie kluczowych gatunków lub siedlisk.
Kategoria V	Kategoria III nie ogranicza się do krajobrazów kulturowych; w porównaniu do kategorii V, praktyki zarządzania kategorią III będą prawdopodobnie bardziej skupione na ścisłej ochronie poszczególnych cech.
Kategoria VI	Zrównoważone wykorzystanie zasobów nie jest celem obszarów kategorii III.

Kwestie do rozważenia

- Czasami trudno będzie ustalić atrybuty ochronne obiektów kategorii III, szczególnie w przypadkach, gdy zaistnieje presja na wyznaczenie pewnych miejsc w ramach systemu obszarów chronionych, żeby pomóc w ochronie wartości kulturowych lub duchowych.
- Nie wszystkie pomniki przyrody są trwałe – niektóre święte drzewa przetrwały przez tysiąc lat lub więcej, ale w końcu umierają. Wiele drzew jest uważanych za święte częściowo dlatego, że już są bardzo stare. Nie jest jasne, co stanie się z obszarem chronionym kategorii III, jeśli jego kluczowy pomnik przyrody umrze lub ulegnie degradacji.
- Czasami trudno jest wyznaczyć granice między pomnikiem przyrody a obiektem kulturowym, zwłaszcza gdy pozostałości archeologiczne są zaliczane do kategorii III.
- Przetrwanie niektórych pozornych „pomników” może w niektórych przypadkach wymagać ochrony większego ekosystemu. Na przykład ochrona całego działu wodnego może być konieczna, aby był zachowany spływ wody w wodospadzie.

Kategoria IV: Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami *Habitat/species management area*

Obszary chronione kategorii IV mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.

Cel główny

Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk¹⁰.

¹⁰ Nastąpiła zmiana w stosunku do wytycznych z 1994 r., które definiowały kategorię IV jako obszary chronione, które wymagają regularnych interwencji w zakresie zarządzania. Zmiana ta została wprowadzona, ponieważ była to jedyna kategoria, która została zdefiniowana na podstawie procesu zarządzania, a nie ostatecznego celu, a także dlatego, że wtedy oznaczało to, że małe rezerваты mające na celu ochronę siedlisk lub pojedynczych gatunków miały tendencję do wypadania poza system kategorii.

Inne cele

- ochrona charakterystycznego rozkładu pokrywy roślinnej lub innych cech biologicznych poprzez tradycyjne podejście do zarządzania;
- ochrona fragmentów siedlisk jako elementów uwzględnionych w strategii ochrony w skali krajobrazu kulturowego lub morskiego;
- rozwój edukacji publicznej i docenienie gatunków lub siedlisk, o których mowa;
- zapewnienie środków, dzięki którym mieszkańcy miast mogą mieć regularny kontakt z przyrodą.

Cechy charakterystyczne

Obszary chronione IV kategorii z reguły przyczyniają się do ochrony, lub przywrócenia:

- gatunków flory o znaczeniu międzynarodowym, krajowym lub lokalnym;
- gatunków fauny o znaczeniu międzynarodowym, krajowym lub lokalnym – w tym fauny rezydentnej lub migrującej – i jej siedlisk.

Wielkość obszaru może być różna. Często może być stosunkowo mała, aczkolwiek nie jest to cecha wyróżniająca. Zarządzanie będzie się różnić w zależności od potrzeb. Ochrona może być wystarczająca do utrzymania poszczególnych siedlisk i gatunków. Niemniej jednak, ponieważ obszary chronione kategorii IV często obejmują fragmenty ekosystemu, obszary te mogą nie być samowystarczalne i będą wymagały regularnych i aktywnych interwencji w zakresie zarządzania w celu zapewnienia przetrwania określonych siedlisk i spełnienia wymagań określonych gatunków. Szereg podejść znajdzie tu zastosowanie:

- ochrona poszczególnych gatunków w celu ochrony poszczególnych gatunków docelowych, które w głównej mierze będą zagrożone (np. jedna z ostatnich pozostałych populacji);
- ochrona siedlisk w celu utrzymania lub odtworzenia siedlisk, które niejednokrotnie są fragmentami ekosystemów;
- aktywne zarządzanie w celu utrzymania gatunków docelowych lub żywotnych populacji poszczególnych gatunków. Może ono obejmować np. tworzenie lub utrzymywanie sztucznych siedlisk (takich jak tworzenie sztucznych raf), dokarmianie lub inne systemy aktywnego zarządzania;
- aktywne zarządzanie naturalnymi lub półnaturalnymi ekosystemami w celu utrzymania naturalnych lub półnaturalnych siedlisk, które są albo zbyt małe, albo nazbyt zmienione, aby mogły być samowystarczalne, np. jeśli nieobecne są dzikie zwierzęta roślinożerne, koniecznością może stać się spełnianie ich funkcji przez zwierzęta gospodarskie lub ręczne koszenie, albo – jeśli hydrologia została zmieniona, może być konieczne sztuczne odwadnianie lub nawadnianie;
- aktywne zarządzanie zdefiniowanymi ekosystemami kulturowymi w celu utrzymania zarządzanych systemów kulturowych, w których występuje unikalna, powiązana różnorodność biologiczna. Konieczna jest ciągła interwencja, ponieważ ekosystem został stworzony lub co najmniej znacząco zmodyfikowany przez zarządzanie. Podstawowym celem zarządzania jest utrzymanie różnorodności biologicznej związanej z ekosystemem kulturowym.

Aktywne zarządzanie oznacza, że ogólne funkcjonowanie ekosystemu jest modyfikowane poprzez np. zatrzymanie naturalnej sukcesji, dostarczanie dodatkowego pożywienia lub sztuczne tworzenie siedlisk. Zarządzanie będzie często obejmować znacznie więcej niż tylko przeciwdziałanie zagrożeniom, takim jak kłusownictwo lub gatunki inwazyjne, ponieważ działania te mają miejsce praktycznie we wszystkich obszarach chronionych każdej kategorii, zatem nie stanowią „narzędzi diagnozy” w przypisywaniu kategorii. Obszary chronione kategorii IV z reguły będą publicznie dostępne.

Rola w krajobrazie

Obszary chronione kategorii IV często odgrywają rolę w „wypełnianiu luk” w strategiach ochrony przyrody poprzez ochronę kluczowych gatunków lub siedlisk w ekosystemach. Mogą one na przykład służyć do:

- ochrony krytycznie zagrożonych populacji gatunków, które wymagają szczególnych interwencji w zakresie zarządzania, aby zapewnić ich przetrwanie;
- ochrony rzadkich lub zagrożonych siedlisk, w tym ich fragmentów;
- zabezpieczenia miejsc, w których gatunki wędrowne mogą się pożywić i odpocząć lub miejsc rozrodu;
- zapewnienia elastycznych strategii zarządzania i opcji dotyczących stref buforowych wokół obszarów bądź łączących je korytarzy ekologicznych, a także ściślej chronionych obszarów, które są zaakceptowane przez lokalne społeczności i innych interesariuszy;
- utrzymania gatunków, które stały się zależne od krajobrazów kulturowych, tam gdzie ich oryginalne siedliska zniknęły lub zostały zmienione.

Co czyni kategorię IV wyjątkową

Kategoria IV zapewnia podejście do zarządzania, które jest stosowane na obszarach znacznie zmodyfikowanych, wymagających ochrony pozostałych fragmentów – z lub bez interwencji.

Kategoria IV różni się od pozostałych kategorii w następujący sposób:

Kategoria Ia	Obszary chronione kategorii IV nie są ściśle chronione przed wykorzystaniem przez człowieka; badania naukowe mogą mieć miejsce, ale na ogół jest to cel drugorzędny.
Kategoria Ib	Obszary chronione kategorii IV nie mogą być opisane jako „dzika przyroda” zgodnie z definicją IUCN. Wiele z nich będzie podlegało interwencji w zakresie zarządzania, która jest w sprzeczności z koncepcją obszarów dzikiej przyrody kategorii Ib; ich niezarządzane fragmenty będą prawdopodobnie zbyt małe, aby spełnić cele kategorii Ib.
Kategoria II	Obszary chronione kategorii IV mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk i w konsekwencji mniej uwagi może być poświęcone innym elementom ekosystemu, podczas gdy celem obszarów chronionych kategorii II jest ochrona w pełni funkcjonalnych ekosystemów. Kategorie II i IV mogą w pewnych okolicznościach być do siebie bardzo podobne, a rozróżnienie jest częściowo kwestią celu – tj. czy celem jest ochrona w możliwie największym stopniu całego

	ekosystemu (kategoria II), czy też cel koncentruje się na ochronie kilku kluczowych gatunków lub siedlisk (kategoria IV).
Kategoria III	Cel obszarów kategorii IV jest związany z aspektami biologicznymi, natomiast kategoria III jest specyficzna dla danego miejsca i bardziej skoncentrowana na cechach morfologicznych lub kulturowych.
Kategoria V	Obszary chronione kategorii IV mają na celu ochronę zidentyfikowanych gatunków docelowych i siedlisk, natomiast kategoria V ma na celu ochronę ogólnych krajobrazów lądowych i morskich o wartości dla ochrony przyrody. Obszary chronione kategorii V będą zazwyczaj posiadały cechy społeczno-kulturowe, które mogą być nieobecne w kategorii IV. Tam, gdzie na obszarach kategorii IV można zastosować tradycyjne podejście do zarządzania, będzie to wyraźnie oznaczać zachowanie konkretnych gatunków, nie zaś część szerokiego podejścia do zarządzania na danym obszarze chronionym.
Kategoria VI	Podobnie jak w przypadku kategorii V, obszary chronione kategorii VI są zazwyczaj większe niż kategorii IV.

Kwestie do rozważenia

- Wiele obszarów chronionych kategorii IV istnieje w zatłoczonych krajobrazach kulturowych i morskich, gdzie presja ze strony ludzi jest stosunkowo duża, zarówno pod względem potencjalnego nielegalnego użytkowania, jak i wpływu odwiedzających.
- Obszary chronione kategorii IV, które zależą od regularnej interwencji w zakresie zarządzania, wymagają odpowiednich zasobów ze strony organu zarządzającego i mogą być stosunkowo kosztowne w utrzymaniu, chyba że zarządzanie jest podejmowane dobrowolnie przez społeczności lokalne lub inne podmioty.
- Obszary chronione kategorii IV zazwyczaj chronią część ekosystemu, skuteczne długoterminowe zarządzanie tymi obszarami wymaga uważnego monitorowania i jeszcze większego niż zwykle nacisku na ogólne podejście do ekosystemu oraz kompatybilnego zarządzania w innych częściach krajobrazu kulturowego lub morskiego.

Kategoria V: Chroniony krajobraz/ krajobraz morski *Protected landscape/ seascape*

Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową, obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innymi.

Cel główny

Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.

Inne cele

- utrzymanie zrównoważonego współdziałania przyrody i kultury poprzez ochronę krajobrazu kulturowego lub morskiego oraz związanych z nimi tradycyjnych metod zarządzania, społeczeństw, kultur i wartości duchowych;
- przyczynianie się do ochrony na szeroką skalę poprzez zachowanie gatunków związanych z krajobrazami kulturowymi i poprzez zapewnienie możliwości ochrony w intensywnie wykorzystywanych krajobrazach;
- zapewnienie możliwości czerpania przyjemności, dobrego samopoczucia i aktywności społeczno-gospodarczej poprzez rekreację i turystykę;
- zapewnienie produktów naturalnych i usług środowiskowych;
- zapewnienie ram wspierających aktywne zaangażowanie społeczności w zarządzanie cenionymi krajobrazami lub zapewnienie ram dla aktywnego zaangażowania społeczności w zarządzanie cenionymi krajobrazami kulturowymi lub morskimi oraz dziedzictwem naturalnym i kulturowym;
- zachęcanie do zachowania różnorodności biologicznej w obszarach rolniczych i krajobrazach związanych z wodą;
- modelowe wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju, pozwalające wyciągnąć cenne wnioski do szerszego zastosowania.

Cechy charakterystyczne

Obszary chronione kategorii V powstały w wyniku biotycznych, abiotycznych i ludzkich interakcji oraz powinny posiadać następujące zasadnicze cechy:

- krajobraz kulturowy lub morski i wyspiarski o wysokiej lub wyróżniającej się jakości krajobrazowej, z powiązаныmi siedliskami, florą i fauną oraz cechami kulturowymi – o dużym znaczeniu;
- zrównoważona obustronna relacja pomiędzy ludźmi a przyrodą, która przetrwała w czasie i pozostaje nierozzerwalna, bądź w przypadku której istnieje uzasadniona nadzieja, że taka interakcja może być przywrócona;
- unikalne lub tradycyjne wzorce użytkowania gruntów, np. widoczne w zrównoważonych systemach rolniczych i leśnych oraz osadach ludzkich, które rozwinęły się w równowadze z krajobrazem.

Następujące cechy są pożądane:

- możliwości rekreacji i turystyki, zgodne ze stylem życia i działalnością gospodarczą;
- działalność unikalnych lub tradycyjnych organizacji społecznych, o czym świadczą lokalne zwyczaje, źródła utrzymania i wierzenia;
- uznanie przez wielu artystów oraz w tradycjach kulturowych (obecnie i w przeszłości);
- potencjał dla ekologicznej lub krajobrazowej odbudowy.

Rola w krajobrazie

Obszary chronione kategorii V generalnie odgrywają ważną rolę w ochronie w skali krajobrazu kulturowego lub morskiego, szczególnie jako element mozaiki wzorców zarządzania, wyznaczania obszarów chronionych i innych mechanizmów ochrony:

- niektóre obszary chronione kategorii V działają jako bufor wokół strefy rdzennej jednego lub więcej obszarów ściśle chronionych – pomagają w upewnieniu się, że działalność związana z użytkowaniem gruntów i wody nie zagraża ich integralności;
- obszary chronione kategorii V mogą również pełnić rolę siedliska łączącego kilka innych obszarów chronionych.

Kategoria V oferuje wyjątkowy wkład w ochronę różnorodności biologicznej. Obszary te:

- obejmują gatunki lub siedliska, które rozwinęły się w powiązaniu z kulturowymi systemami zarządzania i mogą przetrwać tylko wtedy, gdy te systemy zarządzania zostaną utrzymane;
- zapewniają ramy do realizacji celów ochrony na dużych obszarach – (np. w przypadku terenów łowieckich największych drapieżników) – w zatłoczonych krajobrazach o różnych strukturach własności i użytkowania gruntów oraz modelach zarządzania;
- tradycyjne systemy gospodarowania są często związane z ważnymi składnikami rolniczej lub wodnej różnorodności biologicznej, a te mogą być zachowane tylko poprzez utrzymanie tych systemów.

Co czyni kategorię V wyjątkową?

Kategoria V różni się od pozostałych kategorii w następujący sposób:

Kategoria Ia	Kategoria V nie nadaje priorytetu badaniom, choć może oferować możliwości badania interakcji między ludźmi i przyrodą.
Kategoria Ib	Obszary chronione kategorii V nie są „dziką przyrodą” w rozumieniu IUCN. Wiele z nich będzie podlegało interwencji zarządczej, która jest sprzeczna z koncepcją kategorii Ib.
Kategoria II	Kategoria II dąży do zminimalizowania działalności człowieka, aby umożliwić „jak najbardziej naturalny stan”. Kategoria V obejmuje opcję ciągłej interakcji z człowiekiem.
Kategoria III	Kategoria III skupia się na konkretnych cechach i pojedynczych wartościach oraz podkreśla pomnikowość, wyjątkowość i/lub rzadkość poszczególnych cech, a te nie są wymagane w przypadku obszarów chronionych kategorii V, która obejmuje szersze krajobrazy i wiele wartości.
Kategoria IV	Kategoria V ma na celu ochronę ogólnych krajobrazów i pejzaży morskich, które mają wartość dla różnorodności biologicznej, a kategoria IV ma często na celu konkretną ochronę zidentyfikowanych docelowych gatunków i siedlisk. Obszary chronione kategorii V będą często większe niż te w kategorii IV.
Kategoria VI	Kategoria VI podkreśla potrzebę ochrony przyrody na obszarach naturalnych przy jednoczesnym wspieraniu zrównoważonych źródeł utrzymania, natomiast kategoria V kładzie nacisk na wartości wynikające z długoterminowych interakcji ludzi i przyrody w zmodyfikowanych warunkach. W kategorii VI na pierwszym planie jest zrównoważone użytkowanie produktów i usług środowiskowych (zwykle: polowanie, wypas, zarządzanie zasobami naturalnymi), podczas gdy w kategorii V

	<p>zaakcentowane jest bardziej intensywne użytkowanie (zwykle: rolnictwo, leśnictwo, turystyka).</p> <p>Kategoria VI będzie zazwyczaj bardziej "naturalna" niż kategoria V.</p>
--	---

Kwestie do rozważenia

- Kategoria V jest stosunkowo elastyczna, może stanowić opcję w przypadkach, gdzie wprowadzenie bardziej ścisłej ochrony jest niewykonalne.
- Obszary chronione kategorii V mogą dążyć do utrzymania obecnych praktyk, przywrócenia historycznych systemów zarządzania lub, być może najczęściej, utrzymania kluczowych wartości krajobrazu, przy jednoczesnym uwzględnieniu współczesnego rozwoju i zmian: odnośne decyzje muszą być podejmowane w planach zarządzania.
- Nacisk na interakcje ludzi i przyrody w czasie rodzi koncepcyjne pytania dla każdego pojedynczego obszaru chronionego kategorii V:
 - na którym punkcie na kontinuum czasu powinno skupić się zarządzanie?
 - co się dzieje na obszarze ustanowionym w celu ochrony wartości opartych na tradycyjnych systemach zarządzania, kiedy tradycje ulegają zmianie lub są tracone?
- Aspekty społeczne, ekonomiczne i ochronne są integralną częścią koncepcji kategorii V, dlatego ważne jest zdefiniowanie miar wydajności dla tych aspektów jako miary sukcesu.
- Ludzie są strażnikami krajobrazu kulturowego lub morskiego na obszarach chronionych kategorii V, dlatego potrzebne są jasne wytyczne dotyczące zakresu, w jakim podejmowanie decyzji może być pozostawione lokalnym mieszkańcom i jak dalece szerszy interes publiczny powinien przeważać, gdy istnieje konflikt między potrzebami lokalnymi i krajowymi.
- Ze wszystkich podejść do zarządzania obszarami chronionymi kategoria V prawdopodobnie najszybciej się rozwija. Potrzebna jest odpowiedź na pytania: Jak obszar kategorii V jest odróżniany od zrównoważonego zarządzania w szerszym krajobrazie? Czy jako obszar o wyjątkowych wartościach czy też jako przykład najlepszej praktyki w zarządzaniu?
- Wciąż istnieje tylko kilka przykładów zastosowania kategorii V w warunkach przybrzeżnych i morskich, gdzie podejście „ochrona krajobrazu morskiego” mogłoby być najbardziej odpowiednią opcją zarządzania.

Kategoria VI: Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych *Protected area with sustainable use of natural resources*

Obszary chronione kategorii VI zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchni w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów.

Cel główny

Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.

Inne cele

- promowanie zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych, z uwzględnieniem wymiaru ekologicznego, ekonomicznego i społecznego;
- promowanie korzyści społecznych i ekonomicznych dla społeczności lokalnych;
- ułatwianie międzypokoleniowego bezpieczeństwa środków do życia społeczności lokalnych, zapewnienie, że takie środki do życia są trwałe;
- integracja innych podejść kulturowych, systemów wierzeń i światopoglądów w ramach szeregu społecznych i ekonomicznych podejść do ochrony przyrody;
- przyczynianie się do rozwoju lub utrzymania bardziej zrównoważonych relacji pomiędzy ludźmi a przyrodą;
- przyczynianie się do zrównoważonego rozwoju na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym w zależności od chronionych zasobów naturalnych;
- ułatwianie badań naukowych i monitoringu środowiska, przede wszystkim związanych z ochroną i zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych;
- współpraca w dostarczaniu korzyści ludziom, głównie społecznościom lokalnym, żyjącym w obszarze chronionym lub w jego pobliżu;
- ułatwienie rekreacji i właściwej turystyki na małą skalę.

Cechy charakterystyczne

Obszary chronione kategorii VI, wyjątkowo wśród systemu kategorii IUCN, obejmują zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych jako sposób na zachowanie przyrody, razem i w synergii z innymi działaniami wspólnymi dla pozostałych kategorii, takimi jak ochrona. Cechy charakterystyczne dla tej kategorii to:

- obszary chronione kategorii VI mają na celu zachowanie ekosystemów i siedlisk, wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Zwykle powierzchnie obszarów tych są stosunkowo duże, aczkolwiek nie jest to obowiązkowe;
- kategoria VI nie została zaprojektowana tak, aby pomieścić wielkoskalową produkcję przemysłową;
- część obszaru powinna być zachowana w stanie naturalnym (nie musi to wykluczać działalności na niskim poziomie ingerencji, takiej jak zbieranie niedrzewnych produktów leśnych), co w niektórych przypadkach może oznaczać ustanowienie stref zdefiniowanych jako „wyłączone”. Niektóre kraje wyznaczają takie strefy na poziomie dwóch trzecich powierzchni obszaru. Decyzje w tej kwestii są podejmowane na poziomie krajowym, a czasami nawet na poziomie poszczególnych obszarów chronionych.

Rola w krajobrazie

- Obszary kategorii VI są szczególnie przystosowane do wykorzystywania podejść krajobrazowych.;
- Kategoria VI jest odpowiednia dla dużych obszarów przyrodniczych, takich jak lasy tropikalne, pustynie i inne tereny jałowe, złożone systemy mokradł, przybrzeżne wody morskie i pełne morza, lasy borealne itp. Kategoria ta dotyczy zarówno ustanowionych dużych obszarów

chronionych, jak grup obszarów chronionych połączonych korytarzami lub sieciami ekologicznymi;

- Obszary chronione kategorii VI mogą być szczególnie właściwe do ochrony naturalnych ekosystemów, w przypadkach gdy istnieje zbyt mało obszarów bez użytkowania lub zasiedlenia, a faktyczne użytkowania i zasiedlenia są w większości tradycyjnymi i mało szkodliwymi praktykami, które nie wpłynęły znacząco na naturalny stan ekosystemu.

Co czyni kategorię VI wyjątkową

Przydział kategorii VI zależy od długoterminowych celów zarządzania, a także od lokalnych specyficznych cech. W poniższej tabeli przedstawiono niektóre z głównych powodów, dla których kategoria VI może być wybrana w określonych sytuacjach, w porównaniu z innymi kategoriami.

Kategoria VI różni się od pozostałych kategorii w następujący sposób:

Kategoria Ia	Obszary chronione kategorii VI zachowują różnorodność biologiczną, szczególnie w skali ekosystemu i krajobrazu, ale celem nie jest tu ścisła ochrona przed ingerencją człowieka. Wprawdzie badania naukowe mogą być ważne, jednak będą uważane za priorytet tylko w przypadku gdy ich celem będzie zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych lub ich poprawa lub poznanie jak minimalizować zagrożenia dla równowagi ekologicznej.
Kategoria Ib	W niektórych przypadkach, obszary chronione kategorii VI mogłyby być uznane za zbliżone do obszarów „dzikiej przyrody”, jednak ewidentnie promują one zrównoważone użytkowanie, w przeciwieństwie do sytuacji na obszarach kategorii Ib, gdzie takie użytkowanie będzie minimalne i przypadkowe w stosunku do celów ochrony. Obszary kategorii VI przyczyniają się do utrzymania usług środowiskowych, ale nie tylko poprzez wyłączną ochronę przyrody, z uwagi na to, że dozwolone tu zrównoważone użytkowanie zasobów naturalnych może jednocześnie przyczynić się do ochrony ekosystemów, dużych siedlisk i procesów ekologicznych.
Kategoria II	Obszary chronione kategorii VI mają na celu zachowanie ekosystemów, możliwie kompletnych i funkcjonalnych, a także ich różnorodności gatunkowej i genetycznej oraz związanych z nimi usług środowiskowych, jednak różnią się od kategorii II rolą, jaką odgrywają w promowaniu zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych. Turystyka może być rozwijana na obszarach kategorii VI, ale tylko jako bardzo drugorzędna działalność, albo w sytuacji gdy są one częścią strategii społeczno-ekonomicznych lokalnych społeczności (np. w odniesieniu do rozwoju ekoturystyki).
Kategoria III	Obszary chronione kategorii VI mogą zawierać wśród swoich celów ochronę określonych cech przyrodniczych lub kulturowych, w tym różnorodności gatunkowej i genetycznej, zawsze gdy częścią celów jest zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, niemniej jednak, są one bardziej zorientowane na ochronę ekosystemów, procesów

	ekologicznych i utrzymania usług środowiskowych poprzez ochronę przyrody i promowanie podejść do zarządzania, które prowadzą do zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych.
Kategoria IV	Obszary chronione kategorii VI są bardziej zorientowane na ochronę ekosystemów, procesów ekologicznych, utrzymanie usług środowiskowych poprzez ochronę przyrody i promocję zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych. Obszary chronione kategorii IV mają tendencję do priorytetowego traktowania aktywnego zarządzania, a kategoria VI promuje zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych.
Kategoria V	Kategoria V dotyczy obszarów, gdzie krajobrazy zostały przekształcone w wyniku długotrwałych interakcji z człowiekiem, a obszary kategorii VI pozostają w przeważającej mierze naturalnymi ekosystemami. W kategorii VI kładzie się więc większy nacisk na ochronę naturalnych ekosystemów i procesów ekologicznych, poprzez ochronę przyrody i promocję zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych.

Kwestie do rozważenia

- Ochrona naturalnych ekosystemów i promowanie zrównoważonego użytkowania muszą być zintegrowane i wzajemnie korzystne; kategoria VI może potencjalnie wykazać najlepsze praktyki zarządzania, które mogą być szerzej stosowane.
- Organy zarządzające muszą rozwinąć nowe umiejętności i narzędzia, aby sprostać nowym wyzwaniom, które pojawiają się w związku z planowaniem, monitorowaniem i zarządzaniem obszarami zrównoważonego użytkowania.
- Istnieje również potrzeba rozwoju odpowiednich form zarządzania, odpowiednich dla obszarów chronionych kategorii VI i wielu interesariuszy, którzy są często zaangażowani. Ochrona w skali krajobrazu nieuchronnie obejmuje zróżnicowaną grupę interesariuszy, wymagającą starannych ustaleń instytucjonalnych i podejścia do innowacyjnego zarządzania.

5 Polski system ochrony przyrody a system kategoryzacji obszarów chronionych wg IUCN

5.1 Elementy polskiego systemu obszarów chronionych w kontekście kategoryzacji IUCN

System ochrony przyrody w Polsce

Obszary chronione w Polsce, chociaż nie są usankcjonowane w polskich aktach prawnych jako krajowy system, w rzeczywistości stanowią układ przestrzenny wzajemnie uzupełniających się form ochrony przyrody. Za zasadnicze elementy tego systemu należy uznać następujące ustawowe formy ochrony: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.

Powyższe elementy systemu występują w układzie hierarchicznym, co głównie wynika z rygorów ochronnych. Zakazy, jakie powinny lub mogą być wprowadzone na danym obszarze chronionym systemu krajowego zostały określone w odpowiednich przepisach Ustawy o ochronie przyrody: art. 15 ust. 1 dla parków narodowych i rezerwatów przyrody, art. 17 ust. 1 dla parków krajobrazowych, art. 24 dla obszarów chronionego krajobrazu oraz art. 45 ust. 1 dla zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Odnośnie parków narodowych i rezerwatów przyrody zakazy zapisane w Ustawie obowiązują na wszystkich obszarach objętych tymi formami ochrony przyrody. W Ustawie określono sytuacje i działania, których zakazy nie dotyczą, inaczej odstępstwa od przestrzegania zakazów (art. 15 ust. 2-4) oraz warunki na jakich mogą być one stosowane.

Dla pozostałych form ochrony przyrody Ustawa określa zestaw zakazów, które mogą być ustanowione dla konkretnego obszaru chronionego. Wśród tych zakazów nie wymieniono takich, które obowiązują wszędzie (w całym kraju), także poza obszarami objętymi ochroną, przykładowo:

- zakaz wprowadzania do środowiska gatunków obcych (art. 119),
- zakaz wypalania łąk, pastwisk, nieużytków itd. (art. 124).

W zależności od charakteru danego obszaru – jego walorów przyrodniczych i krajobrazowych oraz cech gospodarczych – mogą być wprowadzone wszystkie albo niektóre zakazy spośród wskazanych w Ustawie. W przypadku niektórych obszarów chronionych, szczegółowy zestaw planowanych działań i ograniczeń określają plany ochrony przyrody: plany ochrony, plany zadań ochronnych lub zadania ochronne ustanawiane odrębnie dla każdego obszaru chronionego.

Oprócz wymienionych wyżej obszarów chronionych, w Polsce funkcjonują inne formy ochrony przyrody:

- pomniki przyrody (zarówno obiekty przyrody ożywionej, jak i nieożywionej),
- ochrona gatunkowa roślin, grzybów i zwierząt.

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów – drzewa okazałych rozmiarów, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie. Pomniki przyrody często stanowią wyspy różnorodności biologicznej na obszarach rolnych lub zurbanizowanych, oferujące odpowiednie warunki życia dla wielu gatunków mikroorganizmów, roślin, grzybów i zwierząt. Istotnym zapisem ustawowym jest ochrona drzew i krzewów będących pomnikami przyrody do ich całkowitego rozkładu, co znacznie rozszerza spektrum oferowanych przez nie mikrosiedlisk.

Cenne, rzadkie lub zagrożone wyginięciem gatunki roślin, zwierząt i grzybów są chronione również poza obszarami chronionymi. Gatunki zwierząt, roślin, a także grzybów objęte krajowym systemem są wskazane w odpowiednich rozporządzeniach ministra środowiska wydawanych – jako akty wykonawcze – na mocy art. 48 (rośliny), 49 (zwierzęta) i 50 (grzyby) Ustawy o ochronie przyrody. W krajowym systemie ochrony gatunkowej przewiduje się też wyznaczanie stref ochrony dla stanowisk gatunków chronionych na mocy Ustawy.

Ochronie przyrody w obszarach chronionych służą także instrumenty planowania przestrzennego. Zgodnie w obowiązującymi przepisami, dokumenty planowania przestrzennego muszą uwzględniać występowanie obszarów chronionych, co oznacza, że dopuszczalne formy zagospodarowania

przestrzennego oraz określone zasady użytkowania terenów powinny być dostosowane do zapisów Ustawy o ochronie przyrody oraz aktu powołania obszaru chronionego.

Polska posiada dosyć dobrze rozwiniętą sieć obszarów chronionych o różnych reżimach ochronnych, jednak brak jest ustawowo chronionego krajowego systemu korytarzy ekologicznych (także na poziomie regionalnym i lokalnym), który m.in. zapewniałby przepływ osobników i genów między populacjami i siedliskami. Poziom krajowy wydaje się kluczowy w procesie wyznaczania i ochronie korytarzy ekologicznych, jednak dla ich funkcjonowania najistotniejsze będzie to, w jaki sposób zostaną uwzględnione w planowaniu przestrzennym na poziomie regionalnym (województwo) i lokalnym (gminy).

W Polsce zostały opracowane trzy koncepcje sieci korytarzy w skali kraju: koncepcja korytarzy ekologicznych w ramach Krajowej Sieci Ekologicznej (ECONET-PL), stanowiącej część Europejskiej Sieci Ekologicznej (EECONET) (Liro i in., 1995), koncepcja korytarzy ekologicznych zapewniających spójność sieci Natura 2000 (Kiczyńska, 2003) oraz projekt korytarzy ekologicznych łączących europejską sieć Natura 2000 w Polsce opracowany na zlecenie Ministerstwa Środowiska w 2005 r. (Jędrzejewski i in., 2005), a następnie uszczegółowionych w ramach projektu Pracowni na Rzecz Wszystkich Istot w 2011 r. (Jędrzejewski i in., 2011). Jest to obecnie najnowsze opracowanie dotyczące korytarzy ekologicznych w Polsce na poziomie krajowym.

Jedną z cech systemu obszarów chronionych w Polsce (która może utrudniać przypisanie obszarom chronionym kategorii IUCN) jest nakładanie się granic obszarów chronionych, przede wszystkim w przypadku granic:

- parku krajobrazowego oraz rezerwatu przyrody lub użytku ekologicznego, zespołu przyrodniczo-krajobrazowego, stanowiska dokumentacyjnego,
- obszaru chronionego krajobrazu oraz rezerwatu przyrody lub użytku ekologicznego, zespołu przyrodniczo-krajobrazowego, stanowiska dokumentacyjnego,
- obszaru Natura 2000 z wszystkimi innymi obszarowymi formami przyrody.

W takich sytuacjach Ustawa o ochronie przyrody reguluje kwestie zarządzania pokrywającymi się obszarami, w tym ustanawiania spójnych planów ochrony przyrody.

Ponadto, mamy do czynienia z nakładaniem się powierzchni krajowych form ochrony przyrody, określonych w Ustawie z obszarami chronionymi w ramach międzynarodowych konwencji i programów (obiekty Światowego Dziedzictwa UNESCO, rezerwaty biosfery wyznaczone w ramach programu Człowiek i Biosfera (MAB UNESCO) i obszary wyznaczone w ramach Konwencji Ramsarskiej).

Najczęściej pokrywają się:

- parki narodowe, obszary chronionego krajobrazu, rezerwaty przyrody, obszary Natura 2000 oraz obiekty Światowego Dziedzictwa
- parki narodowe, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, rezerwaty przyrody, obszary Natura 2000 oraz rezerwaty biosfery wyznaczone w ramach programu Człowiek i Biosfera (MAB UNESCO)
- parki narodowe, rezerwaty przyrody, obszary Natura 2000 oraz obszary wyznaczone w ramach Konwencji Ramsarskiej.

W kontekście kategoryzacji IUCN, podejście do przypisywania kategorii polskim obszarom chronionym w przypadku nakładania się różnych obszarowych form ochrony przyrody (krajowych i międzynarodowych) wymaga przeprowadzenia odpowiednich analiz i dyskusji z udziałem wszystkich zainteresowanych stron.

Cele ochrony przyrody w Polsce

Fundamentalnym pytaniem w przypisywaniu kategorii IUCN obszarom chronionym jest, czy obszary są powoływane w celu ochrony różnorodności biologicznej¹¹. Tylko obszary powoływane w tym celu podlegają kategoryzacji IUCN. Zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody, obszary chronione ustanawiane w Polsce realizują cele ochrony przyrody, tj.: (1) utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów, (2) zachowanie różnorodności biologicznej, (3) zachowanie dziedzictwa geologicznego i paleontologicznego, (4) zapewnienie ciągłości istnienia gatunków roślin, zwierząt i grzybów, wraz z ich siedliskami, przez ich utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony, (5) ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień, (6) utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, a także pozostałych zasobów, tworów i składników przyrody, (7) kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację, informowanie i promocję w dziedzinie ochrony przyrody. W Ustawie zdefiniowano ochronę przyrody jako zachowanie, zrównoważone użytkowanie oraz odnawianie zasobów, tworów i składników przyrody: (1) dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów, (2) roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową, (3) zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia, (4) siedlisk przyrodniczych, (5) siedlisk zagrożonych wyginieciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, (6) tworów przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalnych szczątków roślin i zwierząt, (7) krajobrazu, (8) zieleni w miastach i wsiach, (9) zadrzewień (Ustawa o ochronie przyrody).

Cele określone w Ustawie bezpośrednio lub pośrednio odnoszą się do celów ochrony różnorodności biologicznej *in situ* wyznaczonych przez IUCN. Cele te realizowane są przez system obszarów chronionych oraz poprzez inne instrumenty zarządzania, w tym są uwzględnione w innych ustawach (np. dotyczących planowania i zagospodarowania przestrzennego, o ocenach oddziaływania na środowisko, o systemie zarządzania rozwojem kraju). Jednak to właśnie krajowy system obszarów chronionych umożliwia realizację celów ochrony różnorodności biologicznej wskazanych przez IUCN.

Warto podkreślić, że Wytycznych IUCN wskazano, że zestaw celów dla obszarów chronionych powinien być wspólny dla wszystkich kategorii obszarów chronionych, co oznacza, że system obszarów chronionych w Polsce powinien uwzględnić cele wyznaczone przez IUCN, ale nie oznacza, że w każdym obszarze chronionym muszą być realizowane wszystkie te cele. Właściwie

¹¹ IUCN stosuje definicję: „Różnorodność biologiczna (bioróżnorodność) oznacza zmienność organizmów żywych pochodzących ze wszystkich źródeł, w tym między innymi ekosystemów lądowych, morskich i innych ekosystemów wodnych oraz kompleksów ekologicznych, których są one częścią; obejmuje różnorodność w obrębie gatunków, między gatunkami i ekosystemami.”, która odzwierciedla definicję przyjętą na forum Konwencji o różnorodności biologicznej (CBD). <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/Rep-2000-052.pdf>

Ustalono w Polsce podejście uwzględnia definicję CBD oraz przyjmuje, że „W procesie ewolucji przyroda wytwarza różnorodność i ją podtrzymuje. (...) Różnorodność biologiczna jest więc szczególną wartością całej żywej przyrody. Można ją określić jako różnorodność form życia wraz z całą ich zmiennością na poziomie mikroskopowym, jak i makroskopowym.” <https://www.gov.pl/web/gdos/przyroda-i-roznorodnosc-biologiczna>

skonstruowany system obszarów chronionych powinien uwzględniać wszystkie kategorie IUCN, niemniej nie każda z nich może być zastosowana w danym regionie lub kraju. Na poziomie krajowym istotne jest, aby przynajmniej część obszarów chronionych należała do kategorii o wyższym reżimie ochrony, tj. I-IV, co powinno być podyktowane potrzebami i pilnością ochrony różnorodności biologicznej. Cele określone w Ustawie o ochronie przyrody generalnie odzwierciedlają cele zarządzania zdefiniowane dla kategorii obszarów chronionych IUCN.

Zarządzanie obszarami chronionymi w Polsce

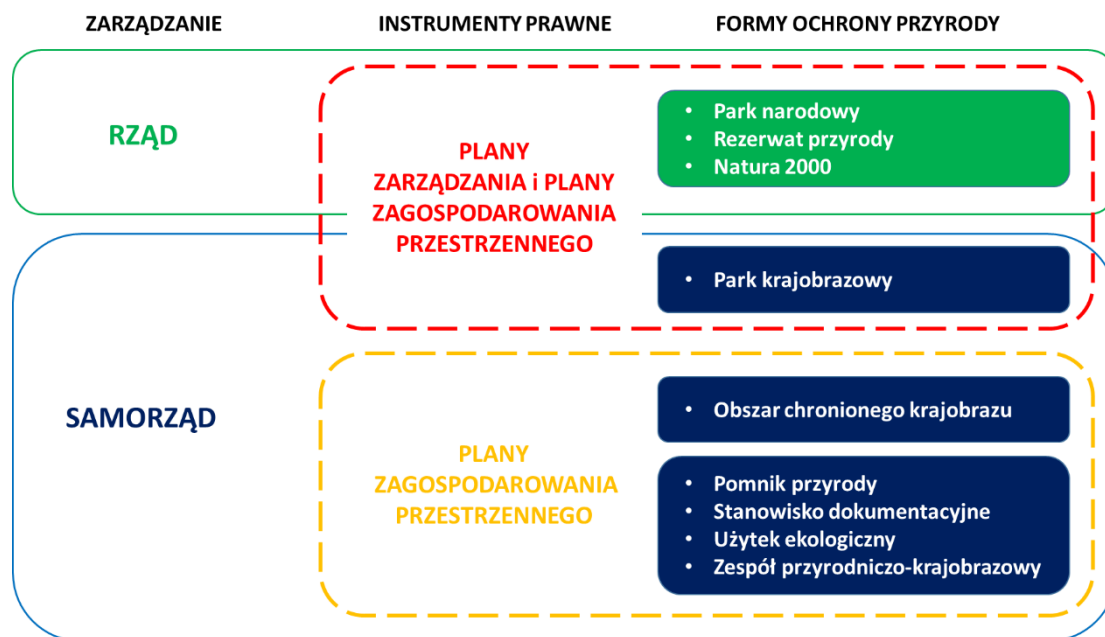
Jednym z ważnych aspektów systemu obszarów chronionych IUCN jest zarządzanie obszarami chronionymi (por. rozdz. 2.3). W Polsce zarządzanie poszczególnymi obszarami chronionymi odbywa się na mocy Ustawy o ochronie przyrody. Generalnie, za ochronę polskiej przyrody odpowiadają przede wszystkim rząd i samorządy. W Ustawie wskazane są podmiot lub podmioty zarządzające w przypadku poszczególnych form ochrony przyrody, a w przypadku konkretnych obszarów chronionych podmiot zarządzający wskazany jest w aktach ich powołania (indywidualnie lub dla większej liczby obszarów). Zarówno Ustawa, jak i akty prawa powołujące dane obszary chronione wskazują działania (lub wskazanie pozostawienia obszaru w stanie „nietkniętym”) w celu zachowania wartości przyrodniczych, dla których obszar chroniony został ustanowiony. W ten sposób obszary chronione w Polsce są zarządzane zgodnie z podejściem IUCN (por. rozdz. 2.3).

W Polsce w zarządzaniu obszarami chronionymi wykorzystywane są różne instrumenty prawne. Sam akt powołania obszaru chronionego służy do zarządzania obszarem. W przypadku wybranych form ochrony przyrody, kluczowym instrumentem zarządzania są plany ochrony przyrody, obowiązujące w różnych okresach czasowych w zależności od typu obszaru chronionego, którego dotyczą. Dla parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych sporządza się i realizuje plany ochrony obowiązujące w okresie do 20 lat. Podstawowymi dokumentami dla obszarów Natura 2000 są plany zadań ochronnych lub plany ochrony. Organ przygotowujący projekt planu zadań ochronnych lub planu ochrony ma obowiązek zapewnić możliwość udziału społeczeństwa w tym procesie.

W parkach narodowych i rezerwach przyrody w przypadku braku planu ochrony opracowuje się zadania ochronne, czyli wykaz najpilniejszych działań związanych z realizacją celów ochrony i zachowaniem przedmiotów ochrony. Zadania ochronne mogą być ustanawiane na rok lub kolejne lata, nie dłużej jednak niż na 5 lat.

Innym istotnym instrumentem zarządzania obszarami chronionymi są plany zagospodarowania przestrzennego. Zgodnie ze znowelizowaną w 2023 r. Ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym¹² formy ochrony przyrody i ich otuliny są uwzględniane w planie ogólnym gminy jako uwarunkowania rozwoju przestrzennego (art. 13b).

¹² Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717)

Rysunek 1. System zarządzania ochroną przyrody w Polsce

Źródło: IOŚ-PIB

5.2 Możliwości przypisania kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce

Formy ochrony przyrody, które wskazuje Ustawa o ochronie przyrody są określone poprzez cele zarządzania, tak jak to ma miejsce w systemie obszarów chronionych IUCN. Cele ochrony przyrody wskazane w Ustawie dla poszczególnych form ochrony przyrody są jasne i rozłączne oraz generalnie spójne z celami zarządzania IUCN.

Biorąc pod uwagę cele zarządzania, w tym przedmiot ochrony określony dla poszczególnych form ochrony przyrody ustanowionych w Polsce, możliwe jest wskazanie potencjalnej kategorii IUCN, która z wysokim prawdopodobieństwem opisze daną formę ochrony przyrody. Niemniej żadna z sześciu kategorii IUCN nie może być przypisana „z góry” obszarowi chronionemu o określonej ustawowo formie ochrony przyrody, a przypisanie odpowiedniej kategorii IUCN wymaga dogłębnych analiz porównawczych.

Kategoryzacja IUCN jest pewnym uogólnieniem, które wynika z faktu, iż system ma na celu przypisanie określonych kategorii obszarom chronionym na całym świecie, zarówno lądowym jak i morskim. System IUCN uwzględnia różnorodność przedmiotów i celów ochrony obszarów cennych przyrodniczo na kuli ziemskiej oraz systemów i sposobów zarządzania, która jest opisana przy pomocy sześciu kategorii obszarów chronionych. Kategorie te siłą rzeczy stanowią uogólnienie.

Komplikacje na poziomie krajowym wynikają głównie z faktu, że w Polsce ta sama forma ochrony przyrody może mieć w konkretnych przypadkach całkiem inne cele i przedmioty ochrony. Sytuację tę ilustruje przykład rezerwatów przyrody. Rezerwat przyrody o charakterze leśnym może być objęty ochroną ścisłą i wówczas (w zależności od obowiązujących w nim zakazów) możemy pokusić się o przypisanie mu kategorii I. Rezerwat przyrody o charakterze florystycznym może natomiast zakładać konieczność podjęcia działań ochrony czynnej (np. odświeżenie stanowiska gatunku

światłożądny). W takim przypadku możemy przypisać kategorię IV. Rezerwat przyrody w których ochroną objęta jest jaskinia lub system jaskiń może zostać zakwalifikowany do kategorii III.

Wspomniane wyżej nakładanie się różnych form ochrony przyrody generuje dodatkowe problemy związana występującą niekiedy niespójnością pomiędzy różnymi celami ochrony dla tego samego obszaru objętego różnymi formami ochrony przyrody. Przykładowo cele rezerwatu przyrody i obszaru Natura 2000 mogą się różnić w zakresie ochrony czynnej.

Wszystkie formy ochrony przyrody w Polsce spełniają definicję obszaru chronionego IUCN (por. rozdz. 3). Definicji tej odpowiadają także pomniki przyrody. Tym niemniej, w procesie przypisywania kategorii konkretnemu obszarowi, kluczowy element systemu obszarów chronionych IUCN, jakim jest definicja obszaru chronionego, powinien być osobno rozpatrywany. Co do zasady, zgodnie z Wytycznymi IUCN nie jest poprawne przypisanie kategorii IUCN inaczej niż poprzez analizę przeprowadzoną dla konkretnego obszaru chronionego. Przypisanie potencjalnej kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce powinno odbywać się na poziomie zarządcy obszaru chronionego, nie „odgórnie” – z poziomu krajowego.

Problematyczne na poziomie krajowym może być rozstrzygnięcie o długotrwałości ochrony przyrody, będącej jednym z elementów definicji obszaru chronionego IUCN, ze względu na nieistniejący w danej sytuacji plan zarządzania obszarem chronionym (plan ochrony przyrody) lub brak innych skutecznych sposobów (np. brak uwzględnienia obszaru w dokumentach planowania przestrzennego). Niemniej jednak, nie byłoby właściwe przyjęcie założenia, że dany obszar chroniony nie spełnia definicji IUCN, ponieważ plan ochrony dla tego obszaru nie został ustanowiony lub obszar chroniony nie jest uwzględniony w dokumentach planowania przestrzennego.

Mimo opisanych wyżej ograniczeń przełożenia kategorii IUCN na system obszarów chronionych w Polsce, warto zastanowić się nad pewnymi prawidłowościami. Biorąc pod uwagę elementy spójne pomiędzy kategoriami IUCN, a charakterystyką form ochrony przyrody w Polsce wynikającą z Ustawy o ochronie przyrody, przeprowadzono analizę obszarów chronionych pod kątem właściwości przypisywania tym obszarom poszczególnych kategorii IUCN.

Analizę przeprowadzono na podstawie zapisów Ustawy o ochronie przyrody (tekst jedn. Dz. U. 2023 poz. 1336 z późn. zm., stan na 30.11.2023 r.) oraz przeglądu wybranych aktów powołujących obszary chronione i planów ochrony przyrody. W ramach analizy uwzględniono akty prawa powołujące obszary chronione będące różnymi formami ochrony przyrody. Wyniki analizy przedstawiono w Załączniku 1.

W analizie uwzględniono elementy metody, które dotyczą przypisania kategorii IUCN konkretnemu obszarowi chronionemu (rozdz. 6), co pozwoliło na zidentyfikowanie dyskusyjnych kwestii w stosowaniu kategorii IUCN w ramach polskiego systemu ochrony przyrody.

Analiza jest przeprowadzona dla poszczególnych form ochrony przyrody w Polsce i nie uwzględnia obszarów chronionych powołanych na podstawie konwencji i programów międzynarodowych oraz kwestii nakładania się systemów ochrony przyrody – krajowego i UE (Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000). Kwestia ta wciąż jest przedmiotem dyskusji na forum IUCN w celu wypracowania najlepszego podejścia do kategoryzacji obszarów Natura 2000, pozwalającego uniknąć powielania informacji w Światowej Bazie Obszarów Chronionych.

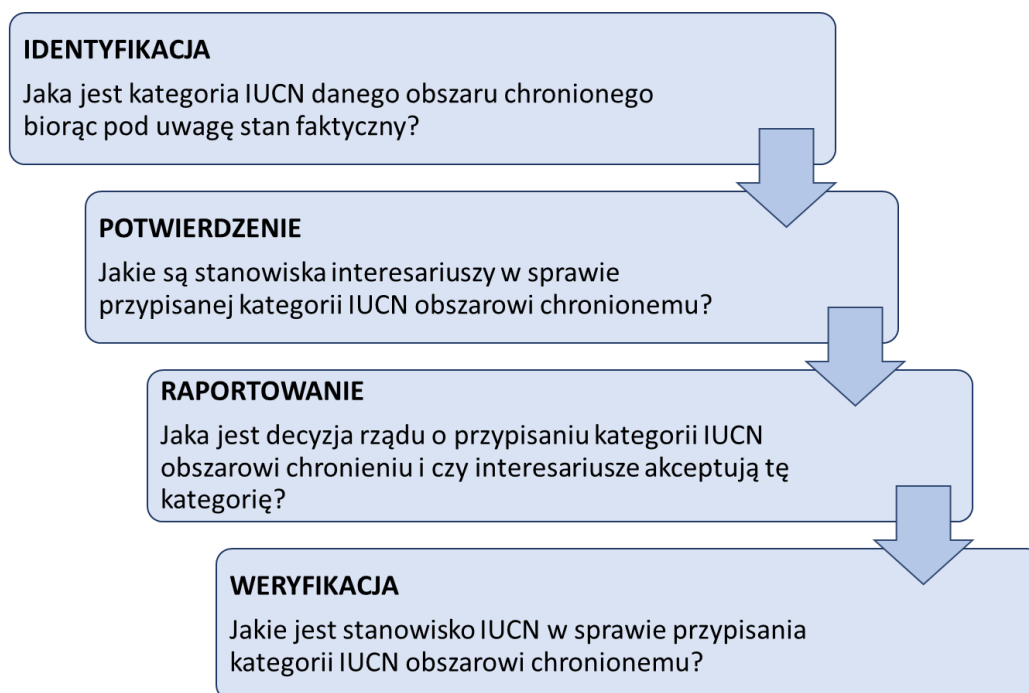
6 Proces przypisywania kategorii IUCN formom ochrony przyrody w Polsce

6.1 Metoda przypisywania kategorii IUCN

IUCN zaleca, aby kraje uwzględniały opracowanie i wdrożenie procesów przypisywania oraz dokonywały przeglądu kategorii zarządzania, i zaznacza, że procesy te powinny być przeprowadzone w sposób formalny. Taki proces obejmuje dostosowanie wytycznych odnoszących się do wdrażania kategorii IUCN do krajowego systemu ochrony przyrody, uzgodnienie sposobu przypisywania kategorii, a także system kwestionowania kategorii, które uważa się za nieprawidłowo przypisane oraz system weryfikacji. Zgodnie z Wytycznymi proces ten obejmuje cztery elementy:

- 1) identyfikacja (obszarów chronionych, celów zarządzania, typów zarządzania, przypisanie kategorii IUCN);
- 2) potwierdzenie (identyfikacja, weryfikacja przypisanej kategorii IUCN);
- 3) raportowanie (gromadzenie danych oraz przekazywanie danych do IUCN WDPA);
- 4) weryfikacja przypisania kategorii przeprowadzona przez IUCN na wniosek kraju.

Metoda przedstawiona w niniejszej ekspertyzie obejmuje wymienione elementy i może, po uzgodnieniu z zainteresowanymi stronami, stanowić bazę do opracowania oficjalnej procedury przypisywania i przeglądu kategorii obszarów chronionych.

Rysunek 2. Podejście IUCN do przypisywania kategorii IUCN obszarom chronionym

Źródło: IOŚ-PIB

Metoda odwołuje się do form ochrony przyrody określonych w Ustawie o ochronie przyrody:

- formy ochrony przyrody krajowego systemu obszarów chronionych (KSOCh),
- obszary sieci Natura 2000 oraz inne formy ustanawiane na poziomie lokalnym.

Uwzględniono obszary chronione ustanowione na mocy przepisów międzynarodowych:

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r.
- Międzynarodowy Program "Człowiek i Biosfera" UNESCO (Man and Biosphere - MAB)
- Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego, sporządzonej w Ramsarze dnia 2 lutego 1971 r.

Proces przypisywania kategorii bazuje na analizie danych i informacjach (w tym także przestrzennych) oraz partycypacji społecznej. Reprezentuje podejście od ogółu do szczegółu, a przypisanie kategorii konkretnemu obszarowi chronionemu ma charakter poszukiwania odstępstw od ogólnych zasad przyjętych przez IUCN.

6.2 Zasady przypisywania kategorii IUCN

Kategorie obszarów chronionych IUCN nie opierają się na sztywnych i łatwo stosowalnych procedurach ich przypisywania. Nadrzędnym podejściem powinno być uznanie, że obszary chronione są zarządzane w różny sposób, a w wyborze kategorii należy rozważyć różne możliwości zarządzania służące ochronie różnorodności biologicznej. W przypisywaniu kategorii krajowym obszarom chronionym należy wziąć pod uwagę zasady, które odnoszą się nie tylko do kategorii i procedur kategoryzacji, ale także do samego podejścia IUCN do ochrony różnorodności biologicznej. Zasady te są następujące:

- 1) Wszystkie kategorie wnoszą wkład w ochronę różnorodności biologicznej i wszystkie są przydatne w systemowym podejściu do ochrony różnorodności biologicznej. System kategorii obszarów chronionych nie jest pomyślany jako hierarchiczny.
- 2) Podstawą przypisania kategorii obszarowi chronionemu są cele zarządzania obszarem chronionym.
- 3) Kategorie są przypisywane obszarom, których głównym celem jest zachowanie różnorodności biologicznej. Tylko takie obszary mogą zostać uznane za obszary chronione wg IUCN. W przypadku obszarów o różnych celach i różnym poziomie ich ważności, za obszar chroniony uznany jest taki obszar, w którym ochrona różnorodności biologicznej jest priorytetem.
- 4) Podstawowy cel zarządzania powinien mieć zastosowanie do co najmniej trzech czwartych obszaru chronionego (zasada 75%).
- 5) Wybór kategorii jest oparty na podstawowym celu (lub celach) określonym dla konkretnego obszaru chronionego. Kategoria jest indywidualną cechą konkretnego obszaru chronionego. Cele obszaru chronionego w przypisywaniu kategorii są wybierane z uwzględnieniem konkretnej sytuacji, nie wszystkie kategorie są równie przydatne w każdej sytuacji.
- 6) Kategoria jest przypisywana na podstawie faktycznych cech obszaru, szczegółowej analizie tych cech oraz sposobu zarządzania i realizowania działań ochronnych.
- 7) Mimo, że w przypadku niektórych obszarów chronionych przypisanie danej kategorii wydaje się „naturalne”, decyzja o danej kategorii wymaga dogłębnej analizy możliwości przypisania innych kategorii.
- 8) Każda kategoria może istnieć w ramach każdego typu zarządzania, a każdy typ zarządzania może być realizowany w obszarze każdej kategorii.
- 9) Kategoria nie jest odzwierciedleniem skuteczności zarządzania.

- 10) W przypisywaniu kategorii zasadą jest adekwatność kategorii obszaru chronionego w stosunku do potrzeb ekologicznych i zagrożeń dla gatunku lub ekosystemu – w kontekście krajobrazu lądowego lub krajobrazu morskiego, w których dana różnorodność biologiczna występuje.
- 11) W przypisywaniu kategorii należy wziąć pod uwagę, że w obszarach chronionych należy zapobiegać lub w razie potrzeby eliminować wszelkie sposoby eksploatacji lub zarządzania, które stanowią zagrożenia dla celów ochrony określonych wraz z wyznaczeniem obszaru chronionego. Wybór kategorii powinien służyć zmaksymalizowaniu możliwości ochrony oraz przeciwdziałania zagrożeniom różnorodności biologicznej.
- 12) Aktywne działania ochronne mogą mieć miejsce praktycznie we wszystkich obszarach chronionych każdej kategorii, zatem nie stanowią rozstrzygającego kryterium przypisania kategorii danemu obszarowi chronionemu.
- 13) Kategorie nie oznaczają prostej hierarchii pod względem jakości, znaczenia czy naturalności przyrody w obszarze. IUCN podkreśla, że nieliczne są na świecie obszary nie podlegające wpływowi bezpośredniej działalności człowieka, co oznacza, że pojęcia takie jak „naturalny” i „kulturowy” są traktowane jako pewien rodzaj przybliżenia.¹³
- 14) W przypisywaniu kategorii należy wziąć pod uwagę, że w obszarach chronionych należy dążyć do utrzymania lub – najlepiej – do zwiększenia stopnia naturalności chronionego ekosystemu.
- 15) Nie istnieją reguły w zakresie wielkości obszaru chronionego w danej kategorii, niemniej obszary w niektórych kategoriach wykazują tendencję do bycia relatywnie większymi lub mniejszymi.
- 16) Odrębne obszary chronione zagnieżdżone w większych obszarach chronionych mogą mieć swoją własną kategorię.
- 17) Różne strefy na większych obszarach chronionych mogą mieć swoją własną kategorię, jeśli są one opisane i ustalone prawnie.
- 18) Zaleca się, aby obszary ochrony przyrody wyznaczone w ramach międzynarodowych inicjatyw posiadały kategorie IUCN jeśli spełniają definicję obszaru chronionego.
- 19) Nazwy obszarów chronionych odnoszą się mniej lub bardziej precyzyjnie do głównego celu zarządzania daną kategorią. Niemniej nazwa kategorii nie musi być zgodna z nazwą krajowej formy ochrony przyrody. Przykładowo, istnieją parki narodowe, których cele są różne od tych, zdefiniowanych w ramach kategorii II Park narodowy. Obszary chronione nazwane „parkami narodowymi” mogą mieć przypisaną każdą z kategorii w zależności o faktycznych celów zarządzania.
- 20) W proces wyboru kategorii danego obszaru chronionego należy zaangażować kluczowych interesariuszy.
- 21) Zaleca się, aby zainteresowana społeczność mogła zakwestionować przypisanie kategorii obszarowi chronionemu.
- 22) Decyzja o przypisaniu kategorii obszarowi chronionemu należy do rządu.

¹³ IUCN rozróżnia trzy pojęcia: (1) Obszary naturalne lub niezmodyfikowane czyli takie, które wciąż zachowują pełny lub prawie pełny zestaw gatunków rodzimych w tym obszarze, w zasięgu mniej lub bardziej naturalnie funkcjonującego ekosystemu; (2) Obszary kulturowe czyli takie, które uległy istotnym zmianom prowadzącym do modyfikacji składu lub struktury ekosystemu; (3) Krajobrazy kulturowe, które mogą nadal zawierać bogaty zestaw gatunków, a w niektórych przypadkach mogły stać się zależne od zarządzania kulturowego.

- 23) Decyzja o przypisaniu kategorii obszarom chronionym może być na wniosek rządu zweryfikowana przez IUCN.
- 24) Kategoria nie jest przypisana obszarowi raz na zawsze, powinna być zmieniona, jeśli stwierdzono, że długoterminowe cele zarządzania nie odpowiadają celom przypisanej kategorii.
- 25) W przypisywaniu kategorii należy bazować na najlepszej wiedzy w dziedzinie nauk przyrodniczych i społecznych.

6.3 Etapy przypisywania kategorii IUCN

Proces przypisywania kategorii obszarom chronionym w Polsce obejmuje pięć następujących etapów:

- Etap 1. Przypisanie kategorii IUCN obszarowi chronionemu
- Etap 2. Konsultacje społeczne przypisania kategorii IUCN obszarowi chronionemu
- Etap 3. Podjęcie decyzji o przypisaniu kategorii IUCN obszarom chronionym
- Etap 4. Weryfikacja przypisanych kategorii IUCN obszarom chronionym

Etap 1 obejmuje analizę obszaru chronionego pod kątem spełnienia definicji obszaru chronionego IUCN oraz pod kątem celów zarządzania określonych dla każdej kategorii IUCN. Etapy 2 odnosi się do działań realizowanych we współpracy z interesariuszami obszarów chronionych. Etapy 3 i 4 dotyczą decyzji i działań realizowanych przez rząd w ramach współpracy z IUCN.

Rysunek 3. Etapy przypisywania kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce

Źródło: IOŚ-PIB

Wskazany proces przypisywania kategorii obszarom chronionym dotyczy obecnego stanu prawnego¹⁴ w zakresie form ochrony przyrody. Etapy 3-4 powinny być realizowane w ramach przeglądu krajowego kategoryzacji obszarów chronionych w Polsce. W przypadku ustanowienia nowego

¹⁴ Stan prawny na 30.09.2023 r.

obszaru chronionego na mocy Ustawy o ochronie przyrody nadanie mu kategorii IUCN wymaga przeprowadzenia działań wskazanych w etapach 1 i 2.

W kolejnych rozdziałach opisano szczegółowo każdy z etapów. W załącznikach do opracowania opisano procedurę dot. przypisywania kategorii IUCN parkom narodowym (Załącznik 2) i parkom krajobrazowym (Załącznik 3).

Etap 1. Przypisanie kategorii IUCN obszarowi chronionemu w Polsce

Jakie kwestie wymagają rozstrzygnięcia w Etapie 1?

- 1) Czy głównym celem zarządzania obszarem chronionym jest ochrona różnorodności biologicznej?
- 2) Czy cel ochrony różnorodności biologicznej jest priorytetowym celem zarządzania obszarem chronionym?
- 3) Czy dany obszar chroniony spełnia definicję obszaru chronionego IUCN?
- 4) Jakie są cele zarządzania danym obszarem chronionym w Polsce?
- 5) Jakie kategorie IUCN potencjalnie najlepiej pasują do celów zarządzania w danym obszarze chronionym?
- 6) Jakie są cechy danego obszaru chronionego, które będą pomocne w poprawnym przypisaniu kategorii IUCN?
- 7) Czy dany obszar chroniony jest chroniony na podstawie prawa międzynarodowego?
- 8) Czy w danym obszarze chronionym występują strefy o różnym reżimie ochronnym?
- 9) Kto podejmuje decyzje dotyczące zarządzania w danym obszarze i który typ zarządzania IUCN najlepiej to opisuje?
- 10) Która kategoria IUCN najlepiej opisuje dany obszar chroniony?

Co należy zrobić w Etapie 1?

- przeprowadzić analizę aktu prawa ustanawiającego obszar chroniony oraz planu zarządzania (planu ochrony, planu zadań ochronnych, zadań ochronnych), w analizie statusu prawnego należy uwzględnić ochronę obszaru na mocy prawa międzynarodowego,
- zidentyfikować wszystkie cele zarządzania obszarem chronionym i ustalić, które z nich służą ochronie różnorodności biologicznej,
- rozpoznać obszar, którego dotyczą cele zarządzania i upewnić się, że cel ochrony różnorodności biologicznej jest głównym celem na co najmniej trzech czwartych powierzchni obszaru (zasada 75%),
- rozpoznać cechy obszaru chronionego pomocne w przypisywaniu kategorii IUCN (takie jak: przedmiot ochrony, stan ochrony, naturalność, reżim ochronny, powierzchnia, strefy w obszarze (zróznicowanie przestrzenne reżimu ochronnego wewnątrz obszaru), działalność człowieka w obszarze, występowanie infrastruktury, osadnictwo w obszarze (występowanie mieszkańców), zasady udostępniania, dopuszczalność poszukiwania i wydobycia zasobów mineralnych),
- określić typ zarządzania obszarem chronionym,
- przypisać wstępnie kategorię IUCN, która najlepiej opisuje cele zarządzania i cechy danego obszaru chronionego,

- zidentyfikować cele zarządzania i cechy obszaru chronionego, które są odstępstwem od charakterystyki kategorii wstępnie przypisanej danemu obszarowi chronionemu. Jeśli takie odstępstwa zostaną stwierdzone należy przeprowadzić analizę możliwości przypisania innej kategorii IUCN,
- przypisać kategorię IUCN, która najlepiej opisuje cele zarządzania i cechy danego obszaru chronionego,
- udokumentować przypisaną kategorię i uzasadnić wybór.

W jaki sposób? Jakimi metodami?

- prace analityczne zarządców obszaru chronionego,
- drzewo decyzyjne.

Jaki będzie rezultat Etapu 1?

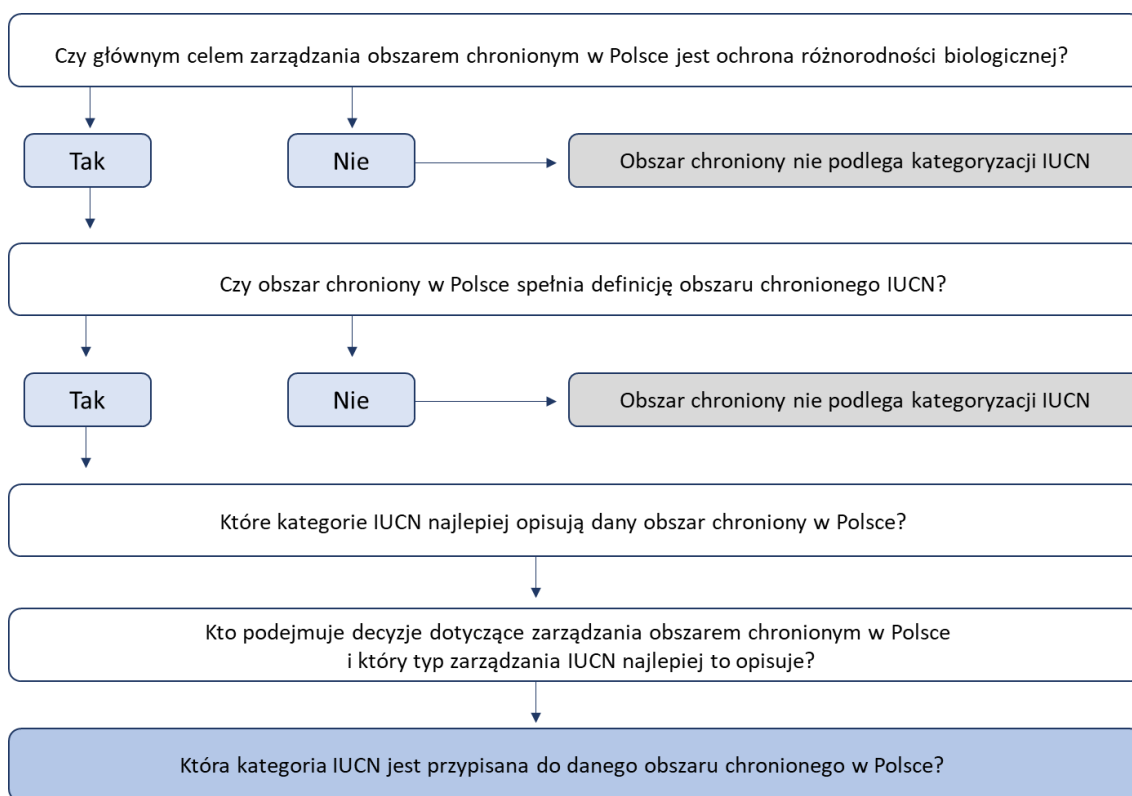
- przypisanie kategorii obszarowi chronionemu na podstawie stanu faktycznego,
- dokumentacja dotycząca przypisania kategorii IUCN obszarowi chronionemu w Polsce.

Wyjaśnienie

Etap 1 jest procedurą przypisania kategorii IUCN, która jest przeprowadzana przez zarządców obszaru chronionego. Analizie podlegają akty prawa dotyczące konkretnego obszaru chronionego oraz inne dokumenty z nim bezpośrednio związane. Przedmiotem analizy w Etapie 1 są przede wszystkim:

- akt powołania danego obszaru chronionego,
- plan zarządzania – jest nim plan ochrony lub plan zadań ochronnych lub zadania ochronne lub inne dokumenty zarządcze – jeśli taki dokument jest opracowywany dla danej formy ochrony przyrody,
- dokumenty strategiczne i planistyczne, w szczególności akty planowania przestrzennego obejmujące teren, na którym położony jest obszar chroniony.

Analiza w tym Etapie odnosi się do stanu faktycznego danego obszaru chronionego. Dotyczy to także spełnienia definicji obszaru chronionego IUCN przez obszar chroniony w Polsce. Elementy definicji takie jak długotrwałość ochrony przyrody, celowość ochrony różnorodności biologicznej oraz powiązanie z usługami ekosystemowymi i wartościami kulturowymi, bardziej niż pozostałe elementy definicji obszaru chronionego IUCN, wymagają sprawdzenia na podstawie stanu faktycznego w konkretnym obszarze chronionym. Ze względu na różnorodność celów, dla których obszary chronione są powoływane, niezbędne jest potwierdzenie spójności rzeczywistych celów ochrony w danym obszarze chronionym bez względu na to, jaką jest ustawową formą ochrony przyrody. Warto przy tym zwrócić uwagę, że w przypadku niektórych obszarów chronionych zapewnienie długotrwałej ochrony przyrody, z uwagi na brak planów zarządzania (planów ochrony przyrody) lub innych skutecznych sposobów (np. brak uwzględnienia obszaru w dokumentach planowania przestrzennego) może być problematyczne.

Rysunek 4. Proces przypisania kategorii IUCN obszarowi chronionemu w Polsce

Źródło: IOS-PIB

Analiza celów zarządzania uwzględnia ochronę prawną, strategie zarządzania, systemy strefowania, dozwolone i zabronione działania, strukturę organizacyjną zarządzania, kwestie związane ze środkami finansowymi na ochronę przyrody. Oprócz celów zarządzania w analizie uwzględnione są elementy związane z raportowaniem do Światowej Bazy Obszarów Chronionych (WDPA), w tym fizyczne cechy obszaru chronionego.

W Etapie tym ustalany jest także typ zarządzania dla konkretnego obszaru chronionego (por. rozdz. 2.3 i 5.1).

Należy zwrócić uwagę, że niektóre obszary chronione mogą mieć przypisaną więcej niż jedną kategorię IUCN. Etap 1 jest właściwy do rozstrzygnięć w tej kwestii.

IUCN wskazuje przypadki, gdy obszar chroniony spełnia kryteria pozwalające na przypisanie mu więcej niż jedną kategorię IUCN. Należy jednak pamiętać, że obszar z osobną kategorią musi spełniać definicję obszaru chronionego wg IUCN. Osobna kategoria może być przypisana w przypadkach:

- 1) obszaru chronionego zagnieżdżonego w większym obszarze chronionym, gdy obszary te mają różne cele zarządzania. Przykładem takiej sytuacji w Polsce są rezerваты przyrody w parkach krajobrazowych.
- 2) strefy na większym obszarze chronionym, jeśli strefa ta jest ustalona prawnie. Zasadniczo strefy o różnych celach ochrony nie są identyfikowane jako oddzielna kategoria IUCN. Wyjątkowo, w niektórych obszarach chronionych, gdy strefa jest ustanowiona przez prawo jako mająca różne cele zarządzania, wówczas taka strefa może być traktowana jako indywidualny obszar chroniony z osobną kategorią. IUCN opisuje dwie możliwości:

- „twarda” strefa, która może mieć przypisaną osobną kategorię IUCN, gdy: (a) jest wyraźnie zmapowana; (b) jest uznana przez prawo lub inne skuteczne środki; (c) ma wyraźne i jednoznaczne cele zarządzania, które można przypisać do konkretnej kategorii obszarów chronionych (zasada 75% nie ma znaczenia);
- „miękka” strefa, której nie należy przypisywać osobnej kategorii IUCN, gdy: (a) jej granice podlegają regularnemu przeglądowi, np. w procesie planowania zarządzania; (b) nie jest uznana przez prawo lub inne skuteczne środki; (c) nie odpowiada konkretnej kategorii obszaru chronionego IUCN (zasada 75% ma zastosowanie do określenia ogólnej kategorii dla obszaru chronionego).

Pod pojęciem „uznane przez prawo” IUCN rozumie opisanie i wyznaczenie strefy w obrębie obszaru chronionego przez podstawowe ustawodawstwo. Nie jest „uznana przez prawo” strefa, na której opisanie i wyznaczenie prawo jedynie zezwala np. w procesie planowania zarządzania.

3) obszaru chronionego tworzącego transgraniczny obszar chroniony.

W polskim systemie ochrony przyrody mamy do czynienia z jasną sytuacją, gdy obszar chroniony znajduje się wewnątrz większego obszaru chronionego, to jest w przypadku rezerwatów położonych w granicach parków krajobrazowych lub obszarów chronionego krajobrazu. W takiej sytuacji właściwe będzie przypisanie osobnej kategorii IUCN rezerwatowi przyrody, przy czym należy pamiętać, aby nie dublować powierzchni obszarów chronionych w raportowaniu danych do WDPA.

W przypadku stref – obszarów ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej, wyznaczanych w planach ochrony parków narodowych i rezerwatów ma mocy Ustawy o ochronie przyrody (art. 20 ust. 3 pkt 3) – mamy do czynienia z wyznaczaniem strefy na podstawie przepisu blankietowego¹⁵ i w niektórych przypadkach możliwe będzie przypisanie osobnej kategorii IUCN takim obszarom.

Prawdopodobnie osobną kategorię IUCN będzie można rozważyć w przypadku krajobrazów priorytetowych zidentyfikowanych w ramach audytu krajobrazowego (art. 38a ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) wyznaczonych w obszarach chronionych, o ile cele ochrony w ich obrębie będą tożsame z celami ochrony różnorodności biologicznej wg IUCN.

Ważnym elementem procedury w Etapie 2 jest uwzględnienie ochrony przyrody na mocy prawa międzynarodowego, która obowiązuje w danym obszarze. W Polsce najczęściej mamy do czynienia z nakładaniem się granic obszarów chronionych w ramach konwencji i programów międzynarodowych na polskie formy ochrony przyrody. Zgodnie z podejściem IUCN fakt ochrony obszaru na mocy prawa międzynarodowego powinien być uwzględniony w przypisywaniu kategorii IUCN. Dotyczyć to może:

- Obiektów Światowego Dziedzictwa,
- Rezerwatów Biosfery,
- Obszarów Ramsar.

¹⁵ Przepisy, które nie ustanawiają reguły, ale wskazują organ, który w przyszłości taką regułą ma ustanowić. Zawierają odesłania do przepisów, których nie ustanowiono – najczęściej do aktów wykonawczych (rozporządzeń). Dla skutecznego wykonania wymagają wydania innych przepisów – dopóki akt wykonawczy nie zostanie wydany przepis taki pozostaje niemożliwy do zastosowania.

Poniżej przedstawiono podejście IUCN.

Obiekty Światowego Dziedzictwa

Obszary chronione na podstawie Konwencji w sprawie ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego z 1972 r. mogą mieć przypisaną kategorię IUCN. Kategorię obszaru chronionego mogą mieć przypisane obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa na podstawie kryteriów IX lub X, zgodnie z którymi Obiekt UNESCO:

- **kryterium IX:** stanowi wyjątkowe przykłady reprezentatywne dla trwających procesów ekologicznych i biologicznych istotnych w ewolucji i rozwoju ekosystemów oraz zwierzęcych i roślinnych zespołów lądowych, słodkowodnych, nadbrzeżnych i morskich;
- **kryterium X:** obejmuje siedliska naturalne najbardziej reprezentatywne i najważniejsze dla ochrony *in situ* różnorodności biologicznej, włączając te, w których występują zagrożone gatunki o wyjątkowej uniwersalnej wartości z punktu widzenia nauki lub ochrony przyrody.

Zgodnie interpretacją IUCN w wytycznych UNESCO: „*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*” (WHC.21/01 31 July 2021) naturalne obszary UNESCO spełniają warunki określone w definicji obszaru chronionego IUCN, z uwagi m.in. na wyznaczane granice oraz na zapewnianie skutecznej ochrony poprzez regulacje prawne. Przyrodnicze obiekty światowego dziedzictwa najprawdopodobniej są obszarami chronionymi IUCN.

Ze względu na współwystępowanie obszarów chronionych na mocy Ustawy o ochronie przyrody i obszarów przyrodniczych wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa, wpis oraz zarządzanie obszarem UNESCO należy uwzględnić w przypisaniu kategorii IUCN formom ochrony przyrody.

Rezerваты Biosfery

Rezerваты Biosfery ustanawiane w ramach programu UNESCO Man and the Biosphere (MAB) obejmują miejsca, w których ochrona przyrody jest zintegrowana ze zrównoważonym użytkowaniem.

Ze względu na współwystępowanie obszarów chronionych na mocy Ustawy o ochronie przyrody i Rezerwatów Biosfery, zarządzanie Rezerwatem należy uwzględnić w przypisaniu kategorii IUCN obszarom ochrony przyrody.

Obszary Ramsar

Obszary Ramsar ustanowione na podstawie Konwencji o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego¹⁶, zgodnie z podejściem IUCN mogą mieć dowolną lub żadną kategorię IUCN. Ze względu na współwystępowanie obszarów chronionych na mocy Ustawy o ochronie przyrody i obszarów Ramsar, zarządzanie nimi należy uwzględnić w przypisaniu kategorii IUCN obszarom ochrony przyrody.

¹⁶ Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego, podpisana w Ramsarze 2 lutego 1971 r. i ratyfikowana 22 marca 1978 r.

IUCN zwraca uwagę, że narzędzia przypisywania kategorii obszarom chronionym (np.: formularze, drzewa decyzyjne, listy sprawdzające) mogą mieć charakter wspomagający podejmowanie decyzji. Mogą być pomocne w przypisywaniu kategorii, jednak wyniki analizy przy ich wykorzystaniu nie powinny być traktowane jako ostateczne. IUCN zwraca uwagę, że proces potwierdzania kategorii ma w dużej mierze charakter jakościowy.

Proces przypisywania kategorii obszarom chronionym powinien dostarczać argumentów i być dokładnie udokumentowany. Zapewnia to przejrzystość procesu decyzyjnego i umożliwia weryfikację przypisania kategorii na każdym etapie procesu.

Etap 2. Konsultacje społeczne przypisania kategorii IUCN obszarowi chronionemu

Jakie kwestie wymagają rozstrzygnięcia w Etapie 2?

- 1) Kto współuczestniczy w decyzjach dotyczących zarządzania obszarem chronionym?
- 2) Dla kogo przyznanie kategorii obszarowi chronionemu może mieć znaczenie, na kogo to może mieć wpływ?
- 3) Kogo warto zainteresować kategorią obszaru chronionego IUCN, by zwiększyć skuteczność ochrony przyrody?
- 4) Jakie należy zastosować sposoby włączenia społeczeństwa w przypisywanie kategorii IUCN obszarowi chronionemu, aby realnie zaktywizować społeczność do ochrony przyrody?

Co należy zrobić w Etapie 2?

- przeprowadzić mapowanie interesariuszy,
- dobrać metody partycypacji społecznej odpowiednio do grup interesariuszy,
- przeprowadzić konsultacje społeczne (formalne),
- ustalić rolę grup interesariuszy w zarządzaniu obszarem chronionym,
- poinformować zainteresowaną społeczność o wynikach przeprowadzonych konsultacji społecznych.

W jaki sposób? Jakimi metodami?

- prace analityczne zarządców obszaru chronionego zmierzające do ustalenia zainteresowanej społeczności,
- informowanie, konsultowanie, partycypacja, współdecydowanie odpowiednio do grup interesariuszy,

Jaki będzie rezultat Etapu 2?

- zapewnienie konsensusu potwierdzającego przypisanie kategorii IUCN danemu obszarowi chronionemu wśród wszystkich zainteresowanych stron i posiadaczy praw zaangażowanych w proces,
- upowszechnienie wiedzy o globalnym systemie ochrony różnorodności biologicznej,
- zwiększenie zaangażowania zainteresowanych stron w sprawę obszaru chronionego.

Wyjaśnienie

Zapewnienie udziału społeczeństwa w przypisywaniu kategorii IUCN jest warunkiem transparentności tego procesu, a także demokratyzacji i decentralizacji zarządzania obszarami chronionymi.

W procedurze przypisywania kategorii IUCN jest to proces potwierdzenia kategorii przypisanej konkretnemu obszarowi chronionemu.

Włączenie interesariuszy wymaga rozpoznania ich grup, w tym właścicieli lub przedstawicieli właścicieli terenów w obszarze chronionym, zarządców obszaru, przedstawicieli lokalnych interesariuszy (np. mieszkańców, użytkowników zasobów, przedsiębiorstw zależnych od obszaru chronionego, naukowców, lokalnych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną przyrody). Interesariuszami obszarów chronionych są także członkowie WCPA i innych komisji eksperckich.

Zaangażowanie społeczności lokalnych w dużym stopniu zależy od typu zarządzania obszarem. Ważne jest wyjaśnienie ról i odpowiedzialności wszystkich zaangażowanych osób w procesie przypisywania kategorii IUCN obszarowi chronionemu, a także zadań związanych z zarządzaniem tym obszarem.

Dobór metod partycypacji społecznej zależy od stopnia zaangażowania zainteresowanych stron. Stopnie partycypacji mogą być następujące:

- informowanie, które polega na przekazaniu informacji społeczeństwu o procesie przypisania kategorii IUCN oraz dostarczeniu odpowiedniej wiedzy i zaproszeniu do udziału w pracach,
- konsultowanie, które polega na wysłuchaniu mieszkańców i gwarantuje wzięcie pod uwagę ich opinii,
- partycypacja, polegająca na aktywnym udziale społeczności w procesie przypisywania kategorii IUCN i opierająca się na współdziałaniu zainteresowanych stron,
- współdecydowanie, które polega na przekazaniu społeczeństwu pewnego zakresu decyzji, społeczność w pewnej mierze ponosi odpowiedzialność za decyzję.

Ważne jest również, aby proces decyzyjny, w tym udział społeczeństwa w przypisywaniu kategorii IUCN był udokumentowany, zarówno w celu zapewnienia przejrzystości, jak i zapewnienia zapisu procesu, który stanowi niezbędną informację w podejmowaniu decyzji o przypisaniu kategorii IUCN.

Etap 3. Podjęcie decyzji o przypisaniu kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce

Jakie kwestie wymagają rozstrzygnięcia w Etapie 3?

- 1) Jaka kategoria IUCN zostanie przypisana do obszaru chronionego w Polsce?
- 2) Dla kogo przyznanie kategorii obszarowi chronionemu może mieć znaczenie, na kogo to może mieć wpływ?
- 3) Kogo należy poinformować o decyzji w sprawie przypisania kategorii IUCN?
- 4) Czy wszystkie zainteresowane strony akceptują decyzję o przypisaniu kategorii obszarowi chronionemu?

Co należy zrobić w Etapie 3?

- podjąć decyzję na podstawie wyników analiz wykonanych w Etapie 1 i konsultacji społecznych przeprowadzonych w Etapie 2,
- poinformować społeczeństwo o decyzji przypisania kategorii obszarowi chronionemu,
- zapewnić możliwość zakwestionowania decyzji dotyczącej kategorii (element formalny procesu przypisywania kategorii IUCN),
- rozstrzygnąć ewentualny spór w przypadku zakwestionowania przez strony przypisanej kategorii IUCN obszarowi chronionemu.

W jaki sposób? Jakimi metodami?

- grupa ekspercka,
- procedura oficjalnego informowania społeczeństwa i zgłaszania skarg i wniosków.

Jaki będzie rezultat?

- przypisanie kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce.

Wyjaśnienie

Rząd podejmuje ostateczną decyzję w sprawie przypisania kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce. Rząd podejmuje decyzje prawne w sprawie form ochrony przyrody, a także ponosi nadrzędną odpowiedzialność w zakresie wykorzystania ziemi i wody. Rząd także jest odpowiedzialny za współpracę z IUCN.

Powołana przez rząd grupa ekspercka dostarczy wiedzy do podjęcia decyzji o ostatecznym przypisaniu kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce.

Biorąc pod uwagę, że w poprzednich Etapach prace polegają na gromadzeniu i syntezie informacji, w Etapie 3 ważne jest, aby dokonany został przegląd tych informacji w celu potwierdzenia przypisanej kategorii IUCN i typu zarządzania obszarem chronionym. Taki przegląd (jakościowy) pozwala również na uzupełnienie procesu samooceny o niezależny i świadomy proces potwierdzenia.

Rząd zapewnia możliwość zakwestionowania decyzji dotyczącej kategorii interesariuszom obszaru chronionego. Procedura skarg i zażaleń powinna być elementem formalnego procesu przypisywania kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce.

Etap 4. Weryfikacja przypisanych kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce

IUCN może zweryfikować decyzję dotyczącą przypisania kategorii obszarom chronionym na wniosek rządu.

6.4 Przegląd przypisanych kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce

Kategoria IUCN nie jest przypisana obszarowi raz na zawsze i powinna być zmieniona, jeśli stwierdzono, że długoterminowe cele zarządzania nie odpowiadają celom przypisanej kategorii. Istotne jest więc upewnienie się co jakiś czas, że przypisane kategorie są właściwe. Uwzględniając ten

aspekt funkcjonowania kategoryzacji obszarów chronionych wg IUCN, właściwe jest systematyczne przeprowadzanie na poziomie krajowym przeglądu przypisanych kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce. Istotne jest, aby taki przegląd odpowiadał na pytania:

- Czy cele zarządzania obszarami chronionymi w Polsce odpowiadają celom przypisanej kategorii IUCN?
- Czy istnieją luki w systemie obszarów chronionych?
- Czy system obszarów chronionych rozwija się w zgodzie ze światową i europejską polityką na rzecz ochrony różnorodności biologicznej?

Pierwsze z powyższych pytań dotyczy aktualności przypisania kategorii IUCN obszarom chronionym w świetle ich rzeczywistych celów zarządzania. Przyczyną utraty zasadności przypisania danej kategorii obszarowi są przede wszystkim zmiany w rzeczywistych celach zarządzania obszarem. Zmiany te mogą zaś nastąpić w wyniku stwierdzenia nieskuteczności działań ochronnych czy konieczności ich weryfikacji z uwagi na skutki zmian klimatu dla różnorodności biologicznej. W przypadku form ochrony przyrody, dla których wymagane są plany zarządzania (np.: plany ochrony, plany zadań ochronnych) zmiany w celach zarządzania i działaniach będą określone w tych dokumentach na podstawie szczegółowych analiz (zgodnie z wymogami dot. opracowania planów ochrony i planów zadań ochronnych).

Gdy stwierdzony jest spadek różnorodności biologicznej właściwe może być zwiększenie reżimu ochronnego w całym lub części obszaru chronionego. W innych przypadkach właściwa może być zmiana zarządzania w kierunku większej lub przeciwnie mniejszej elastyczności w zakresie zrównoważonego użytkowania. Te zmiany mogą być istotne dla właściwości przypisanej kategorii IUCN danemu obszarowi.

IUCN wskazuje sytuacje, gdy zwiększenie reżimu ochronnego jest uzasadnione:

- Gdy żywotność populacji gatunku lub integralność ekosystemu poprawiła się w całym jego rozmieszczeniu i już nie wymaga ograniczonego użytkowania przez człowieka i intensywnej ochrony;
- kiedy potencjalne wykorzystanie przez człowieka obszaru chronionego o niższej kategorii prawdopodobnie nie wpłynie na zdrowie gatunku lub ekosystemu;
- gdy zmiana kategorii zwiększa powierzchnię obszaru chronionego z korzyścią dla docelowych gatunków i ekosystemów. Na przykład, w przypadku ochrony rzek i wód słodkich, zarządzanie większą częścią działu wodnego może być skuteczniejsze dla funkcji ekosystemu przy mniej restrykcyjnej ochronie w porównaniu do ochrony głównego nurtu rzeki jako kategorii I lub II, przyznanej w zależności od priorytetowych zagrożeń dla celu biologicznego;
- gdy różnorodność biologiczna przystosowała się do kulturowych systemów zarządzania i brak tych interwencji obecnie wywiera presję na przetrwanie lub żywotność gatunków.

Generalnie zasadą w weryfikowaniu kategorii jest zapewnienie adekwatności przypisanego do obszaru chronionego celu zarządzania w ramach kategoryzacji w stosunku do potrzeb ekologicznych i zagrożeń dla gatunku lub ekosystemu w kontekście krajobrazu, w których dana różnorodność biologiczna występuje. Zmiana kategorii obszaru chronionego powinna podlegać procedurom, które są co najmniej tak rygorystyczne, jak te w trakcie przypisywania kategorii obszarowi chronionemu. Dlatego też, procedura opisana w Etapach 3-4 powinna mieć zastosowanie w sytuacji stwierdzenia

niezgodności przypisanej kategorii IUCN z aktualnymi rzeczywistymi celami zarządzania obszarem chronionym.

Drugie z powyżej zadanych pytań dotyczy systemowości ochrony przyrody (por. rozdz. 2). W systemowym podejściu do ochrony przyrody wg IUCN istotna jest spójność systemu wyrażona pięcioma cechami:

- reprezentatywność, kompleksowość i równowaga (*representativeness, comprehensiveness and balance*). System ochrony przyrody obejmuje najwyższej jakości przykłady pełnego zakresu typów środowiska w danym kraju oraz obejmuje stopień, w jakim obszary chronione zapewniają zrównoważone próby typów środowiska, które mają reprezentować;
- adekwatność (*adequacy*). System ochrony przyrody powinien być zintegrowany, o wystarczającym zasięgu przestrzennym i układzie jednostek składowych, wraz ze skutecznym zarządzaniem wszystkimi elementami, które składają się na różnorodność biologiczną w kraju;
- spójność i komplementarność (*coherence and complementarity*). System obszarów chronionych zapewnia cały pakiet celów ochrony i zrównoważonego rozwoju określonych dla kraju;
- rzetelność (*consistency*). Istnieje jednolity system ustanawiania obszarów chronionych: cele zarządzania i klasyfikacji obszarów chronionych w porównywalnych warunkach są jednolite, dzięki czemu cel każdego obszaru chronionego w ramach systemu jest jasny dla wszystkich, co z kolei pozwala na wspieranie celu obszaru chronionego przez wszystkich interesariuszy.
- efektywność kosztowa, skuteczność i sprawiedliwość (*cost effectiveness, efficiency and equity*). Zapewniona jest równowaga między kosztami i korzyściami oraz sprawiedliwość w ich podziale. Skuteczność systemu ochrony przyrody dotyczy zapewnienia minimalnej liczby i powierzchni obszarów chronionych, które są potrzebne, aby osiągnąć cele systemu.

Identyfikacja luk jest metodą analizy różnorodności biologicznej (gatunków, ekosystemów i procesów ekologicznych), która nie jest odpowiednio chroniona w ramach systemu obszarów chronionych lub poprzez inne skuteczne i długoterminowe środki ochrony. Wskazuje się trzy rodzaje luk w systemie obszarów chronionych:

- luki reprezentacyjne: brak lub niewystarczająca faktyczna ochrona zasięgu gatunku lub ekosystemu w granicach obszaru chronionego,
- luki ekologiczne: system obszarów chronionych nie wychwytuje miejsc lub zjawisk, które są kluczowe dla zachowania gatunku lub ekosystemu podczas cyklu życia,
- luki w zarządzaniu: obszary chronione geograficznie obejmują elementy różnorodności biologicznej, ale nie udaje się ich chronić ze względu na niewystarczające lub nieodpowiednie zarządzanie.

Zidentyfikowanie luk w systemie obszarów chronionych powinno służyć wdrożeniu działań polegających na proponowaniu nowych obszarów chronionych, przeprowadzaniu przeglądów kategorii zarządzania dla istniejących obszarów chronionych, tak, aby w krajowym systemie rozważyć pełen zestaw kategorii IUCN.

Trzecie z zadanych na wstępie rozdziału pytań odnosi się do celów jakim służy funkcjonowanie systemu kategorii IUCN w zarządzaniu obszarami chronionymi, a więc wzmocnienia ochrony różnorodności biologicznej w krajach i na świecie. Prowadzone regularnie prace analityczne na

poziomie krajowym (np. przy pomocy ankiety skierowanej do zarządców obszarów chronionych lub panelu eksperckiego, badania fokusowego) powinny zmierzać do weryfikacji przypisania kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce i być wykorzystane dla wzmocnienia ochrony różnorodności biologicznej w Polsce poprzez zapewnienie pełnego zestawu kategorii IUCN w krajowym systemie ochrony przyrody.

6.5 Przypisywanie kategorii IUCN obszarom chronionym nowo ustanowionym na mocy Ustawy o ochronie przyrody

Nowo ustanowione obszary chronione na mocy Ustawy o ochronie przyrody podlegają procesowi przypisania kategorii zgodnie z procedurami opisanymi w Etapach 1-2. Proces ten może być realizowany w ramach przeglądu przypisanych kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce (rozdz. 6.4).

6.6 Zgłaszanie obszarów chronionych do kategoryzacji IUCN

Obszary chronione powoływane dla ochrony różnorodności biologicznej, które nie są ustanawiane na podstawie Ustawy o ochronie przyrody, mogą być zgłoszone do przypisania kategorii IUCN oraz zaraportowane do WDPA.

Obszary chronione mogą podlegać różnym typom zarządzania, które zgodnie z podejściem IUCN odnoszą się do podmiotów podejmujących decyzje dotyczące obszaru chronionego i ponoszących odpowiedzialność za te obszary. Bez względu więc na to, jaki podmiot decyduje o ustanowieniu obszaru i podejmuje odpowiedzialność za ochronę różnorodności biologicznej, powinna istnieć w ramach systemu krajowego możliwość włączenia danego obszaru chronionego do kategoryzacji obszarów chronionych IUCN i przekazania stosownych informacji o obszarze do WDPA.

IUCN wskazuje, że identyfikacja i uznawanie obszarów chronionych poza krajowymi systemami ochrony przyrody należy traktować jako istotny potencjał rozszerzania sieci obszarów chronionych przyczyniający się do zwiększania spójności systemu ochrony różnorodności biologicznej.

Przykładowo, obszary chronione zarządzane przez podmioty prywatne są elementem ochrony przyrody w USA, Australii, Ameryce Łacińskiej i Afryce, a także w niektórych krajach w Europie. Są to obszary zarządzane przez właścicieli terenów, organizacje pozarządowe lub inne instytucje, w tym firmy.

Uzasadniona jest zapewnienie formalnej możliwości zgłaszanie obszarów chronionych innych niż ustanowionych na mocy Ustawy o ochronie przyrody do kategoryzacji obszarów chronionych IUCN. Możliwość taka powinna być zapewniona poprzez odpowiednią procedurę obejmującą opisane wyżej etapy 1-4 procedury przypisywania kategorii IUCN.

7 Wstępna kategoryzacja wybranych obszarów chronionych

7.1 Metoda i narzędzia

Wstępna kategoryzacja parków narodowych i parków krajobrazowych zgodnie z koncepcją IUCN została przeprowadzona na podstawie przeglądu aktów prawa dotyczących analizowanych obszarów

chronionych oraz wyników badania ankietowego. W pracy zastosowano podejście od ogółu do szczegółu, w którym przypisanie kategorii konkretnemu obszarowi chronionemu ma charakter poszukiwania odstępstw od ogólnych zasad.

Ankieta została opracowana zgodnie z procedurami opisanymi w Załącznikach 1 i 2 do niniejszego opracowania. Wstępna kategoryzacja parków narodowych i krajobrazowych polegała na zbadaniu odstępstw od kategorii najlepiej opisującej rozpatrywane formy ochrony przyrody – stosownie do wyników analizy przeprowadzonej na potrzeby oceny możliwości przypisania kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce (Załącznik 1). Ankieta dla parków narodowych odwoływała się do celów zarządzania i charakterystyk obszaru chronionego kategorii II, a dla parków krajobrazowych – do celów zarządzania i charakterystyk obszaru chronionego kategorii V.

Ankieta internetowa¹⁷ została przeprowadzona w dniach od 11 marca do 23 kwietnia 2024 r. Jej wypełnienie przez przedstawicieli zarządców parków narodowych i krajobrazowych było poprzedzone webinariami, na których omówiono i dyskutowano metodę oraz zaprezentowano ankietę. Webinaria odbyły się w dniach 19 i 21 marca 2024 r. w dwóch odstępach, oddzielnie dla parków narodowych i parków krajobrazowych. Łącznie zorganizowano 4 webinaria, w których uczestniczyły 82 osoby. Ankietę wypełniono dla 15 parków narodowych i 63 parków krajobrazowych.

Wyniki wstępnej kategoryzacji IUCN i kwestie problematyczne omówiono poniżej.

7.2 Parki narodowe

Polskie parki narodowe spełniają definicję obszaru chronionego IUCN oraz wymogi elementów tej definicji. Wątpliwości zarządzających budzi uznanie, że głównym celem zarządzania parkiem narodowym jest ochrona różnorodności biologicznej. Niepewność ta wynika ze stwierdzanego braku spójności innych celów parku narodowego z nadrzędnym celem ochrony różnorodności biologicznej. W tym kontekście, w przypadku niektórych parków narodowych, kontrowersyjne są przede wszystkim sposób i skala udostępniania chronionego obszaru do celów turystycznych i rekreacyjnych, a także gospodarczych oraz osadnictwo. Istnieje brak możliwości skutecznej realizacji celu ochrony różnorodności biologicznej – jako priorytetu powołania parku narodowego. Brak ten wynika z uwarunkowań prawnych i finansowych. Najważniejsze w sytuacji są brak rzeczywistej decyzyjności dyrektora w obszarze chronionym (np. z uwagi na udział gmin i regionalnych dyrekcji ochrony środowiska w zarządzaniu terenem parku) oraz brak odpowiedniego finansowania funkcjonowania parku z budżetu państwa. Uwarunkowaniem, które utrudnia, a niekiedy może uniemożliwiać realizację priorytetowego celu ochrony różnorodności biologicznej w obszarze parku narodowego, jest także brak prawnej ochrony korytarzy ekologicznych, z którym jest on powiązany.

Nadrzędność ochrony różnorodności biologicznej nad innymi celami parku przejawia się m.in. poprzez realne zapobieganie lub eliminowanie, w razie potrzeby, wszelkich praktyk, które mogą być lub będą szkodliwe dla celu ochrony różnorodności biologicznej. W tym aspekcie, w niektórych parkach narodowych nie ma aktualnego planu ochrony przyrody, w którym zidentyfikowano zagrożenia oraz wskazano długotrwałe środki, zapewniające skuteczne zarządzanie obszarem w celu ochrony różnorodności biologicznej. Ponadto, cel zachowania, a najlepiej zwiększenia stopnia

¹⁷ W systemie ankietowym IOS-PIB pod adresem: <https://ankiety.ios.edu.pl/>

naturalności chronionych ekosystemów na terenie parku jest zwykle możliwy do realizowania jedynie w części jego obszaru.

Zgodnie ze standardami IUCN, obszary chronione kategorii II są dużymi obszarami naturalnymi lub zbliżonymi do naturalnych, wyznaczonymi w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz zachowania i uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego regionu. W parkach narodowych w Polsce problematyczne jest zapewnienie wystraszająco dużej powierzchni obszaru chronionego, tak aby właściwie służył on ochronie wielkoskalowych procesów ekologicznych. Problemem jest też wspomniany powyżej brak usankcjonowania i ochrony prawnej korytarzy ekologicznych, zapewniających uzupełnianie gatunków, w szczególności w warunkach postępujących zmian klimatu. Tym samym, rodzą się wątpliwości czy dany park narodowy w pełni przyczynia się do realizacji takich celów kategorii II, jak ochrona gatunków o szerokim zasięgu, ich szlaków migracyjnych oraz regionalnych procesów ekologicznych.

Przedstawiciele zarządców parków narodowych nie mają wątpliwości do tego, że park został ustanowiony w celu ochrony naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowania edukacji i rekreacji. Jest to cel obszaru chronionego kategorii II. Wskazują jednak, że działania związane z udostępnianiem parku narodowego w celach edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych – charakterystyczne dla kategorii II – w polskich warunkach niekiedy zakłócają funkcjonowanie chronionych ekosystemów: poziom i sposób wykorzystywania obszaru przez odwiedzających zagraża trwałości procesów ekologicznych.

Istotną trudnością w realizowaniu celów ochrony różnorodności biologicznej w obszarach chronionych kategorii II może być zagrożenie dla stanu ekosystemów wynikające z rozprzestrzeniania się gatunków inwazyjnych. W przypadku tej kategorii, IUCN wskazuje, że ryzyko inwazji gatunków nierodzimych powinno być stosunkowo niskie, tak aby istniał przynajmniej potencjał powrotu ekosystemów do stanu „naturalnego”.

Podsumowując: kategoria II najlepiej opisuje parki narodowe w Polsce. Cele powoływania tych obszarów chronionych są generalnie spójne z celem głównym kategorii II, to jest ochroną naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.

Poza celem głównym, odstępstwa od kategorii II dotyczą spełnienia przez niektóre parki następujących celów i charakterystyk:

- obszar chroniony powołany jest w celu zapewnienia ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych. Ten wymóg kategorii II może nie być spełniony w parkach o relatywnie małej powierzchni, obejmującej ochroną jedynie fragment większego ekosystemu lub izolowanych korytarzy ekologicznych, ze względu na istniejące zagospodarowanie i niewystarczającą ochronę. Taka sytuacja występuje w przypadku parków: Drawieńskiego PN, Gorceńskiego PN, Pienińskiego PN, Roztoczańskiego PN, Świętokrzyskiego PN, Wolińskiego PN. W niektórych parkach narodowych nie jest możliwe zapewnienie ochrony gatunków i zbiorowisk, które wymagają stosunkowo dużych powierzchni niezaburzonego siedliska. Obawy co do spełnienia tej charakterystyki występują np. w parkach Drawieńskim i Pienińskim, gdy brane są pod uwagę warunki niezbędne dla ochrony dużych ssaków;

- zarządzanie udostępnianiem obszaru parku w celach inspiracji, edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych umożliwia zabezpieczenie poziomu korzystania z parku, który nie spowoduje znaczącej biologicznej lub ekologicznej degradacji zasobów naturalnych. Odstępstwa w tym zakresie występują w Pienińskim PN, Tatrzańskim PN, Wolińskim PN;
- różnorodność biologiczna w parku narodowym jest w stanie „naturalnym” lub ma potencjał powrotu do takiego stanu, przy stosunkowo niskim ryzyku inwazji gatunków nierodzimych. W niektórych parkach stwierdzono wysokie zagrożenie rozprzestrzenianiem się gatunków obcych (np. Drawieński PN, Woliński PN);
- użytkowanie gruntów lub wód w otoczeniu jest zintegrowane z wymogami parku narodowego, tak aby zapewnić ochronę różnorodności biologicznej w obszarze chronionym – taka sytuacja nie ma miejsca w Drawieńskim PN, Tatrzańskim PN, Pienińskim PN, Wolińskim PN i Kampinoskim PN.

7.3 Park krajobrazowe

Polskie parki krajobrazowe spełniają definicję obszaru chronionego IUCN oraz są ustanawiane w celu ochrony różnorodności biologicznej. Kategorią IUCN, która najlepiej opisuje parki krajobrazowe jest kategoria V. Obszary chronione kategorii V są powoływane w celu ochrony oraz utrzymania ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych atrybutów, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania. Generalnie, w takich celach są powoływane parki krajobrazowe w Polsce. W szerszym odniesieniu do charakterystyki kategorii V istnieją pewne zastrzeżenia, niemniej jednak, najprawdopodobniej nie oznacza to, że kategoria V nie może zostać przypisana danemu parkowi krajobrazowemu.

Wątpliwości uczestników ankiety dotyczą działalności człowieka w obszarze chronionym. Przede wszystkim, istotne jest, że w licznych parkach krajobrazowych zachowane są fragmenty ekosystemów, w których działalność człowieka jest minimalna, i które nie ukształtowały się w wyniku interakcji człowieka z przyrodą. Obszary te często objęte są ochroną jako rezerваты przyrody i jako takie mogą mieć przypisaną inną kategorię niż park krajobrazowy, w granicach którego się znajdują (np. Ia, III lub IV). W wielu przypadkach parki krajobrazowe są równocześnie obszarami Natura 2000, a te najlepiej opisuje kategoria IV. Równocześnie, w Polsce istnieją parki krajobrazowe, które w większości obejmują ekosystemy o wysokim stopniu naturalności, gdzie nie występuje działalność człowieka zagrażająca ochronie różnorodności biologicznej. Przykładem takiej sytuacji może być Park Krajobrazowy Puszczy Romnickiej, Park Krajobrazowy Wysoczyzny Elbląskiej czy Mazurski Park Krajobrazowy.

W większości polskich parków krajobrazowych „zabezpieczenie integralności interakcji ludzi i przyrody, które jest kluczowe dla ochrony i utrzymania jego wartości” budzi pewne zastrzeżenia. Warto zwrócić tu uwagę na kilka kwestii. Po pierwsze, w wielu parkach krajobrazowych nie jest wdrażana ochrona czynna w postaci systemowych działań, zaplanowanych w długiej perspektywie. Działania ochronne często są realizowane w określonym, raczej krótkim okresie czasu, w ramach projektów finansowanych ze środków zewnętrznych. Poza tym, w przypadku naturalnych ekosystemów występujących w wielu parkach krajobrazowych, podejmowanie takich działań byłoby nieuzasadnione (np. strefy ochrony ptaków drapieżnych czy wilka). Kolejna kwestia to niewystarczająca integracja interakcji pomiędzy ludźmi i przyrodą. Większość parków krajobrazowych w Polsce zmagają się z nadmiernym rozprzestrzenianiem się zabudowy, nie tylko mieszkaniowej i rekreacyjnej, ale także magazynowej, a ponadto - rozbudową infrastruktury i eksploatacją

surowców mineralnych. Chociaż, zgodnie z przepisami polskiego prawa, w obszarach parków krajobrazowych obowiązują zakazy wskazane w akcie ich powołania, przed wprowadzeniem reformy planowania przestrzennego w 2023 r. przepisy w zakresie planowania przestrzennego nieskutecznie ograniczały rozprzestrzenianie się zabudowy poza zwartymi układami osadniczymi a przez to ochrona wartości przyrodniczych i kulturowych w parkach krajobrazowych mogła być nieskuteczna. Na dodatek, na podstawie decyzji administracyjnych możliwe są odstępstwa od ustawowych zakazów obowiązujących w parkach krajobrazowych w Polsce.

Działalność człowieka w parkach krajobrazowych, tylko w sporadycznych przypadkach można uznać za „tradycyjne praktyki”, które są charakterystyczne dla obszarów kategorii V. Zwykle dawne tradycje zarządzania danym obszarem zostały zarzucone, niekiedy długo przed utworzeniem tutaj obszaru chronionego. W efekcie trudno mówić o występujących w polskich parkach krajobrazowych unikalnych lub tradycyjnych wzorcach użytkowania gruntów, widocznych np. w zrównoważonych systemach rolniczych i leśnych oraz osadnictwie, które rozwinęły się w równowadze z krajobrazem. Funkcjonowanie parku i działalność na jego obszarze nie bazuje na promowanych, modelowych podejściach do zrównoważonego rozwoju. Elementy odnoszące się do włączenia tradycyjnych praktyk w zarządzanie obszarem są jednym z atrybutów kategorii V, jednak w polskich parkach krajobrazowych występują okazjonalnie. Niemniej, w wielu przypadkach, można uznać, że dany park krajobrazowy obejmuje przestrzeń o odrębnym charakterze, która ma znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową.

Rola kategorii V w systemie obszarów chronionych polega na pełnieniu funkcji łącznikowej pomiędzy różnymi obszarami chronionymi. Wiele polskich parków krajobrazowych pełni taką rolę, wzmacniając ochronę cennych obszarów rdzennych, takich jak np. park narodowy. Z drugiej strony, w Polsce ustanowiono także odizolowane parki krajobrazowe, np. Park Krajobrazowy Góra Św. Anny.

Podsumowując, odstępstwa od celów zarządzania oraz charakterystyk obszarów kategorii V, w przypadku parków krajobrazowych głównie dotyczą aspektów takich jak:

- znaczny udział ekosystemów o charakterze zbliżonym do naturalnego w granicach niektórych parków krajobrazowych, co może uzasadniać przypisanie im kategorii II;
- niezgodne ze standardami kategorii V zarówno generalny brak tradycyjnych praktyk zarządzania w obszarze parku, jak i istotne ograniczenie wdrażania modelowych podejść promowanych w zrównoważonym rozwoju;
- występowanie ograniczonej skuteczności zakazów, co wskazuje na niewystarczającą integrację człowieka i przyrody;
- niespełniona rola łącznikowa w systemie ochrony przyrody – z uwagi na izolację i relatywnie niewielką powierzchnię, niektórym polskim parkom krajobrazowym bliższa może być kategoria III (Pomnik przyrody).

8 Podsumowanie. Kwestie wymagające dyskusji

W niniejszym raporcie zaprezentowano opracowaną metodę przypisywania kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce oraz wyniki wstępnej kategoryzacji wybranych obszarów chronionych – parków narodowych i parków krajobrazowych. Metoda jest zgodna z „Wytycznymi do stosowania kategoryzacji w zarządzaniu obszarami chronionymi” (Dudley i in. 2008). Została wypracowana na

podstawie przeglądu literatury, analizy polskiego prawa w zakresie ochrony przyrody oraz przeglądu wybranych aktów powołania i zarządzania obszarami chronionymi w Polsce.

Dogłębna analiza obszarów chronionych ustanawianych w Polsce pod kątem możliwości przypisania im kategorii IUCN (Załącznik 1) wykazała, że cele zarządzania i charakterystyki poszczególnych kategorii IUCN można generalnie odnieść do polskich form ochrony przyrody, określonych poprzez cele i przedmioty ochrony, cechy charakterystyczne oraz rolę w polskim systemie obszarów chronionych.

W przypadku parków narodowych i parków krajobrazowych – będących przedmiotem wstępnej kategoryzacji obszarów chronionych w Polsce zgodnie z podejściem IUCN – spójność systemu IUCN i polskiego systemu ochrony przyrody – w pewnym stopniu została potwierdzona w badaniu ankietowym skierowanym do zarządców obszarów chronionych wybranych do analiz.

Wyniki badania ankietowego pozwoliły na stwierdzenie, że parki narodowe w Polsce najlepiej opisuje kategoria II IUCN. Uczestnicy ankiety potwierdzili, że cele parków narodowych, w których zarządzaniu biorą udział są zgodnie ze standardami tej kategorii. Wskazują jednak, że działania związane z udostępnianiem parku narodowego w celach edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych – co jest charakterystyczne dla kategorii II – niekiedy zakłócają funkcjonowanie chronionych ekosystemów: poziom wykorzystania obszaru przez odwiedzających zagraża trwałości procesów ekologicznych.

Uczestnicy badania generalnie zgodzili się, że kategorią, która najlepiej opisuje polskie parki krajobrazowe jest kategoria V. Cele określające tę kategorię są generalnie w zgodzie z celami polskich parków krajobrazowych. Wprawdzie, w szerszym odniesieniu do charakterystyki kategorii V, istnieją pewne wątpliwości co do procesu jej przypisywania konkretnemu parkowi krajobrazowemu, jednak, nie oznacza to, że kategoria V nie może zostać mu przypisana.

Wyniki analizy dotyczące możliwości przypisania poszczególnych kategorii IUCN obszarom chronionym w Polsce zestawiono poniżej.

Kategoria Ia. Ścisły rezerwat przyrody	Prawdopodobnie można będzie przypisać tę kategorię niektórym rezerwatom przyrody, w których chronione są całe ekosystemy i ich różnorodność biologiczna, będące w stanie naturalnym oraz te, w których ochrona ma charakter bierny.
Kategoria Ib. Obszar dzikiej przyrody	Jest wysoce prawdopodobne, że w Polsce nie występują obszary, którym można przypisać kategorię Ib, gdyż cechą wyróżniającą tę kategorię jest ochrona dzikiej przyrody oraz procesów przyrodniczych w obszarach o powierzchni na tyle dużej, że umożliwia skuteczność ochrony biernej.
Kategoria II. Park narodowy	Kategoria II najlepiej pasuje do polskich parków narodowych. Są one wyznaczone w celu ochrony naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi. Jednocześnie, bardzo ważna jest ich rola w zakresie edukacji, turystyki i rekreacji. Ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienie gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru stanowi w tych obszarach podstawę dla zgodnych ze środowiskiem działań naukowych, edukacyjnych, rekreacyjnych i turystycznych. Cele zarządzania w niektórych parkach narodowych w Polsce mogą być bliższe kategorii V.

	Dotyczy to parków, w których ochrona systemu naturalnego i przywracanie tego systemu do stanu naturalnego nie jest głównym celem. Kategoria II może być także przypisana parkom krajobrazowym, w których zachowane są znaczne obszary o charakterze zbliżonym do naturalnego (np. obejmujące ochroną fragmenty dawnych puszczy).
Kategoria III. Pomnik przyrody	Kategoria III może mieć zastosowanie w przypadku niektórych rezerwatów przyrody, pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych lub zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. W tych obszarach ochrona skupia się na specyficznych wybitnych cechach przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej. Są to zazwyczaj stosunkowo niewielkie obiekty, które koncentrują się na jednej lub kilku wyróżniających się cechach przyrodniczych i związanej z nimi ekologii, a nie na całym ekosystemie. Takie formy ochrony przyrody są zarządzane w taki sam sposób jak obszary kategorii II.
Kategoria IV. Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Kategoria IV najlepiej opisuje obszary Natura 2000, w których chronione są poszczególne gatunki lub siedliska, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. W większości obszarów Natura 2000 są konieczne i są realizowane aktywne działania ochronne dla utrzymania siedlisk przyrodniczych i gatunków. Kategoria ta może być przypisana także niektórym rezerwatom przyrody lub użytkom ekologicznym.
Kategoria V. Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszary kategorii V to obszary służące ochronie i utrzymaniu ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości przyrodniczych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi. Działalność na tych obszarach jest ograniczona i zakłada zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury. Kategoria ta może znaleźć zastosowanie w przypadku niektórych rezerwatów, parków krajobrazowych, użytków ekologicznych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, a także w szczególnych sytuacjach – obszarów chronionego krajobrazu.
Kategoria VI. Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	W praktyce w Polsce nie występują obszary mogące mieć przypisaną kategorię VI. Są to obszary służące ochronie ekosystemów wraz z tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Na ogół są to obszary o znacznej powierzchni terenów zachowanych w stanie naturalnym. W niektórych częściach obszaru o kategorii VI dopuszczalne jest tu zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi. Kategorię VI zwykle przypisuje się dużym obszarom lasów tropikalnych, rozległym terenom pustynnym, a w niektórych przypadkach przybrzeżnym wodom morskim.

W niniejszym opracowaniu nie rozstrzygnięto wielu problematycznych kwestii, które wymagają dodatkowych analiz i szeroko zakrojonych dyskusji na forum krajowym, tak aby zapewnić lepsze powiązanie systemu obszarów chronionych IUCN oraz polskiego systemu ochrony przyrody. Kwestiami do dyskusji i rozstrzygnięcia pozostają:

- **Podejście do przypisywania kategorii IUCN obszarom chronionym w przypadku nakładania się obszarów różnych form ochrony przyrody, w tym krajowych i międzynarodowych obszarów chronionych.** Rozstrzygnięcie tej kwestii jest istotne z punktu widzenia systemowości ochrony przyrody w Polsce i uwzględnienia w całym systemie szerokiej gamy kategorii IUCN. Przykładowo, rezerwy przyrody znajdujące się na obszarach parków krajobrazowych mogą mieć przypisaną inną kategorię niż park krajobrazowy, a dzięki temu zwiększyć zakres występujących w Polsce celów zarządzania obszarami chronionymi. Dyskusja o podejściu do kategoryzacji obszarów Natura 2000 nakładających się na krajowe obszary chronione jest otwarta na forum międzynarodowym. W przypadku nakładania się obszarów chronionych krajowych i międzynarodowych, korzystna byłaby dyskusja nad potrzebą i sposobami uwzględniania w Ustawie o ochronie przyrody obszarów chronionych ustanawianych na mocy międzynarodowych konwencji i programów, tak, aby pokonać trudności związane z brakiem jednolitego zarządzania tym obszarami.
- **Podejście do przypisywania osobnych kategorii IUCN strefom o różnych celach zarządzania w obszarach chronionych.** Podobnie jak w przypadku obszarów chronionych nakładających się na siebie, tak w przypadku stref ochronnych, w szczególności w parkach narodowych, potrzebne jest przeprowadzanie studiów przypadków, których wyniki dałyby podstawę do podjęcia decyzji o podejściu do kategoryzacji tych stref na poziomie krajowym.
- **Podejście do modyfikacji celów zarządzania w związku z przypisaniem kategorii IUCN.** Modyfikacja celów zarządzania w danym obszarze chronionym, aby lepiej dopasować jego sytuację do przypisanej kategorii IUCN, jest możliwa i uzasadniana systemowością ochrony przyrody na poziomie krajowym. Czy takie możliwości powinny być dopuszczone i jakie powinno być krajowe podejście w tym zakresie jest pytaniem o znaczenie i stopień wdrożenia podejścia IUCN w krajowym systemie ochrony przyrody.
- **Zakres konsultacji społecznych przypisanej kategorii IUCN.** W Metodzie, zgodnie z podejściem IUCN, zaproponowano włączenie społeczności lokalnych w proces przypisywania kategorii IUCN konkretnemu obszarowi chronionemu. Podczas webinarium zrealizowanych w ramach projektu, przedstawiciele parków narodowych, wskazali szereg problemów związanych z konsultacjami społecznymi. Przede wszystkim, wskazano na wysoce prawdopodobne obawy mieszkańców co do wprowadzenia kategorii IUCN, jako elementu ograniczenia gospodarowania na danym terenie. Niewystarczające włączanie społeczności lokalnych w ochronę przyrody w Polsce oraz system ochrony przyrody bazujący na zakazach w gospodarowaniu na obszarach chronionych, skutkuje niskim poziomem świadomości ekologicznej, brakiem poczucia odpowiedzialności za przyrodę i brakiem akceptacji dla ustanawiania nowych obszarów chronionych. Podejście IUCN podkreśla, że cele zarządzania – które decydują o kategorii obszaru chronionego – powinny być częścią partycypacyjnego procesu planowania danego obszaru oraz planowania zarządzania tym obszarem. IUCN wskazuje także, że sam proces przypisania kategorii IUCN może służyć weryfikacji celów zarządzania obszarem chronionym.

Otwarte jest także pytanie, jakie mogą być skutki braku zgody mieszkańców na przypisanie kategorii IUCN danemu obszarowi chronionemu. W Metodzie, oprócz partycypacji społecznej realizowanej przez zarządców obszarów chronionych zaproponowano formalny proces konsultacji społecznych w Etapie 3 kategoryzacji, realizowanym na poziomie krajowym. Czy

taki zakres konsultacji społecznych jest wystarczający, jest pytaniem o rolę kategoryzacji IUCN w polskim system obszarów chronionych. Zgodnie w Wytycznych IUCN kraj powinien zapewnić zainteresowanej społeczności możliwość zakwestionowania decyzji dotyczącej kategorii.

- **Uwzględnienie w kategoryzacji IUCN obszarów nie będących formami ochrony przyrody określonymi w Ustawie o ochronie przyrody.** Obszary chronione powołane na mocy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁸ oraz krajobrazy priorytetowe ustanawiane na mocy Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym¹⁹ mogą wносить istotny wkład w ochronę różnorodności biologicznej w Polsce. Zgodnie w Wytycznych IUCN, uzasadnione jest przeprowadzenie przeglądu obiektów kulturowych pod kątem możliwości skategoryzowania jako obszar chroniony IUCN. Wartości przyrodnicze oraz cele zarządzania takim obszarem/obiektem decydują o jego potencjalnym uwzględnieniu w kategoryzacji IUCN. Cele wyrażone w planach zarządzania powinny nadawać priorytet ochronie różnorodności biologicznej przed innymi celami. Istotna jest tu także wartość danego obiektu/obszaru jaką wnosi do całego krajowego systemu ochrony przyrody.
- **Raportowanie informacji o obszarach chronionych do Światowej Bazy Obszarów Chronionych (WDPA).** Na poziomie krajowym niezbędne jest ustalenie, kto jest odpowiedzialny za gromadzenie danych i raportowanie oraz jak często będzie prowadzona weryfikacja i aktualizacja danych zapisanych w WDPA i Globalnej Bazie Danych o Efektywności Zarządzania Obszarami Chronionymi (GD-PAME). Wskazane jest opracowanie i wdrożenie procedury gromadzenia i przekazywania danych, tak, aby zapewnić pełną aktualizację (i weryfikację) danych dot. obszarów chronionych w Polsce. Obecnie WDPA zawiera wkład z Polski dotyczący jedynie parków narodowych, parków krajobrazowych i niektórych rezerwatów.
- **Wypracowanie spójnej terminologii w języku polskim, w tym systemu pojęciowego w zakresie różnorodności biologicznej i jej ochrony.** Istotnym problemem są pewne różnice pomiędzy polskim podejściem a podejściem IUCN, które mogą wynikać z używania nieprecyzyjnych sformułowań w języku polskim. Generalnie, terminologia stosowana w polskim prawie o ochronie zasobów przyrodniczych, często tworzona na podstawie tłumaczonych na język polski dokumentów/publikowanych raportów, jest niespójna i różni się od tej w publikacjach naukowych. Nieodpowiedni sposób używania pojęć może skutkować nieporozumieniami i utrudnić przenoszenie rozwiązań międzynarodowych na poziom krajowy.

Wiele krajów podjęło wysiłek w celu dostosowania swoich systemów obszarów chronionych do systemu IUCN, np. poprzez opisanie kategorii IUCN w kontekście krajowym, przy zachowaniu ram wyznaczonych przez IUCN oraz przedstawianie własnej polityki w zakresie ochrony przyrody. Wprowadzenie takiego podejścia w Polsce służyłoby wspieraniu systemowego zarządzania obszarami chronionymi na poziomie krajowym, zapewniałoby spójność systemu krajowego z systemami światowymi. W tym kontekście, istotną rolę może odegrać krajowy program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej, opracowywany w duchu Globalnych Ram

¹⁸ Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568)

¹⁹ Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717)

dla Różnorodności Biologicznej (*The Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework - GBF*). Tym samym ułatwiona byłaby realizacja zobowiązań Polski w ramach Konwencji o różnorodności biologicznej. Osiągnięcie tych korzyści zależy od decyzji o stopniu wykorzystania kategoryzacji obszarów chronionych IUCN jako narzędzi do planowania i wdrażania systemu ochrony przyrody w kraju.

9 Literatura

- Bishop, K., N. Dudley, A. Phillips and S. Stolton. 2004. *Speaking a Common Language – the uses and performance of the IUCN System of Management Categories for Protected Areas*. Cardiff University, IUCN and UNEP/WCMC.
- Dudley, N. (Editor) (2008). *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN. x + 86pp. With: Stolton, S., P. Shadie and N. Dudley (2013). *IUCN WCPA Best Practice Guidance on Recognising Protected Areas and Assigning Management Categories and Governance Types*, Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 21, Gland, Switzerland: IUCN. xxpp. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/pag-021.pdf>
- Dudley, N., L. Higgins-Zogib and S. Mansourian. 2006. *Beyond Belief: Linking faiths and protected area networks to support biodiversity conservation*. Gland and Bath: WWF International and Alliance on Religions and Conservation.
- Dudley, N. and J. Parrish. 2006. *Closing the Gap: Creating ecologically representative protected area systems*. Technical Series no. 24. Montreal: Secretariat of the CBD.
- Dudley, N. and A. Phillips. 2006. *Forests and Protected Areas: Guidance on the use of the IUCN protected area management categories*. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 12. Gland and Cambridge: IUCN.
- Dudley, N. and S. Stolton. 2003. "Ecological and socio-economic benefits of protected areas in dealing with climate change". In: Hansen, L.J., J.L. Biringer and J.R. Hoffman (Eds) *Buying Time: A user's guide to building resistance and resilience to climate change in natural systems*, pp. 217–233. Washington, DC: WWF US.
- Graham, J., B. Amos and T. Plumptre. 2003. *Principles for Good Governance in the 21st Century*. Policy Brief Number 15. Ottawa: Institute on Governance.
- Hockings, M., S. Stolton, F. Leverington, N. Dudley and J. Courrau. 2006. *Evaluating Effectiveness: A framework for assessing management effectiveness of protected areas*. 2nd edition. Gland and Cambridge: IUCN.
- Jędrzejewski W., Nowak S., Stachura K., Skierczyński M., Mysłajek R. W., Niedziałkowski K., Jędrzejewska B., Wójcik J. M., Zalewska H. i Pilot M. 2005. *Projekt korytarzy ekologicznych łączących Europejską sieć Natura 2000 w Polsce*. Opracowanie wykonane dla Ministerstwa Środowiska w ramach realizacji programu Phare PL0105.02. Zakład Badania Ssaków PAN, Białowieża.
- Jędrzejewski W., Nowak S., Stachura K., Skierczyński M., Mysłajek R. W., Niedziałkowski K., Jędrzejewska B., Wójcik J. M., Zalewska H., Pilot M., Górny M., Kurek R.T., Ślusarczyk R. *Projekt*

- korytarzy ekologicznych łączących Europejską Sieć Natura 2000 w Polsce. Zakład Badania Ssaków PAN, Białowieża 2011
- Kiczyńska A. i Weigle A. 2003. Jak zapewnić spójność sieci Natura 2000, czyli o korytarzach ekologicznych. W: Makomaska-Juchiewicz M. i Tworek S. Ekologiczna sieć Natura 2000. Problem czy szansa. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków
- Liro A., Głowacka I., Jakubowski W., Kaftan J., Matuszkiewicz A. i Szacki J. 1995. Koncepcja krajowej sieci ekologicznej Econet-Polska. Fundacja IUCN Polska, Warszawa.
- UNEP-WCMC. 2019. User Manual for the World Database on Protected Areas and world database on other effective area-based conservation measures: 1.6. UNEP-WCMC: Cambridge, UK. Available at: http://wcmc.io/Wdpa_Manual
- IUCN. 2004. PARKS 14. (includes 10 papers). https://parksjournal.com/wp-content/uploads/2017/06/14_3lowres.pdf
- IUCN. 2010. 50 Years of Working for Protected Areas. A brief history of IUCN World Commission on Protected Areas. IUCN, Gland, Switzerland https://www.iucn.org/sites/default/files/import/downloads/history_wcpa_15july_web_version_1.pdf
- Mitchell, B.A., Stolton, S., Bezaury-Creel, J., Bingham, H.C., Cumming, T.L., Dudley, N., Fitzsimons, J.A., Malleret-King, D., Redford, K.H. i Solano, P. 2022. Wytyczne dla obszarów chronionych prywatnie. Seria wytycznych w zakresie najlepszych praktyk dla obszarów chronionych No. 29. Gland, Szwajcaria: IUCN. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/PAG-029-Pl.pdf>
- Ministerstwo Środowiska. 2003. Poland National Report on Protected Areas <https://www.cbd.int/doc/world/pl/pl-nr-pa-en.pdf>
- Phillips, A. 2007. "A short history of the international system of protected area management categories". Paper prepared for the WCPA Task Force on protected area categories.
- Zbierska, A. 2022. Landscape Changes in Protected Areas in Poland. Sustainability 14, 753. <https://doi.org/10.3390/su14020753>
- Rechciński M., Grodzińska-Jurczak M., Joanna Tusznió J. 2018. Konflikty wokół polskich obszarów chronionych w artykułach naukowych o międzynarodowym zasięgu: ilościowy systematyczny przegląd literatury. Przegląd Przyrodniczy XXIX, 4, 50-72

Strony internetowe

- Biodiversity Information System for Europe. Poland. <https://biodiversity.europa.eu/countries/poland>
- Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>
- Internetowy System Aktów Prawnych (ISAP) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/home.xsp>
- The Convention on Biological Diversity <https://www.cbd.int/>
- The International Union for Conservation of Nature (IUCN) <https://www.iucn.org/>
- Thematic Programmes and Cross-Cutting Issues. <https://www.cbd.int/programmes/>
- The World Database on Protected Areas <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/wdpa?tab=WDPA>

Załączniki

Załącznik 1. Obszary chronione w Polsce a kategorie obszarów chronionych wg IUCN

Procedura

Ustawa o ochronie przyrody (tekst jedn. Dz. U. 2023 poz. 1336 z późn. zm., stan na 30.11.2023 r.), która m.in. określa formy ochrony przyrody, stanowi podstawę analiz dotyczących obszarów chronionych w Polsce w kontekście kategorii IUCN. Analiza została przeprowadzona także na podstawie przeglądu wybranych aktów powołujących obszary chronione i planów ochrony przyrody.

Analizę przeprowadzono zgodnie z następującymi pytaniami badawczymi:

- 1) Czy głównym celem zarządzania obszarem chronionym jest ochrona różnorodności biologicznej?
- 2) Czy i w jakim stopniu dany obszar chroniony w Polsce spełnia definicję obszaru chronionego IUCN?
- 3) Czy cel ochrony różnorodności biologicznej jest priorytetowym celem zarządzania danym obszarem chronionym?
- 4) Które kategorie obszaru chronionego IUCN najlepiej opisują dane obszary chronione w Polsce?
 - Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszaru chronionego z przypisaną kategorią IUCN?
 - Czy cechy danego obszaru chronionego w Polsce pozwalają na lepsze dopasowanie kategorii IUCN?
- 5) Kto podejmuje decyzje dotyczące zarządzania danym obszarem chronionym i który typ zarządzania IUCN najlepiej to opisuje?
- 6) Która kategoria IUCN może być przypisana do danego obszaru chronionego w Polsce?

Stosowne analizy i ich wyniki przedstawiono poniżej.

1. Czy głównym celem zarządzania danym obszarem chronionym jest ochrona różnorodności biologicznej?

W analizie uwzględniono cele ochrony różnorodności biologicznej przyjęte przez IUCN i określone w Wytycznych do kategoryzacji obszarów chronionych (IUCN 2008). Wymienione poniżej cele dotyczą wszystkich kategorii obszarów chronionych IUCN. Cele te są następujące:

- A) Zachowanie składu, struktury, funkcji i potencjału ewolucyjnego różnorodności biologicznej;
- B) Przyczynianie się do regionalnych strategii ochrony (jako rezerwy zasadnicze, strefy buforowe, korytarze, etapy podróży gatunków migrujących itp.);
- C) Utrzymanie różnorodności krajobrazu lub siedliska oraz związanych z nim gatunków i ekosystemów;
- D) Zapewnienie powierzchni o odpowiedniej wielkości, tak aby zachować integralność i długoterminową realizację określonych celów ochrony lub też posiadanie możliwości powiększenia, tak aby realizacja tego celu była możliwa;

- E) Zachowanie w sposób trwały wartości, dla których zostały powołane;
 F) Funkcjonowanie zgodnie ze wskazaniami w planie zarządzania oraz programie monitorowania i oceny, wspierającym zarządzanie adaptacyjne;
 G) Posiadanie jasnego i sprawiedliwego systemu zarządzania.

Tabela 1. Cele obszarów chronionych zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody a cele ochrony różnorodności biologicznej wg IUCN

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Cel wg Ustawy o ochronie przyrody	Cele ochrony różnorodności biologicznej przyjęte przez IUCN dotyczące obszaru chronionego	Ochrona różnorodności biologicznej jako cel zarządzania obszarem
Parki narodowe	Zachowanie różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, przywrócenie właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz odtworzenie zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów.	A, B, C, D, E, F, G	TAK
Rezerваты	Zachowanie w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemów, ostoi i siedlisk przyrodniczych, a także siedlisk roślin, siedlisk zwierząt i siedlisk grzybów oraz tworów i składników przyrody nieożywionej, wyróżniających się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.	A, B, C, D, E, F, G	TAK
Parki krajobrazowe	Ochrona wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych oraz walorów krajobrazowych w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.	A, B, C, E, F, G	TAK
Obszary chronionego krajobrazu	Ochrona wyróżniającego się krajobrazu o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowego ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych.	B, C, E	TAK
Natura 2000	Trwała ochrona siedlisk przyrodniczych, populacji gatunków roślin, zwierząt, ochrona siedlisk gatunków, odtworzenie właściwego stanu w stosunku do przedmiotów ochrony.	A, B, C, D, E, F, G	TAK
Pomniki przyrody	Ochrona pojedynczych tworów przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów,	C, E	TAK

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Cel wg Ustawy o ochronie przyrody	Cele ochrony różnorodności biologicznej przyjęte przez IUCN dotyczące obszaru chronionego	Ochrona różnorodności biologicznej jako cel zarządzania obszarem
	okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie.		
Stanowiska dokumentacyjne	Zachowanie niewyodrębniających się na powierzchni lub możliwych do wyodrębnienia, ważnych pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsc występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt.	B, C, E, F	TAK
Użytki ekologiczne	Zachowanie zasługujących na ochronę pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.	B, C, E, G	TAK
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	Ochrona fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne.	C, E	TAK

Obszary chronione w Polsce są powoływane dla realizacji celów ochrony przyrody, które wg Ustawy o ochronie przyrody są następujące: (1) utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów, (2) zachowanie różnorodności biologicznej, (3) zachowanie dziedzictwa geologicznego i paleontologicznego, (4) zapewnienie ciągłości istnienia gatunków roślin, zwierząt i grzybów, wraz z ich siedliskami, przez ich utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony, (5) ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień, (6) utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, a także pozostałych zasobów, tworów i składników przyrody, (7) kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację, informowanie i promocję w dziedzinie ochrony przyrody. W Ustawie ponadto zdefiniowano ochronę przyrody jako zachowanie, zrównoważone użytkowanie oraz odnawianie zasobów, tworów i składników przyrody: (1) dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów, (2) roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową, (3) zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia, (4) siedlisk przyrodniczych, (5) siedlisk

zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, (6) tworów przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalnych szczątków roślin i zwierząt, (7) krajobrazu, (8) zieleni w miastach i wsiach, (9) zadrzewień.

Generalnie wszystkie obszary chronione mogą być w Polsce powoływane w celu ochrony różnorodności biologicznej w rozumieniu IUCN. Obszarami chronionymi powoływanymi na podstawie Ustawy (będącymi określonymi formami ochrony przyrody), które mogą być uznane za zarządzane w celu ochrony różnorodności biologicznej zgodnie z IUCN są: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, użytki ekologiczne oraz zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Pomniki przyrody mogą być powoływane w celu ochrony różnorodności biologicznej. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe mogą, ale nie muszą być powołane w celu ochrony różnorodności biologicznej. Stanowiska dokumentacyjne zgodnie z Ustawą powoływane są w celach naukowych i dydaktycznych, jednak celem zarządzania niektórych stanowisk dokumentacyjnych jest także ochrona różnorodności biologicznej.

2. Czy i w jakim stopniu dany obszar chroniony w Polsce spełnia definicję obszaru chronionego IUCN?

Zgodnie z definicją IUCN, obszar chroniony to jasno określona przestrzeń geograficzna ustanowiona, przeznaczona i zarządzana za pomocą regulacji prawnych lub innych skutecznych środków w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony przyrody oraz powiązanych z nią usług ekosystemowych i wartości kulturowych.

Tabela 2. Obszary chronione w Polsce w kontekście definicji obszaru chronionego IUCN

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?	Czy obszar jest ustanowiony, przeznaczony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?	Czy wszystkie cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej (takie jak cele naukowe, edukacyjne, turystyczne, rekreacyjne i gospodarcze) są zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej?	Czy długoterminowa ochrona przyrody jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?
Parki narodowe	TAK Granice są określone w akcie powołania konkretnego obszaru.	TAK Obszary są uznane i określone w ustawie o ochronie przyrody. Powoływane i zarządzane w celu zachowania w stanie niezmiennym naturalnych ekosystemów, ochrony stanowisk chronionych gatunków	TAK Celem zarządzania jest ochrona różnorodności biologicznej. Inne cele są podporządkowane ochronie przyrody i ściśle uregulowane.	TAK Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody, indywidualny akt powołania obszaru oraz plan zarządzania (plan ochrony lub zadania ochronne).

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?	Czy obszar jest ustanowiony, przeznaczony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?	Czy wszystkie cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej (takie jak cele naukowe, edukacyjne, turystyczne, rekreacyjne i gospodarcze) są zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej?	Czy długoterminowa ochrona przyrody jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?
		<p>roślin, zwierząt i grzybów oraz utrzymania ciągłości korytarzy ekologicznych.</p> <p>Są uznane, wyodrębnione i zarządzane zgodnie z prawem krajowym, aktem powołania i planem ochrony lub zadaniami ochronnymi.</p>	<p>Korzystanie z usług ekosystemowych nie może kolidować z celem ochrony różnorodności biologicznej.</p> <p>Ochrona wartości kulturowych nie zakłóca rezultatów ochrony różnorodności biologicznej.</p>	<p>Skuteczność jest zapewniona poprzez realizację planu ochrony ustanawianego na 20 lat. Plan ochrony zawiera cele i działania ochronne. Jest wdrażany przez indywidualny dla danego obszaru podmiot (dyrektora parku narodowego).</p>
Rezerwaty przyrody	<p>TAK</p> <p>Granice są określone w akcie powołania konkretnego obszaru</p>	<p>TAK</p> <p>Obszary są uznane i określone w Ustawie o ochronie przyrody. Ustanawiane w celu ochrony i zachowania w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemów, ostoi i siedlisk przyrodniczych (roślin, zwierząt i grzybów) oraz tworów i składników przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi. Są uznane, wyodrębnione i zarządzane zgodnie z prawem krajowym, aktem powołania i planem ochrony lub zadaniami ochronnymi.</p>	<p>TAK</p> <p>Celem zarządzania jest ochrona różnorodności biologicznej. Inne cele są podporządkowane ochronie różnorodności biologicznej i ściśle uregulowane. Korzystanie z usług ekosystemowych nie może kolidować z celem ochrony różnorodności biologicznej. Ochrona wartości kulturowych nie zakłóca rezultatów ochrony różnorodności biologicznej.</p>	<p>TAK</p> <p>Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody, indywidualny akt powołania obszaru oraz plan zarządzania (plan ochrony lub zadania ochronne). Skuteczność jest zapewniona poprzez realizację planu ochrony ustanawianego na 20 lat. Plan zawiera cele i działania ochronne.</p>

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?	Czy obszar jest ustanowiony, przeznaczony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?	Czy wszystkie cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej (takie jak cele naukowe, edukacyjne, turystyczne, rekreacyjne i gospodarcze) są zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej?	Czy długoterminowa ochrona przyrody jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?
Parki krajobrazowe	TAK Granice są określone w akcie powołania konkretnego obszaru	TAK Obszary są uznane i określone w Ustawie o ochronie przyrody. Ustanawiane są w celu ochrony najcenniejszych fragmentów naturalnej przyrody, walorów krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego, a także zachowania i ochrony różnorodności biologicznej. Ochrona różnorodności biologicznej odbywa się w warunkach zrównoważonego rozwoju. Są uznane, wyodrębnione i zarządzane zgodnie z prawem krajowym, aktem powołania i planem ochrony	TAK Celem zarządzania jest m.in. ochrona różnorodności biologicznej. Inne cele są zgodne z celami ochrony różnorodności biologicznej i są uregulowane. Korzystanie z usług ekosystemowych nie powinno kolidować z celem ochrony przyrody. Ochrona wartości kulturowych nie zakłóca rezultatów ochrony przyrody.	TAK Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody, indywidualny akt powołania obszaru oraz plan zarządzania (plan ochrony). Skuteczność jest zapewniona poprzez realizację planu ochrony ustanawianego na 20 lat.
Obszary chronionego krajobrazu	TAK Granice są określone w akcie powołania konkretnego obszaru	TAK Obszary są uznane i określone w Ustawie o ochronie przyrody. Ustanawiane w celu zachowania w stanie niezmienionym naturalnych ekosystemów, ochrony stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, utrzymania ciągłości korytarzy ekologicznych.	TAK Celem zarządzania jest ochrona różnorodności biologicznej. Inne cele mogą być podporządkowane ochronie różnorodności biologicznej. Korzystanie z usług ekosystemowych może być w pewnym stopniu ograniczone.	TAK Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody i indywidualny akt powołania obszaru. Pewien poziom skuteczności jest zapewniony poprzez system planowania przestrzennego i decyzje administracyjne.

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?	Czy obszar jest ustanowiony, przeznaczony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?	Czy wszystkie cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej (takie jak cele naukowe, edukacyjne, turystyczne, rekreacyjne i gospodarcze) są zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej?	Czy długoterminowa ochrona przyrody jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?
		Są uznane, wyodrębnione i zarządzane zgodnie z prawem krajowym i prawem lokalnym, aktem powołania.	Ochrona wartości kulturowych nie zakłóca rezultatów ochrony różnorodności biologicznej.	
Natura 2000	TAK Granice są określone w akcie powołania obszarów w ramach Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Są zatwierdzane przez Komisję Europejską.	TAK Obszary są uznane w Ustawie o ochronie przyrody. Ustanawiane zgodnie z Dyrektywami UE (Ptasią i Siedliskową) w celu zachowania typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, znaczących dla zachowania dziedzictwa przyrodniczego Europy i zagrożonych wyginięciem w skali całego kontynentu są uznane, wyodrębnione i zarządzane zgodnie z prawem krajowym i UE, a także planem ochrony lub planem zadań ochronnych.	TAK Inne cele są podporządkowane ochronie różnorodności biologicznej. Korzystanie z usług ekosystemowych nie może kolidować z celem ochrony różnorodności biologicznej. Ochrona wartości kulturowych nie może zakłócać rezultatów ochrony różnorodności biologicznej.	TAK Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody i akty powołania obszarów w sieci Natura 2000. Skuteczność jest zapewniona poprzez realizację planu ochrony lub planów zadań ochronnych, a także poprzez system ocen oddziaływania na środowisko i związane z nim decyzje administracyjne.
Pomniki przyrody	TAK, W NIEKTÓRYCH PRZYPADKACH Zwykle granice są wyznaczone przez cechy fizyczne lub przez działania zarządcze (np. uzgodnione strefy zakazu). W	TAK Określone w Ustawie o ochronie przyrody. Ustanawiane w celu ochrony tworów przyrody ożywionej i nieożywionej. Są uznane i wyodrębnione poprzez prawo	TAK Celem zarządzania jest m. in. ochrona różnorodności biologicznej.	TAK Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody i indywidualny akt powołania obiektu. Pewien poziom skuteczności jest zapewniony poprzez system

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?	Czy obszar jest ustanowiony, przeznaczony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?	Czy wszystkie cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej (takie jak cele naukowe, edukacyjne, turystyczne, rekreacyjne i gospodarcze) są zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej?	Czy długoterminowa ochrona przyrody jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?
	przypadku niektórych pomników przyrody akty ustanowienia wyznaczają granice w przestrzeni.	krajowe i prawo lokalne oraz akt powołania.	Inne cele są zgodne z celami ochrony różnorodności biologicznej. Korzystanie z usług ekosystemowych nie powinno kolidować z celem ochrony różnorodności biologicznej. Ochrona wartości kulturowych nie zakłóca rezultatów ochrony różnorodności biologicznej.	planowania przestrzennego i decyzje administracyjne.
Stanowiska dokumentacyjne	TAK, W NIEKTÓRYCH PRZYPADKACH Powierzchnia i granice zwykle są określone w akcie powołania indywidualnym dla obszaru.	TAK Określone w Ustawie o ochronie przyrody. Ustanawiane w celu ochrony tworów przyrody żywej i nieożywionej. Są uznane i wyodrębnione poprzez prawo krajowe i prawo lokalne oraz akt powołania.	TAK Celem zarządzania może być ochrona różnorodności biologicznej.	TAK Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody i indywidualny akt powołania obiektu. Pewien poziom skuteczności jest zapewniony poprzez system planowania przestrzennego i decyzje administracyjne.
Użytki ekologiczne	TAK Granice są określone w akcie powołania indywidualnym dla obszaru.	TAK Określone w Ustawie o ochronie przyrody. Ustanawiane w celu ochrony i zachowania walorów przyrodniczych, utrzymania różnorodności biologicznej i	TAK Celem zarządzania jest ochrona różnorodności biologicznej. Inne cele są zgodne z celami ochrony różnorodności biologicznej.	TAK Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody i indywidualny akt powołania obszaru. Pewien poziom skuteczności jest zapewniony poprzez system

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?	Czy obszar jest ustanowiony, przeznaczony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?	Czy wszystkie cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej (takie jak cele naukowe, edukacyjne, turystyczne, rekreacyjne i gospodarcze) są zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej?	Czy długoterminowa ochrona przyrody jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?
		<p>pozostałości naturalnych ekosystemów.</p> <p>Są uznane i wyodrębnione poprzez prawo krajowe i prawo lokalne, akt powołania. Chronione instrumentami planowania przestrzennego.</p>	<p>Korzystanie z usług ekosystemowych nie powinno kolidować z celem ochrony różnorodności biologicznej.</p> <p>Ochrona wartości kulturowych nie zakłóca rezultatów ochrony przyrody.</p>	<p>planowania przestrzennego i decyzje administracyjne.</p>
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	TAK Granice są określone w akcie powołania konkretnego obszaru.	TAK Obszary są określone w Ustawie o ochronie przyrody. Ustanawiane ochrony cennych fragmentów krajobrazu ze względu na jego walory przyrodnicze, estetyczne, a także zachowania obiektów o walorach kulturowych. Niektóre z obszarów powołanych w celu zachowania obiektów kulturowych mogą nie spełniać definicji. Są wyodrębnione i zarządzane na mocy prawa lokalnego. Chronione instrumentami planowania przestrzennego.	TAK W NIEKTÓRYCH PRZYPADKACH W obszarach powoływanych ze względu na walory przyrodnicze inne cele mogą być zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej. W niektórych obszarach cele związane z turystyką i rekreacją mogą być istotniejsze niż ochrona różnorodności biologicznej.	TAK Środkami prawnymi są Ustawa o ochronie przyrody oraz indywidualny akt powołania obszaru. Pewien poziom skuteczności jest zapewniony poprzez system planowania przestrzennego i decyzje administracyjne.

Definicję obszaru chronionego IUCN mogą spełniać obszary chronione powoływane jako parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne oraz zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, a także pomniki

przyrody. Tylko niektóre pomniki przyrody posiadają ustanowione granice, jednak nawet w sytuacji nieustanowionych aktem prawa granic mogą spełniać definicję IUCN z uwagi na fakt, że w rozumieniu IUCN „granice obszaru mogą być czasami wyznaczone przez cechy fizyczne, które zmieniają się w czasie (np. brzegi rzek) lub przez działania zarządcze (np. uzgodnione strefy zakazu połowów)”. Pomniki przyrody posiadając takie właśnie granice mogą spełniać definicję obszaru chronionego IUCN.

Podmiot lub podmioty zarządzające danym obszarem chronionym są określone – oprócz wskazania w Ustawie o ochronie przyrody – w konkretnych aktach ich powołania (indywidualnie lub dla większej liczby obszarów). W ten sposób dany obszar chroniony w Polsce jest „wyodrębniony” i „uznany”, zgodnie z definicją IUCN. Zarówno Ustawa o ochronie przyrody, jak i akty prawa powołujące konkretne obszary chronione wskazują działania (lub wskazanie pozostawienia obszaru w stanie „nietkniętym”) w celu zachowania wartości przyrodniczych, dla których obszar chroniony został ustanowiony. W ten sposób obszary chronione w Polsce są „zarządzane” zgodnie z definicją obszaru chronionego IUCN.

Obszary chronione w Polsce są powoływane dla utrzymania in-situ ekosystemów oraz siedlisk naturalnych i półnaturalnych oraz żywotnych populacji gatunków w ich naturalnym otoczeniu, a ochrona ta obejmuje różnorodność biologiczną, na poziomie genetycznym, gatunkowym i ekosystemowym, a często także uwzględnia georóżnorodność, czyli obejmuje także ukształtowanie terenu i inne wartości przyrodnicze.

Regulacje prawne lub inne skuteczne sposoby, o których mowa w definicji obszaru chronionego IUCN to akty prawa – Ustawa o ochronie przyrody, akt powołania konkretnego obszaru chronionego, plany ochrony przyrody (plany ochrony, plany zadań ochronnych i zadania ochronne), a także instrumenty planowania przestrzennego (studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego - do czasu obowiązywania zgodnie z nowelą ustawy o planowaniu i zagospodarowania przestrzennym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, plany ogólne). Celowość działań określonych w tych aktach prawa zakłada pewien poziom ich skuteczności, oraz to, że obszary chronione są zarządzane w sposób trwały, nie zaś na podstawie krótkoterminowej lub tymczasowej strategii zarządzania. Ochrona różnorodności biologicznej w obszarach chronionych w Polsce jest także elementem systemu ocen oddziaływania na środowisko i związanych z nim decyzji administracyjnych.

W obrębie wszystkich obszarów chronionych spełniających definicję IUCN istotne są usługi ekosystemowe, przynoszące społeczeństwu korzyści związane ze świadczeniami zaopatrzeniowymi (żywność i woda), regulacyjnymi (regulacja powodzi, suszy, degradacji gruntów i chorób), wspierającymi (tworzenie gleby i obieg składników odżywczych) oraz kulturowymi (korzyści rekreacyjne, duchowe, religijne i inne pożytki niematerialne). Czerpanie tych korzyści nie powinno kolidować z ochroną różnorodności biologicznej. Podobnie, korzystanie z wartości kulturowych nie powinno zakłócać ochrony różnorodności biologicznej lub powinno przyczyniać się do jej ochrony (np. tradycyjne praktyki zarządzania, od których kluczowe gatunki stały się zależne oraz te, które same są zagrożone).

Należy zwrócić uwagę, że spełnienie definicji IUCN przez obszar chroniony w Polsce wymaga potwierdzenia na podstawie analizy przeprowadzonej dla konkretnego obszaru. Elementy takie jak długotrwałość ochrony przyrody, celowość ochrony różnorodności biologicznej oraz powiązanie z usługami

ekosystemowymi i wartościami kulturowymi, bardziej niż pozostałe elementy definicji obszaru chronionego IUCN wymagają sprawdzenia na podstawie stanu faktycznego w konkretnym obszarze chronionym. Ze względu na różnorodność celów, dla których są powoływane, dotyczy to zwłaszcza rezerwatów przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych, pomników przyrody i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Może dotyczyć także wszystkich obszarów chronionych w kontekście zapewnienia długotrwałej ochrony przyrody, z uwagi na brak planów zarządzania (planów ochrony przyrody) lub innych skutecznych sposobów (np. brak uwzględnienia obszaru w dokumentach planowania przestrzennego).

3. Czy cel ochrony różnorodności biologicznej jest priorytetowym celem zarządzania danym obszarem chronionym w Polsce?

Priorytetowość ochrony różnorodności biologicznej w obszarach chronionych IUCN może wyrażać się poprzez cel wyznaczenia danego obszaru chronionego – utrzymanie in-situ ekosystemów oraz siedlisk naturalnych i półnaturalnych oraz żywotnych populacji gatunków w ich naturalnym otoczeniu. Nadanie priorytetu ochronie różnorodności biologicznej przed innymi celami obszarów chronionych IUCN powinno służyć zapobieganiu lub eliminowaniu zagrożeń dla różnorodności biologicznej oraz zwiększeniu stopnia naturalności chronionych ekosystemów. W zależności od kategorii obszaru chronionego IUCN, korzystanie z zasobów przyrodniczych w danym obszarze może być kontrolowane lub w mniejszym lub większym stopniu ograniczone. W przypadku niektórych kategorii obszarów chronionych IUCN istotne jest wyłączenie obszarów z użytkowania – w całości lub w części.

Warto zaznaczyć, że na Światowym Kongresie Ochrony Przyrody w Ammanie (Jordania, październik 2000 r.) członkowie IUCN przyjęli zalecenie sugerujące, że poszukiwanie i pozyskiwanie surowców mineralnych nie powinno być prowadzone na obszarach chronionych IUCN kategorii I-IV. Zalecono także, aby w obszarach chronionych kategorii V i VI działalność taka była zgodna z celami obszarów chronionych IUCN. Zalecenia te nie są jednak wiążące dla rządów.

Wymienione przejawy priorytetowości ochrony różnorodności biologicznej zostały wskazane w Wytycznych i uwzględnione w poniższej analizie (Tabela 3).

Tabela 3. Obszary chronione w Polsce w kontekście priorytetu celów ochrony różnorodności biologicznej wg IUCN

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Czy obszar wyznaczono w celu utrzymania in-situ ekosystemów oraz siedlisk naturalnych i półnaturalnych oraz żywotnych populacji gatunków w ich naturalnym otoczeniu?	Czy wyznaczenie obszaru zapobiega lub eliminuje, w razie potrzeby, wszelkie praktyki eksploatacyjne lub zarządcze, które będą szkodliwe dla celów wyznaczenia?	Czy wyznaczenie obszaru ma na celu utrzymanie, a najlepiej zwiększenie stopnia naturalności chronionego ekosystemu?	Czy korzystanie z zasobów przyrodniczych w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych lub innych podlega ścisłej kontroli?	Czy obszar lub jego część jest całkowicie wyłączona z użytkowania?
Parki narodowe	TAK	TAK	TAK	TAK	TAK

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Czy obszar wyznaczono w celu utrzymania in-situ ekosystemów oraz siedlisk naturalnych i półnaturalnych oraz żywotnych populacji gatunków w ich naturalnym otoczeniu?	Czy wyznaczenie obszaru zapobiega lub eliminuje, w razie potrzeby, wszelkie praktyki eksploatacyjne lub zarządcze, które będą szkodliwe dla celów wyznaczenia?	Czy wyznaczenie obszaru ma na celu utrzymanie, a najlepiej zwiększenie stopnia naturalności chronionego ekosystemu?	Czy korzystanie z zasobów przyrodniczych w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych lub innych podlega ścisłej kontroli?	Czy obszar lub jego część jest całkowicie wyłączona z użytkowania?
Rezerваты przyrody	TAK	TAK	TAK	TAK	TAK
Parki krajobrazowy	TAK	TAK	TAK	NIE	NIE
Obszary chronionego krajobrazu	TAK	TAK	TAK	NIE	NIE
Natura 2000	TAK	TAK	TAK	NIE	NIE
Pomniki przyrody	TAK	TAK	TAK	NIE	NIE
Stanowiska dokumentacyjne	TAK	TAK	TAK	TAK	NIE
Użytki ekologiczne	TAK	TAK	TAK	NIE	NIE
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowy	TAK	TAK	NIE	NIE	NIE

Przeprowadzona analiza obszarów chronionych w Polsce będących różnymi formami ochrony przyrody pod kątem pięciu aspektów priorytetowości ochrony różnorodności biologicznej w obszarach chronionych IUCN wskazała, że jedynie w przypadku parków narodowych i rezerwatów przyrody pierwszeństwo celów ochrony różnorodności biologicznej może być realizowane we wszystkich tego przejawach. Wszystkie obszary chronione w Polsce służą utrzymaniu ekosystemów in-situ oraz dąży się w nich do zapobieżenia lub eliminacji zagrożeń dla różnorodności biologicznej. Wyznaczenie obszaru chronionego co do zasady wiąże się z dążeniem do utrzymania lub zwiększenia stopnia naturalności przedmiotu ochrony. Natomiast ścisłe kontrolowanie korzystania z zasobów przyrodniczych dotyczy jedynie niektórych parków narodowych i rezerwatów przyrody lub fragmentów tych obszarów oraz stanowisk dokumentacyjnych. Podobnie, wyłączenie z użytkowania części lub całości obszaru występuje jedynie w obszarach o najwyższym reżimie ochronnym.

4. Które kategorie obszaru chronionego IUCN najlepiej opisują dany obszar chroniony w Polsce?

Parki narodowe

Park narodowy obejmuje obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz walory krajobrazowe.

Park narodowy tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, przywrócenia właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz odtworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów.

Inne cele:

- prowadzenie działań ochronnych w ekosystemach parku narodowego, zmierzających do realizacji celów ochrony przyrody,
- udostępnianie obszaru parku narodowego na zasadach określonych w planie ochrony lub zadaniach ochronnych i w zarządzeniach dyrektora parku narodowego;
- prowadzenie działań związanych z edukacją przyrodniczą.

4.1. Czy cele danego obszaru chronione są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?

Tabela 4. Cele ochrony parków narodowych a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem chronionym z przypisaną kategorią IUCN	Czy PARK NARODOWY mają ten cel? Czy odpowiadają temu opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości przyrodniczych. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te są/będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	TAK CZĘŚCIOWO Parki narodowe w Polsce tylko w pewnym zakresie mieszczą się w opisie tej kategorii IUCN, jak również jedynie częściowo realizują cel zarządzania w rozumieniu IUCN. Opis i cel zarządzania odpowiadają fragmentom parków narodowych – określonym strefom, w których taki cel jest spełniony. Dotyczy to obszarów ochrony ścisłej wyznaczanych w planach ochrony parków narodowych.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem chronionym z przypisaną kategorią IUCN	Czy PARK NARODOWY mają ten cel? Czy odpowiadają temu opisowi kategorii IUCN?
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary, zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	TAK CZĘŚCIOWO Podobnie jak w przypadku kategorii Ia, w niektórych wyjątkowych przypadkach ustanowione planem ochrony obszary ochrony ścisłej mogą odpowiadać opisowi i realizować założony cel zarządzania.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	TAK W parkach narodowych chroniona jest naturalna różnorodność biologiczna. Cele parku narodowego obejmują także edukację i rekreację przy czym priorytet ochrony przyrody jest zachowany.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	NIE W niektórych parkach narodowych realizowany jest ten cel, ale parki nie są wyznaczane dla celu ochrony jednego konkretnego tworu przyrody.
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	NIE Choć w parkach narodowych realizowany jest ten cel, jednak cele ochrony w parkach narodowych są znacznie szersze, odnoszą się do zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem chronionym z przypisaną kategorią IUCN	Czy PARK NARODOWY mają ten cel? Czy odpowiadają temu opisowi kategorii IUCN?
	gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.		nieożywionej, a także walorów krajobrazowych. Realizują także cele związane z nauką, edukacją, rekreacją.
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innymi.	Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.	RACZEJ NIE Cel ukierunkowany jest głównie na ochronę krajobrazu. W parkach narodowych cele uwzględniają ochronę różnorodności biologicznej i niezaburzonych procesów, które ją kształtują.
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchnią w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów.	Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.	NIE Zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych nie jest celem w parkach narodowych. W parkach narodowych celem jest przywrócenie właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz odtworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów, a tym samym dążenie do utrzymania naturalności chronionych ekosystemów. Częściowo w parkach narodowych w obszarach ochrony czynnej lub krajobrazowej zrównoważone wykorzystanie ekosystemów może być konieczne, jednak nie jest to cel powołania parku narodowego.

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie kategorii IUCN?

Tabela 5. Cechy parków narodowych a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Cechy	PARKI NARODOWE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne
Naturalność	Przyroda niezaburzona działalnością człowieka	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o istotnych przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	Ekosystemy naturalne
Ochrona przyrody	Bierna, czynna, krajobrazowa	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury
Powierzchnia	Zwykle duża	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego	Tak, umocowane w prawie. Ponadto możliwość	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytycznych IUCN	Nie określono w Wytycznych IUCN

Cechy	PARKI NARODWE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
wewnątrz obszaru	ustanowienia otuliny							
Działalność człowieka	Ograniczona i kontrolowana	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest źródło utrzymania ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodnością biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Możliwe	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak
Udostępnianie	Udostępniany w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści są zdani na siebie bez infrastruktury. Możliwe proste, ciche i	Udostępniony, turystyka przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny

Cechy	PARKI NARODOWE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
			nieinwazyjne środki transportu (tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne					
Występowanie infrastruktury	Infrastruktura występuje	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobycie zasobów mineralnych	Zakazane	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

 Zgodność cechy parku narodowego z cechą obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

Pod względem cech opisujących poszczególne kategorie obszarów chronionych IUCN do obszarów chronionych powoływanych jako **parki narodowe** najlepsze dopasowanie dotyczy charakterystyki **kategorii II**. Są one powoływane w celu ochrony naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi. Ważnym aspektem powoływania parków narodowych w Polsce są cele naukowe, edukacyjne i rekreacyjne – co wyróżnia także kategorię II wg IUCN.

Rezerваты przyrody

Rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

4.1. Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?**Tabela 6. Cele rezerwatów przyrody a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN**

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy REZERWAT ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony ich wartości. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	TAK Niektóre rezerваты są powołane właśnie w tym celu. Ochroną objęte są wyjątkowe ekosystemy zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, a ich naturalność jest przedmiotem ochrony.
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary, zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	RACZEJ NIE W rezerwatach zwykle mamy do czynienia z ograniczoną liczbą ekosystemów lub siedlisk. Obszary dzikiej przyrody ze względu na ochronę długotrwałej integralności ekologicznej obejmują różnorodne ekosystemy i wymagają znacznie większych powierzchni.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i	NIE

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy REZERWAT ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	W rezerwach celem ochrony jest zwykle konkretny ekosystem, ostoja lub siedlisko przyrodnicze.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	TAK Rezerwaty przyrody są powoływane w celu ochrony specyficznych wybitnych cech przyrodniczych. Wiele z nich to konkretny obiekt lub ekosystem. Rezerwaty przyrody zwykle mają cel określony dla obszarów kategorii III.
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	TAK. W wielu rezerwach realizowany jest ten cel. Powołane w celu ochrony poszczególnych gatunków, a w planach ochrony dla tych rezerwatów położony jest nacisk na ochronę gatunku i jego siedliska, dla których powołany jest rezerwat.
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innymi.	Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.	TAK. Niektóre z rezerwatów są powoływane w celu ochrony i utrzymania ważnych krajobrazów. W rezerwach krajobrazowych niekiedy stosuje się tradycyjne praktyki ochrony.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy REZERWAT ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchnią w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów.	Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.	NIE. Niektóre rezerваты są powoływane w celu ochrony ekosystemów związanych ze zrównoważonym użytkowaniem. Ekosystemy te zwykle powstały w wyniku działalności człowieka, nie są to ekosystemy naturalne.

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie wstępnych kategorii IUCN?

Tabela 7. Cechy rezerwatów przyrody a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kryteria	REZERWATY PRZYRODY	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne

Kryteria	REZERWATY PRZYRODY	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
	przyrody nieożywionej							
Naturalność	Przyroda niezaburzona działalnością człowieka	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o istotnych przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	Ekosystemy naturalne
Ochrona przyrody	Bierna, czynna, krajobrazowa	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury
Powierzchnia	Raczej mała, ale zróżnicowana w zależności od celu ochrony	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego wewnątrz obszaru	Nie. Możliwość ustanowienia otuliny	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytycznych IUCN	Nie określono w Wytycznych IUCN

Kryteria	REZERWATY PRZYRODY	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Działalność człowieka	Ograniczona i kontrolowana	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest źródło utrzymania ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodnością biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Możliwe	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak
Udostępnianie	Zarówno dostępne, jak i udostępniane lub niedostępne	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści zdani na siebie bez infrastruktury Możliwe proste, ciche i nieinwazyjne środki transportu	Udostępniony, turystyka przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny

Kryteria	REZERWATY PRZYRODY	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
			(tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne)					
Występowanie infrastruktury	Niewykluczone	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobycie zasobów mineralnych	Zakazane	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

Zgodność cechy rezerwatu przyrody z cechą obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

Rezerwaty przyrody są bardzo zróżnicowanymi obszarami ochrony przyrody. **Cele ich ustanowienia są różne i w zależności od konkretnego przypadku możemy mieć do czynienia z obszarem chronionym kategorii Ia, III, IV lub V.** Podobnie cechy poszczególnych kategorii IUCN nie pozwalają wyróżnić którejsz kategorii jako najlepiej opisującej rezerwaty w Polsce. W Polsce występują rezerwaty, które są powoływane dla ochrony gatunku, siedliska, ekosystemu lub fragmentu krajobrazu, stopień naturalności tych obiektów chronionych może być bardzo różny, niektóre z rezerwatów cechują się wysoką naturalnością, niektóre są użytkowane w mniej lub bardziej zrównoważony sposób. Występują zarówno rezerwaty o dużej powierzchni, jak i małe, z zabudową i infrastrukturą, jak i bez śladów działalności człowieka. Różny jest także charakter udostępniania obszaru w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych.

Parki krajobrazowe

Parki krajobrazowe to obszary chronione ustanawiane ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

4.1. Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?

Tabela 8. Cele ochrony parków krajobrazowych a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy PARK KRAJOBRAZOWY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości ochronnych. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	NIE Parki krajobrazowe nie służą ścisłej ochronie przyrody, ani nie chronią obszarów dzikiej przyrody.
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary, zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	NIE Przyroda w parkach krajobrazowych nie ma naturalnego charakteru, choć oczywiście w parkach krajobrazowych mogą występować ekosystemy o charakterze naturalnym lub zbliżonym do naturalnego. Celem ochrony w parkach krajobrazowych nie jest zachowanie niezaburzonych wielkoskalowych procesów przyrodniczych.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i	RACZEJ NIE

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy PARK KRAJOBRAZOWY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	Przyroda w parkach krajobrazowych raczej nie ma charakteru zbliżonego do naturalnego, jednak w niektórych parkach krajobrazowych chroniących np. fragmenty dawnych puszczy, możliwe jest, że kategoria II będzie odpowiednia. Częściej jednak w parkach krajobrazowych cele ochrony ukierunkowane są na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	NIE Parki krajobrazowe są zwykle dużymi obszarami i nie są ukierunkowane na ochronę wybitnych tworów przyrody.
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	NIE W parkach krajobrazowych cele ochrony ukierunkowane są na ogólne wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe.
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i	Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.	TAK Zarządzanie w parkach krajobrazowych ma na celu ochronę ogólnych krajobrazów, które mają wartość dla różnorodności biologicznej.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy PARK KRAJOBRAZOWY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innych.		
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchni w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów.	Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.	NIE W parkach krajobrazowych kładziony jest nacisk na utrzymanie krajobrazu nie na ochronę naturalnych ekosystemów i procesów ekologicznych i promowania zrównoważonego użytkowania tych ekosystemów.

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie wstępnych kategorii IUCN?

Tabela 9. Cechy parków krajobrazowych a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kryteria	PARKI KRAJOBRAZOWE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Krajobraz i walory przyrodnicze,	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i	Procesy ekologiczne i	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne

Kryteria	PARKI KRAJOBRAZO WE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkam i	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważony m wykorzystaniem zasobów naturalnych
	historyczne i kulturowe		różnorodność biologiczna	różnorodność biologiczna				
Naturalność	Krajobraz przekształcony przez człowieka, powstały w długotrwałej interakcji przyrody i człowieka	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o istotnych przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	Ekosystemy naturalne
Ochrona przyrody	Krajobrazowa	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury
Powierzchnia	Raczej duża	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego	Nie. Możliwość ustanowienia krajobrazu priorytetowego oraz otuliny	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytycznych IUCN	Nie określono w Wytycznych IUCN

Kryteria	PARKI KRAJOBRAZO WE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkam i	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
wewnątrz obszaru								
Działalność człowieka	Zrównoważone użytkowanie	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest źródło utrzymania ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodności biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Tak	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak
Udostępnianie	Dostępny	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści zdani na	Udostępniony, turystyka przyczynia się do	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny

Kryteria	PARKI KRAJOBRAZO WE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkam i	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważony m wykorzystaniem zasobów naturalnych
			siebie bez infrastruktury Możliwe proste, ciche i nieinwazyjne środki transportu (tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne	rozwoju lokalnej gospodarki				
Występowanie infrastruktury	Tak	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobywanie zasobów mineralnych	Zakazane	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

Zgodność cechy parku krajobrazowego z cechą obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

Parki krajobrazowe odpowiadają charakterystyce kategorii V obszarów chronionych IUCN. Celem ochrony w tych obszarach jest krajobraz, który powstał w wyniku interakcji ludzi i przyrody. Są to obszary posiadające znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową, a działania ochronne w

tych obszarach nakierowane są na utrzymanie zrównoważonego współdziałania przyrody i kultury poprzez ochronę krajobrazu. Istotne w parkach krajobrazowych jest także zachowanie gatunków związanych z krajobrazami kulturowymi i zapewnienie możliwości ochrony w intensywnie wykorzystywanych krajobrazach. Dodatkowo najcenniejszy krajobraz, istotny dla zachowania walorów krajobrazowych, chroniony jest poprzez strefy ochrony krajobrazów - wyznaczone w obrębie krajobrazów priorytetowych, zidentyfikowanych w ramach audytu krajobrazowego (art. 38a ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Strefy te wyznaczane są w planach ochrony i stanowią w szczególności przedpola ekspozycji, osie widokowe, punkty widokowe oraz obszary zabudowane wyróżniające się lokalną formą architektoniczną. Parki krajobrazowe pełnią także ważną rolę społeczno-gospodarczą, w szczególności poprzez rekreację i turystykę. Są to charakterystyki odpowiadające kategorii V obszarów chronionych IUCN. W przypadku niektórych parków krajobrazowych, w których przyroda ma charakter zbliżony do naturalnego (fragmenty dawnych puszczy) oraz działalność człowieka jest organiczna **może być rozważone przypisanie kategorii II.**

Obszary chronionego krajobrazu

Obszary chronionego krajobrazu obejmują tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych.

4.1. Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?

Tabela 10. Cele ochrony obszarów chronionego krajobrazu a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości ochronnych. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	NIE. Obszary te nie są ściśle chronione i kontrolowane. Służą m. in. zaspokajaniu potrzeb związanych z turystyką i aktywnym wypoczynkiem, co wiąże się z oddziaływaniem człowieka.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary, zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	NIE. Obszary są stale zamieszkiwane przez ludność i trwale naznaczone działalnością człowieka.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	NIE. Cel obszarów chronionego krajobrazu nie obejmuje ochrony naturalnej różnorodności biologicznej i procesów ekologicznych.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	NIE. Obszary chronionego krajobrazu obejmują zazwyczaj dużą powierzchnię ze zróżnicowanymi ekosystemami. Obszary te nie są wyznaczane w celu ochrony specyficznych cech przyrodniczych.
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	RACZEJ NIE. W obszarach cel ochrony nie obejmuje odtwarzania poszczególnych gatunków i siedlisk, może dążyć jednak do ich utrzymania i zachowania poprzez wprowadzenie

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.		stosownych zakazów i ustaleń dotyczących czynnej ochrony.
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartości, zarówno przyrodniczych, jak i innych.	Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.	TAK. Głównym celem obszarów jest ochrona krajobrazu i zróżnicowanych ekosystemów powstałych w wyniku interakcji człowieka i przyrody.
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchni w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów	Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.	TAK. W obszarach chronionego krajobrazu realizowany jest ten cel.

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie wstępnych kategorii IUCN?

Tabela 11. Cechy obszarów chronionego krajobrazu a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kryteria	OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach lub pełnienie funkcji korytarzy ekologicznych	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne
Naturalność	Zróżnicowane ekosystemy z widoczną działalnością człowieka	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o istotnych przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	Ekosystemy naturalne
Ochrona przyrody	Czynna	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury

Kryteria	OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Powierzchnia	Zwykle duża	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego wewnątrz obszaru	Możliwe (np. krajobraz priorytetowy)	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytycznych IUCN	Nie określono w Wytycznych IUCN
Działalność człowieka	Obecna, możliwe ograniczenia	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest źródło utrzymania ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodnością biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Możliwe	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak

Kryteria	OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
			życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie					
Udostępnianie	Dostępny powszechnie m. in. w celach turystycznych, wypoczynkowych	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści zdani na siebie bez infrastruktury Możliwe proste, ciche i nieinwazyjne środki transportu (tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne)	Udostępniony, turystyka przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny
Występowanie infrastruktury	Infrastruktura występuje	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobycie zasobów mineralnych	Może być zakazane	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

Zgodność cechy obszaru chronionego krajobrazu z cechą obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

W obszarach chronionego krajobrazu celem zarządzania jest ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi. Najcenniejszy krajobraz istotny dla zachowania walorów krajobrazowych, może być chroniony poprzez wyznaczenie stref ochrony krajobrazów w obrębie krajobrazów priorytetowych, zidentyfikowanych w ramach audytu krajobrazowego (art. 38a ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Strefy te wyznaczone są w drodze uchwały stanowiącej akt prawa miejscowego. **Najbliższą obszarom chronionego krajobrazu kategorią obszaru chronionego IUCN jest kategoria V.** Obszary chronione kategorii V nie są „dziką przyrodą” w rozumieniu IUCN, natomiast zapewniają ramy do realizacji celów ochrony na dużych obszarach o różnych krajobrazach, różnych strukturach własności i użytkowania gruntów.

Obszary Natura 2000

Obszary Natura 2000 to obszary wchodząca w skład Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000, wspierającej zachowanie określonych siedlisk przyrodniczych oraz cennych i zagrożonych wyginięciem gatunków roślin i zwierząt stanowiących istotny składnik różnorodności biologicznej Europy. Zgodnie z unijnymi Dyrektywami (tzw. Ptasią i Siedliskową), sieć obszarów Natura 2000 w Polsce powstała aby chronić populacje dziko występujących ptaków oraz siedliska przyrodnicze lub gatunki będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty.

Krajowa sieć obszarów Natura 2000 obejmuje:

- obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO),
- specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO),
- obszary mające znaczenie dla Wspólnoty.

Głównym celem funkcjonowania Sieci Ekologicznej Natura 2000 jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych i gatunków roślin i zwierząt, które uważa się za znaczące dla zachowania dziedzictwa przyrodniczego Europy i zagrożone wyginięciem w skali kontynentu. Cel ten jest realizowany poprzez wyznaczenie i objęcie ochroną obszarów, na których te gatunki i siedliska występują. Działania w zakresie ochrony siedlisk oraz dzikiej flory i fauny mają służyć zachowaniu lub odtworzeniu różnorodności biologicznej Europy. Dodatkowo państwa członkowskie zobowiązane są do podejmowania starań w celu zachowania ekologicznej spójności sieci Natura 2000, tak aby zapewnić migrację i rozprzestrzenianie się gatunków oraz przepływ genów.

Zgodnie z Art. 36. Ustawy o ochronie przyrody:

- na obszarach Natura 2000 nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybacka, a także amatorski połów ryb, jeżeli nie oddziałuje znacząco negatywnie na cele ochrony obszaru Natura 2000;
- prowadzenie działalności na obszarach Natura 2000 wchodzących w skład parków narodowych i rezerwatów przyrody, jest dozwolone wyłącznie w zakresie, w jakim nie narusza to zakazów obowiązujących na tych obszarach;
- jeżeli działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka lub rybacka wymaga dostosowania do wymogów ochrony obszaru Natura 2000, na którym nie mają zastosowania programy wsparcia z tytułu obniżenia dochodowości, regionalny dyrektor ochrony środowiska może zawrzeć umowę z właścicielem lub posiadaczem obszaru, z wyjątkiem zarządców nieruchomości Skarbu Państwa, która zawiera wykaz niezbędnych działań, sposoby i terminy ich wykonania oraz warunki i terminy rozliczenia należności za wykonane czynności, a także wartość rekompensaty za utracone dochody wynikające z wprowadzonych ograniczeń.

4.1. Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?

Tabela 12. Cele ochrony obszarów Natura 2000 a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy OBSZAR NATURA 2000 ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości ochronnych. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	NIE (dotyczy kat. Ia, Ib, II) Cele sieci Natura 2000 nie są tożsame z celami kategorii Ia, Ib, II. Obszar Natura 2000 nie jest obszarem specjalnym o charakterze ekologicznym, w obrębie którego obowiązuje swoisty reżim ochrony, tak jak jest to w przypadku parku narodowego lub rezerwatu przyrody.
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary, zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe	Wprawdzie jednym z celów sieci jest zachowanie lub odtworzenie różnorodności biologicznej, jednak działalność człowieka (gospodarcza, rolna – w tym koszenie łąk, leśna,

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy OBSZAR NATURA 2000 ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
		pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	łowiecka, rybacka, amatorski połów ryb) jest tu generalnie dozwolona. W przeciwieństwie do ściśle chronionych parków narodowych i rezerwatów nie obowiązuje tu katalog zakazów wynikających z Ustawy o ochronie przyrody i odpowiednich rozporządzeń. Niemniej jednak, nie mogą być tu podejmowane przedsięwzięcia, które osobno lub w połączeniu z innymi działaniami mogą znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony określone w art. 33 ust. 1 Ustawy o ochronie przyrody.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	Realizacja inwestycji na obszarach Natura 2000 nie jest zabroniona (brak ustawowych zakazów), ale obowiązuje zasada, że planowane działanie nie może powodować negatywnego oddziaływania na cele ochrony danego obszaru Natura 2000. Oceny oddziaływania dokonuje się indywidualnie w odniesieniu do konkretnej inwestycji lub planu, które dotyczą konkretnego obszaru Natura 2000.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną,	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	NIE Obszary Natura 2000 nie są pomnikami przyrody, które są prawnie chronionymi

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy OBSZAR NATURA 2000 ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.		obiektami przyrody żywej lub nieożywionej. Nie zostały wyznaczone w celu zachowania zjawisk przyrodniczych oraz elementów przyrody cechujących się szczególną wartością naukową, kulturową, krajobrazową i historyczno-pamiątkową. Zgodnie z Art. 40 (3) Ustawy o ochronie przyrody, minister właściwy do spraw środowiska określa, w drodze rozporządzenia, kryteria uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody, kierując się potrzebą ochrony drzew i krzewów ze względu na ich wielkość, wiek, pokrój i znaczenie historyczne, a odnośnie tworów przyrody nieożywionej - ze względu na ich znaczenie naukowe, estetyczne i krajobrazowe.
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	TAK Cele sieci obszarów Natura 2000 bezpośrednio wiążą się celem kategorii IV. Głównym celem sieci jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych i gatunków roślin i zwierząt, które uważa się za znaczące dla zachowania dziedzictwa przyrodniczego Europy i zagrożone wyginięciem w skali kontynentu.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy OBSZAR NATURA 2000 ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
			<p>Cel ten jest realizowany poprzez wyznaczenie i objęcie ochroną obszarów, na których te gatunki i siedliska występują.</p> <p>Działania w zakresie ochrony siedlisk oraz dzikiej flory i fauny mają służyć zachowaniu lub odtworzeniu różnorodności biologicznej Europy.</p>
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	<p>Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innych.</p>	<p>Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.</p>	<p>NIE</p> <p>Sieć obszarów Natura 2000 została stworzona zgodnie z unijnymi Dyrektywami (tzw. Ptasią i Siedliskową) w celu zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważane są za cenne i zagrożone w skali całej Europy.</p> <p>Cele sieci nie pokrywają się z celem kategorii V.</p>
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	<p>Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchni w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów.</p>	<p>Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.</p>	<p>NIE</p> <p>Celem sieci jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważane są za cenne i zagrożone w skali całej Europy.</p> <p>Wprowadzenie sieci Natura 2000 jest innowacyjnym systemem ochrony przyrody, łączącym skuteczną ochronę najbardziej wartościowych przyrodniczo gatunków roślin i zwierząt, z jednoczesnym uwzględnieniem reguł</p>

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy OBSZAR NATURA 2000 ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
			rozwoju gospodarczego, to cele sieci nie są bezpośrednio powiązane z celem kategorii VI. Z drugiej strony, dozwolona w obszarach Natura 2000 działalność co do zasady powinna być zrównoważona i korzystna dla ochrony różnorodności biologicznej (przyrody).

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie wstępnych kategorii IUCN?

Tabela 13. Cechy obszarów Natura 2000 a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kryteria	OBSZARY NATURA 2000	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Gatunki i siedliska cenne w skali kontynentu (regionu)	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne
Naturalność	Dziko żyjące populacje gatunków; cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o ekologii istotnych	Ekosystemy naturalne

Kryteria	OBSZARY NATURA 2000	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
							przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	
Ochrona przyrody	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury
Powierzchnia	Zróżnicowana	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego wewnątrz obszaru	Chronione płaty siedlisk przyrodniczych i stanowisk gatunków. W obszarze dopuszczona działalność, która nie oddziałuje znacząco na przedmioty ochrony w obszarze	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytocznych IUCN	Nie określono w Wytocznych IUCN

Kryteria	OBSZARY NATURA 2000	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Działalność człowieka	W obszarze dopuszczona działalność, która nie oddziałuje znacząco na przedmioty ochrony w obszarze	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest źródło utrzymania ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodnością biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Możliwe	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak
Udostępnianie	Najczęściej dostępny publicznie	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści zdani na siebie bez infrastruktury Możliwe proste, ciche i nieinwazyjne środki transportu	Udostępniony, turystyka przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny

Kryteria	OBSZARY NATURA 2000	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
			(tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne)					
Występowanie infrastruktury	Tak	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobywanie zasobów mineralnych	W zależności od warunków na danym obszarze; pod warunkiem, że nie narusza obowiązujących to zakazów	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

 Zgodność cechy obszaru chronionego krajobrazu z cechą obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

Obszary Natura 2000 to obszary chronione, w których zarządzanie nakierowane jest na ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, a ochrona ta jest priorytetowa. Zarządzanie w obszarach Natura 2000 zwykle wymaga regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, co znajduje odzwierciedlenie w planach zarządzania dla tych obszarów. **Wymienione cele odpowiadają kategorii IV obszarów chronionych IUCN.** Dla kategorii tej ważna jest ochrona poszczególnych gatunków, które są zagrożone oraz ochrona siedlisk.

Pomniki przyrody

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej - odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów. Pomnikami przyrody są drzewa okazałych rozmiarów, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie.

Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu.

Minister właściwy do spraw środowiska określa, w drodze rozporządzenia, kryteria uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody, kierując się potrzebą ochrony drzew i krzewów ze względu na ich wielkość, wiek, pokrój i znaczenie historyczne, a odnośnie tworów przyrody nieożywionej – ze względu na ich znaczenie naukowe, estetyczne i krajobrazowe.

4.1. Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?

Tabela 14. Cele ochrony pomników przyrody a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy pomnik przyrody ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości ochronnych. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	NIE Pomniki przyrody przeważnie nie są obszarową formą ochrony wg Ustawy o ochronie przyrody i nie służą ochronie ekosystemów. Drzewa będące pomnikami przyrody podlegają ochronie prawnej do całkowitego rozkładu, jednak gdy zagrażają bezpieczeństwu publicznemu dopuszczona jest ingerencja człowieka.
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary,	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znacząco	NIE

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy pomnik przyrody ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.	działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	Pomniki przyrody są ograniczone do niewielkiej powierzchni i nie obejmują swym zasięgiem różnych ekosystemów czy siedlisk. Mogą zapewniać mikrosiedliska dla wybranych organizmów. Często także są zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie człowieka i podlegają jego działaniom.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	NIE Celem ochrony są pojedyncze twory przyrody ożywionej lub nieożywionej, lub ich skupiska. Ochrona procesów wielkoskalowych nie jest wpisana w zakres tego celu.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	TAK W procesie ustanawiania pomników przyrody uwzględnione są specyficzne cechy przyrodnicze oraz naturalna różnorodność biologiczna. Priorytet ochrony przyrody jest zachowany.
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	TAK Niektóre pomniki przyrody mogą realizować ten cel zapewniając specyficzne warunki siedliskowe konkretnym gatunkom.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy pomnik przyrody ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.		
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innych.	Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.	NIE Niektóre pomniki przyrody mogą realizować ten cel, np. przez ochronę zabytkowych alei stanowiących cechę charakterystyczną krajobrazu. Wówczas chronią element krajobrazu a nie cały krajobraz wraz zachowaniem gatunków związanych z krajobrazami kulturowymi na szeroką skalę.
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchni w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów	Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.	NIE Pomniki przyrody ustanawiane są w celu ich ochrony i wykluczenia z wykorzystywania jako zasobów materialnych.

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie wstępnych kategorii IUCN?

Tabela 15. Cechy pomników przyrody a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Cechy	POMNIK PRZYRODY	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne
Stan (naturalność)	Elementy krajobrazu naturalnego lub ukształtowanego przez człowieka	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o ekologii istotnych przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	Ekosystemy naturalne
Ochrona przyrody	Bierna, możliwa ochrona czynna	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury
Powierzchnia	Mała (często pojedynczy obiekt bez wyznaczonych granic)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża

Cechy	POMNIK PRZYRODY	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego wewnątrz obszaru	Brak	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytocznych IUCN	Nie określono w Wytocznych IUCN
Działalność człowieka	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest źródło utrzymania ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodnością biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Brak	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak

Cechy	POMNIK PRZYRODY	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Udostępnianie	Dostępny publicznie	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści zdani na siebie bez infrastruktury. Możliwe proste, ciche i nieinwazyjne środki transportu (tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne)	Udostępniony, turystyka przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny
Występowanie infrastruktury	Niewykluczone	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobycie zasobów mineralnych	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

Zgodność cechy pomników przyrody z cechą obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

Pomniki przyrody najlepiej opisuje kategoria III wg IUCN. Są to obszary ustanawiane w celu ochrony konkretnego obiektu przyrodniczego, określonych miejsc przyrodniczych o wartościach reprezentujących również wartości związane z różnorodnością biologiczną. IUCN wskazuje, że kategoria III jest w największym stopniu zależna od postrzegania przez ludzi tego, co jest wartościowe w krajobrazie, w mniejszym stopniu od wyniku ilościowych ocen wartości pomnika. Zarządzanie ukierunkowane jest na ochronę niezwykłych miejsc, ale podejście do ochrony nie jest odzwierciedlone w szeroko rozumianych, odpowiednio zaplanowanych działaniach ochronnych.

Stanowiska dokumentacyjne

Stanowiskami dokumentacyjnymi są niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt.

Ustanowienie stanowiska dokumentacyjnego następuje w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy. Rozporządzenie wojewody lub uchwała rady gminy określa nazwę danego obiektu lub obszaru, jego położenie, sprawującego nadzór, szczególne cele ochrony, w razie potrzeby ustalenia dotyczące jego czynnej ochrony oraz zakazy właściwe dla tego obiektu, obszaru lub jego części, wybrane spośród zakazów wymienionych w art. 45 ust. 1. Ustawy o ochronie przyrody.

4.1. Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?

Tabela 16. Cele ochrony stanowisk dokumentacyjnych a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy stanowisko dokumentacyjne ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości ochronnych.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	NIE Obszary stanowisk dokumentacyjnych nie są ściśle chronione, a ich użytkowanie nie jest ściśle kontrolowane.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy stanowisko dokumentacyjne ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.		
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary, zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	NIE Stanowiska dokumentacyjne są ograniczone do niewielkiej powierzchni i nie obejmują swym zasięgiem różnych ekosystemów czy siedlisk. Mogą zapewniać mikrosiedliska dla wybranych organizmów. Często także są zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie człowieka i podlegają jego działaniom.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	NIE Celem ochrony są pojedyncze twory przyrody ożywionej lub nieożywionej, lub ich skupiska. Ochrona procesów wielkoskalowych nie jest wpisana w zakres tego celu.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	TAK W procesie ustanawiania stanowisk dokumentacyjnych uwzględnione są specyficzne cechy geologiczne i przyrodnicze oraz naturalna różnorodność biologiczna. Priorytet ochrony stanowiska jest zachowany.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy stanowisko dokumentacyjne ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	TAK Niektóre stanowiska dokumentacyjne mogą realizować ten cel zapewniając specyficzne warunki siedliskowe konkretnym gatunkom.
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innych.	Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.	NIE Niektóre stanowiska dokumentacyjne mogą realizować ten cel, np. przez ochronę wychodni skalnych stanowiących cechę charakterystyczną krajobrazu. Wówczas chronią element krajobrazu a nie cały krajobraz wraz zachowaniem gatunków związanych z krajobrazami kulturowymi na szeroką skalę.
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchni w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne	Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.	NIE Stanowiska dokumentacyjne ustanawiane są w celu ich ochrony. Możliwa jest jednak ich częściowa eksploatacja, pod warunkiem że nie przynosi ona szkody celowi ochrony.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy stanowisko dokumentacyjne ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów		

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie wstępnych kategorii IUCN?

Tabela 17. Cechy stanowisk dokumentacyjnych a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Cechy	STANOWISKO DOKUMENTACYJNE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Pojedyncze twory przyrody nieożywionej lub ich skupiska	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne
Stan (naturalność)	Elementy krajobrazu naturalnego lub ukształtowanego przez człowieka	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o ekologii istotnych przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	Ekosystemy naturalne
Ochrona przyrody	Bierna, możliwa ochrona czynna	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie

Cechy	STANOWISKO DOKUMENTACYJNE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
								przyrody i kultury
Powierzchnia	Mała (często pojedynczy obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego wewnątrz obszaru	Brak	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytycznych IUCN	Nie określono w Wytycznych IUCN
Działalność człowieka	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest utrzymanie ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodnością biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Brak	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak

Cechy	STANOWISKO DOKUMENTACYJNE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
			opartych na dzikiej przyrodzie					
Udostępnianie	Dostępny, ale zwykle nie publicznie	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści zdani na siebie bez infrastruktury. Możliwe proste, ciche i nieinwazyjne środki transportu (tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne	Udostępniony, turystyka przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny
Występowanie infrastruktury	Niewykluczone	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobycie zasobów mineralnych	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

Zgodność cechy stanowisk dokumentacyjnych z cechami obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

Stanowiska dokumentacyjne najlepiej opisuje kategoria III wg IUCN. Są to obszary ustanawiane w celu ochrony konkretnego obiektu geologicznego, określonych miejsc przyrodniczych o wartościach reprezentujących również wartości związane z różnorodnością biologiczną. IUCN wskazuje, że kategoria III jest w największym stopniu zależna od postrzegania przez ludzi tego, co jest wartościowe w krajobrazie, w mniejszym stopniu od wyniku ilościowych ocen wartości pomnika. Zarządzanie ukierunkowane jest na ochronę niezwykłych miejsc, ale podejście do ochrony nie jest odzwierciedlone w szeroko rozumianych, odpowiednio zaplanowanych działaniach ochronnych.

Użytki ekologiczne

Użytkami ekologicznymi są zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

4.1. Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?

Tabela 18. Cele ochrony użytków ekologicznych a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy UŻYTEK EKOLOGICZNY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości ochronnych. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	NIE Obszary użytków ekologicznych nie są ściśle chronione, a ich użytkowanie nie jest ściśle kontrolowane.
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary, zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej	NIE Użytki ekologiczne są zazwyczaj obszarami o małej powierzchni. Nie są

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy UŻYTEK EKOLOGICZNY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.	infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	ukierunkowane na ochronę długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych. Ekosystemy podlegające ochronie jako użytki ekologiczne nie są także dziką przyrodą w rozumieniu IUCN.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	NIE Wielkoskalowe procesy ekologiczne nie są chronione w ramach użytków ekologicznych. Obszary te nie stanowią także podstawy dla możliwości rozwoju danej gminy. Znaczenie ekosystemów chronionych w użytkach ekologicznych jest zwykle lokalne.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	TAK Użytki ekologiczne mogą być powoływane w celu ochrony specyficznych wybitnych cech przyrodniczych. Zwykle są to ekosystemy mające znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej w skali lokalnej.
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	TAK W niektórych użytkach ekologicznych celem jest ochrona siedlisk przyrodniczych oraz stanowisk rzadkich, chronionych gatunków.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy UŻYTEK EKOLOGICZNY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innymi.	Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.	NIE Obszary nie są chronione ze względu na krajobraz, który jest wynikiem interakcji natury z ludźmi. Są to zazwyczaj pojedyncze pozostałości naturalnych ekosystemów i często charakteryzują się stosunkowo dużym stopniem naturalności.
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchni w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów	Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.	NIE Użytki ekologiczne zwykle obejmują jeden konkretny naturalny ekosystem lub jego fragment. Celem powołania nie jest zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych.

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie wstępnych kategorii IUCN?

Tabela 19. Cechy użytków ekologicznych a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kryteria	UŻYTKI EKOLOGICZNE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne
Stan (naturalność)	Obszary naturalnych ekosystemów.	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o ekologii istotnych przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	Ekosystemy naturalne
Ochrona przyrody	Ochrona bierna i czynna	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury
Powierzchnia	Zwykle mała	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego	Nie	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytycznych IUCN	Nie określono w Wytycznych IUCN

Kryteria	UŻYTKI EKOLOGICZNE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
wewnątrz obszaru								
Działalność człowieka	Działalność człowieka nie jest możliwa	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest źródło utrzymania ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodnością biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Niezasiedlony	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak
Udostępnianie	Udostępniony dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści zdani na siebie bez infrastruktury Możliwe proste, ciche i	Udostępniony, turystyka przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny

Kryteria	UŻYTKI EKOLOGICZNE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
			nieinwazyjne środki transportu (tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne					
Występowanie infrastruktury	Możliwe, występuje infrastruktura turystyczna – np.: szlak pieszy	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobycie zasobów mineralnych	Zabronione	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

Zgodność cechy użytków ekologicznych z cechami obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

Użytki ekologiczne powoływane są w celu ochrony konkretnego obiektu – pozostałości naturalnego ekosystemu. **Przegląd uchwał powołujących użytki ekologiczne pozwala przypisać tym obszarom kategorię III lub IV.** W przypadku przypisania kategorii IV wątpliwości budzi podejmowanie działań ochronnych. Dla obszarów chronionych kategorii IV uzasadniona, zaplanowana i wdrażana ochrona czynna jest istotnym wyróżnikiem. W przypadku

użytków ekologicznych zwykle działania ochronne nie mają tak dużego znaczenia. Kwestie te mogą być rozstrzygnięte na poziomie indywidualnego przypadku użytku ekologicznego.

Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe

4.1. Czy cele danego obszaru chronionego są zgodne z celem głównym obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN?

Zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi są fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne.

Tabela 20. Cele ochrony zespołów przyrodniczo-krajobrazowych a cele obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy ZESPÓŁ PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
Ia Ścisły rezerwat przyrody	Obszary ściśle chronione, wyznaczone w celu ochrony różnorodności biologicznej oraz prawdopodobnych cech geologicznych/geomorfologicznych, na których odwiedzanie, użytkowanie i inne oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zapewnienia ochrony wartości ochronnych. Takie obszary chronione mogą służyć jako niezbędne obszary referencyjne dla badań naukowych i monitoringu.	Zachowanie ekosystemów wyróżniających się w skali regionalnej, krajowej lub globalnej oraz gatunków (wystąpień lub skupisk) i/lub cech georóżnorodności: atrybuty te będą kształtowane w większości lub w całości przez siły inne niż ludzkie i ulegną degradacji albo zniszczeniu, jeśli zostaną poddane jakimkolwiek, nawet bardzo niewielkim wpływom człowieka.	NIE Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe są zwykle obszarami o niskim stopniu naturalności, często związanymi z działalnością człowieka, na których ochronie czynnej podlegają fragmenty krajobrazu cenne ze względu na ich walory przyrodnicze i estetyczne.
Ib Obszar dzikiej przyrody	Zazwyczaj duże, niezmodyfikowane lub nieznacznie zmienione obszary, zachowujące swój naturalny charakter i wpływ, bez stałego lub znaczącego zamieszkania przez ludzi, które są	Ochrona długotrwałej integralności ekologicznej obszarów przyrodniczych, niezaburzonych znaczącą działalnością człowieka, wolnych od nowoczesnej infrastruktury, na których dominują siły i procesy naturalne, tak aby obecne i przyszłe pokolenia miały możliwość doświadczania takich obszarów.	NIE Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe cechują się niskim stopniem naturalności i są związane z działalnością człowieka. Może występować w nich infrastruktura turystyczna, a w szczególnych przypadkach

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy ZESPÓŁ PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	chronione i zarządzane tak, aby zachować ich naturalny stan.		dopuszczone jest także występowanie mieszkańców na tych terenach.
II Park narodowy	Duże obszary naturalne lub zbliżone do naturalnych, wyznaczone w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	Ochrona naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz propagowanie edukacji i rekreacji.	NIE Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe są obszarami o średniej powierzchni i niskim stopniu naturalności. Różnorodność biologiczna i struktura ekologiczna nie jest w ich przypadku głównym celem ochrony.
III Pomnik przyrody	Wyznaczane w celu ochrony konkretnego pomnika przyrody, który może być ukształtowaniem terenu, górą morską, jaskinią podwodną, cechą geologiczną, taką jak jaskinia, a nawet cechą żywą. Są to zazwyczaj dość małe obszary chronione i często mają dużą wartość dla zwiedzających.	Ochrona specyficznych wybitnych cech przyrodniczych oraz związanej z nimi różnorodności biologicznej i siedlisk.	TAK Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, tak jak kategoria IUCN pomniki przyrody w rozumieniu IUCN, mogą obejmować obiekty kulturowe z powiązaną ekologią, w których ochrona obiektu kulturowego zabezpiecza również znaczącą i ważną różnorodność biologiczną, np. stanowiska archeologiczne/historyczne, które są nierozdzielnie związane z obszarem przyrodniczym.
IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	Mają na celu ochronę poszczególnych gatunków lub siedlisk, co jest priorytetowo odzwierciedlone w zarządzaniu nimi. Wiele obszarów chronionych kategorii IV będzie	Utrzymanie, zachowanie i odtworzenie gatunków i siedlisk.	NIE Celem zespołu przyrodniczo-krajobrazowego jest ochrona fragmentów krajobrazu, niezależnie od siedlisk wchodzących w jego skład.

Kategoria IUCN	Opis wg IUCN	Cel zarządzania obszarem danej kategorii IUCN	Czy ZESPÓŁ PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWY ma taki cel? Czy odpowiada opisowi kategorii IUCN?
	wymagało regularnych, aktywnych interwencji w celu zaspokojenia wymagań poszczególnych gatunków lub utrzymania siedlisk, ale nie jest to wymogiem dotyczącym tej kategorii.		
V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	Obszar chroniony, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową: obszaru, w którym zabezpieczenie integralności tej interakcji jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innymi.	Ochrona i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania.	TAK Celem zespołów przyrodniczo-krajobrazowych jest ochrona fragmentów krajobrazu ze względu na jego walory przyrodnicze, estetyczne, jak również zachowanie obiektów o walorach kulturowych. Integralność chronionego fragmentu krajobrazu musi być utrzymana w zespołach przyrodniczo-krajobrazowych.
VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych	Zachowują ekosystemy i siedliska wraz z towarzyszącymi im wartościami kulturowymi i tradycyjnymi systemami zarządzania zasobami naturalnymi. Są one na ogół duże, z większością powierzchni w stanie naturalnym, gdzie część jest objęta zrównoważonym zarządzaniem zasobami naturalnymi i gdzie nisko przemysłowe wykorzystanie zasobów naturalnych zgodne z ochroną przyrody jest postrzegane jako jeden z głównych celów	Ochrona naturalnych ekosystemów i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych, gdy ochrona i zrównoważone wykorzystanie mogą być wzajemnie korzystne.	NIE. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe są udostępniane jedynie dla celów naukowych, edukacyjnych lub turystycznych, nie jest tu dopuszczone gospodarcze wykorzystanie ich zasobów naturalnych.

4.2. Czy cechy danego obszaru chronionego pozwalają na lepsze dopasowanie wstępnych kategorii IUCN?

Tabela 21. Cechy zespołów przyrodniczo-krajobrazowych a cechy obszarów chronionych z przypisaną kategorią IUCN

Kryteria	ZESPOŁY PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Przedmiot ochrony	Fragmety krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne	Ekosystemy i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Procesy ekologiczne i różnorodność biologiczna	Wybitne cechy przyrodnicze, ale nie ekosystem	Gatunki i siedliska	Krajobraz	Ekosystemy naturalne
Stan (naturalność)	Obszary o niskim stopniu naturalności. Często związane z działalnością człowieka	Dzika przyroda	Dzika przyroda	System naturalny lub w trakcie przywracania do stanu naturalnego	Obecne cenne atrybuty różnorodności biologicznej	Nie jest to dzika przyroda	Przekształcone krajobrazy, poziom modyfikacji jest intensywny, obszary o ekologii istotnych przekształceniach ekosystemów i różnorodności gatunkowej	Ekosystemy naturalne
Ochrona przyrody	Ochrona czynna	Bierna	Bierna	Możliwa ochrona czynna	Możliwa ochrona czynna	Czynna, niezbędna, regularna, kosztowna	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury	Zrównoważone współdziałanie przyrody i kultury
Powierzchnia	Obszary o średniej powierzchni	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża	Zwykle mała (często obiekt)	Często mała	Zwykle duża	Zwykle duża

Kryteria	ZESPOŁY PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Zróżnicowanie przestrzenne reżimu ochronnego wewnątrz obszaru	Nie	Raczej nie	Możliwe	Możliwa strefa rdzenna bardziej chroniona	Brak	Możliwa	Nie określono w Wytocznych IUCN	Nie określono w Wytocznych IUCN
Działalność człowieka	Prowadzenie działalności gospodarczej jest możliwe, z uwzględnieniem zakazów	Nie ma (oddziaływania człowieka są ściśle kontrolowane i ograniczone w celu zachowania wartości przyrodniczych)	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Ograniczona i kontrolowana, podporządkowana ochronie przyrody	Tak, związana z ochroną i udostępnianiem	Tak, występują presje związane z działalnością człowieka. Są one podporządkowane celowi ochrony różnorodności biologicznej	Tradycyjne praktyki. Istotne jest źródło utrzymania ludzi, nie zaś zarządzanie różnorodnością biologiczną	Zróżnicowane użytkowanie zasobów, działania ludzi nie mogą powodować znaczącego wpływu na ekosystemy
Zasiedlenie (występowanie mieszkańców)	Działalność na tych terenach uwarunkowana jest opracowaniem dla nich planu zagospodarowania przestrzennego	Niezasiedlony	Możliwe zasiedlenie przez społeczności lokalne, w niewielkim stopniu, zachowanie ich tradycyjnego stylu życia i zwyczajów opartych na dzikiej przyrodzie	Możliwe w bardzo ograniczonym stopniu i kontrolowane	Niewykluczone	Możliwe	Tak	Tak

Kryteria	ZESPOŁY PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWE	Ia Ścisły rezerwat przyrody	Ib Obszar dzikiej przyrody	II Park narodowy	III Pomnik przyrody	IV Obszar zarządzania siedliskami/gatunkami	V Chroniony krajobraz/ krajobraz morski	VI Obszar chroniony ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych
Udostępnianie	Udostępniony dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych	Niedostępny	Udostępniany, ale turyści zdani na siebie bez infrastruktury Możliwe proste, ciche i nieinwazyjne środki transportu (tj. w sposób niezmotoryzowany lub ściśle kontrolowany zmotoryzowany tam, gdzie jest to bezwzględnie konieczne	Udostępniony, turystyka przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki	Udostępniony, istotna cecha kategorii	Dostępny publicznie	Dostępny	Dostępny
Występowanie infrastruktury	Możliwe, występuje infrastruktura turystyczna – np.: szlak pieszy	Brak infrastruktury	Brak infrastruktury	Występuje infrastruktura	Niewykluczone	Tak	Tak	Tak
Poszukiwanie i wydobycie zasobów mineralnych	Zabronione	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Zakaz	Dopuszczalne	Dopuszczalne

Zgodność cechy zespołów przyrodniczo-krajobrazowych z cechą obszaru chronionego z przypisaną daną kategorią IUCN

Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe mogą mieć przypisaną kategorię III lub V. Mogą, jak w przypadku kategorii III, obejmować obiekty kulturowe, w których chroni się również znaczącą i ważną różnorodność biologiczną. Mogą także, jak w przypadku kategorii V, służyć ochronie i utrzymaniu ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi. Przypisanie kategorii zespołowi przyrodniczo-krajobrazowemu wymaga więc indywidualnego podejścia.

5. Kto podejmuje decyzje dotyczące zarządzania i który typ zarządzania IUCN najlepiej to opisuje?

IUCN określiła różne typy zarządzania, aby pomóc w zrozumieniu, planowaniu i rejestrowaniu obszarów chronionych. IUCN uznaje cztery typy zarządzania obszarami chronionymi:

- A. Zarządzanie przez rząd
 - A1. Odpowiedzialne ministerstwo lub urząd/agencja federalna lub krajowa
 - A2. Odpowiedzialne ministerstwo lub urząd/agencja na szczeblu niższym niż krajowy
 - A3. Zarządzanie delegowane przez rząd (np. na rzecz organizacji pozarządowych NGO)
- B. Zarządzanie wspólne
 - B1. Zarządzanie transgraniczne
 - B2. Zarządzanie oparte na współpracy (różne formy wpływu pluralistycznego)
 - B3. Zarządzanie wspólne (pluralistyczny zarząd)
- C. Zarządzanie prywatne:
 - C1. Deklarowane i prowadzone przez indywidualnych właścicieli gruntów
 - C2. Deklarowane i prowadzone przez organizacje non-profit (np. organizacje pozarządowe, uczelnie)
 - C3. Deklarowane i prowadzone przez organizacje for-profit (np. właściciele firm, spółdzielnie)
- D. Zarządzanie przez ludność tubylczą i społeczności lokalne
 - D1. Obszary i terytoria chronione ludności rdzennej - ustanowione i prowadzone przez ludność rdzenną
 - D2. Obszary chronione przez społeczność - zgłoszone i zarządzane przez społeczności lokalne

Tabela 22. Typ zarządzania wg IUCN a zarządzanie obszarami chronionymi w Polsce

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Powołanie obszaru chronionego w Polsce	Zarządzanie obszarem chronionym w Polsce	Typ zarządzania IUCN										
			A. Zarządzanie przez rząd			B. Zarządzanie wspólne			C. Zarządzanie prywatne			D. Zarządzanie przez społeczność lokalne	
			A1	A2	A3	B1	B2	B3	C1	C2	C3	D1	D2
Parki narodowe	Rada Ministrów	Dyrektor parku narodowego	X										
Rezerваты przyrody	Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska	Regionalny dyrektor ochrony środowiska		X									
Parki krajobrazowe	Sejmik województwa	Dyrektor parku krajobrazowego lub dyrektor zespołu parków krajobrazowych			X								
Obszary chronionego krajobrazu	Sejmik województwa	Marszałek województwa			X								
Natura 2000	Minister właściwy ds. środowiska	Regionalny dyrektor ochrony środowiska, dyrektor parku narodowego, nadleśniczy		X									
Pomniki przyrody	Rada gminy	Wójt, burmistrz, prezydent, nadleśniczy, regionalny dyrektor ochrony środowiska			X								
Stanowiska dokumentacyjne	Rada gminy	Wójt, burmistrz, prezydent, nadleśniczy, regionalny dyrektor ochrony środowiska		X									
Użytki ekologiczne	Rada gminy	Wójt, burmistrz, prezydent, nadleśniczy, regionalny dyrektor ochrony środowiska			X								

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Powołanie obszaru chronionego w Polsce	Zarządzanie obszarem chronionym w Polsce	Typ zarządzania IUCN										
			A. Zarządzanie przez rząd			B. Zarządzanie wspólne			C. Zarządzanie prywatne			D. Zarządzanie przez społeczności lokalne	
			A1	A2	A3	B1	B2	B3	C1	C2	C3	D1	D2
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	Rada gminy	Wójt, burmistrz, prezydent, nadleśniczy, regionalny dyrektor ochrony środowiska			X								

Tabela 23. Wybrane zagadnienia związane z zarządzaniem w obszarach chronionych w Polsce

* w rozumieniu art. 9 pkt 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. 2022 poz. 1634, z późn. zm.)

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Utworzenie	Uzgodnienia i opinie potrzebne do utworzenia	Zmiana granic, likwidacji/zniesienia, zmiany celów ochrony	Zarządzanie obszarem chronionym	Nadzór nad obszarem chronionym
Parki narodowe	Rada Ministrów w drodze rozporządzenia.	Uzgodnienia z radami gmin, radami powiatów, sejmikami wojewódzkimi w formie uchwały, opinia organizacji pozarządowych. Na gruntach prywatnych - uzgodnienie z właścicielem, a w razie braku jego zgody - w trybie wyłączenia określonym w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami	Rada Ministrów rozporządzeniem, po uzgodnieniu z radami gmin, radami powiatów, sejmikami wojewódzkimi w formie uchwały, opinia organizacji pozarządowych. Likwidacja lub zmniejszenie obszaru parku narodowego następuje wyłącznie w razie bezpowrotnej utraty wartości przyrodniczych i kulturowych jego obszaru Powiększenie parku narodowego na gruntach prywatnych - uzgodnienie z właścicielem, a w razie braku	Dyrektor parku narodowego powołany przez ministra właściwego do spraw środowiska	Minister właściwy do spraw środowiska sprawuje nadzór nad działalnością parków narodowych.

Obszary chronione powołane zgodnie Ustawą o ochronie przyrody	Utworzenie	Uzgodnienia i opinie potrzebne do utworzenia	Zmiana granic, likwidacji/zniesienia, zmiany celów ochrony	Zarządzanie obszarem chronionym	Nadzór nad obszarem chronionym
			jego zgody - w trybie wywłaszczenia określonym w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.		
Rezerwy przyrody	Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w drodze zarządzenia (akt prawa miejscowego)	Na gruntach prywatnych - uzgodnienie z właścicielem, a w razie braku jego zgody - w trybie wywłaszczenia określonym w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami	Zarządzenie regionalnego dyrektora ochrony środowiska (akt prawa miejscowego), po zasięgnięciu opinii regionalnej rady ochrony przyrody. Likwidacja lub zmniejszenie rezerwatu przyrody następuje tylko w razie bezpowrotnej utraty wartości przyrodniczych. Powiększenie rezerwatu na gruntach prywatnych - uzgodnienie z właścicielem, a w razie braku jego zgody - w trybie wywłaszczenia określonym w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.	Regionalny dyrektor ochrony środowiska	Regionalny dyrektor ochrony środowiska w zarządzeniu określa sprawującego nadzór (np.: regionalny konserwator przyrody, regionalny dyrektor ochrony środowiska)
Parki krajobrazowe	Sejmik województwa w drodze uchwały. Utworzenie parku położonego na terenie więcej niż jednego województwa następuje w drodze podjęcia jednobrzmiącej uchwały	Uzgodnienia z właściwą miejscowo radą gminy oraz właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Rada gminy nie może odmówić uzgodnienia	Sejmik województwa uchwałą. Likwidacja lub zmniejszenie obszaru parku krajobrazowego następuje wyłącznie z powodu bezpowrotnej utraty wartości.	Dyrektor parku krajobrazowego lub dyrektor zespołu parków krajobrazowych powołany przez zarząd województwa, po zasięgnięciu opinii regionalnej rady ochrony przyrody.	Marszałek województwa

Obszary chronione powołane zgodnie Ustawą o ochronie przyrody	Utworzenie	Uzgodnienia i opinie potrzebne do utworzenia	Zmiana granic, likwidacji/zniesienia, zmiany celów ochrony	Zarządzanie obszarem chronionym	Nadzór nad obszarem chronionym
	<p>właściwych sejmików województw. Utworzenie lub powiększenie może nastąpić również na wniosek rady gminy.</p>	<p>projektu uchwały utworzenia w przypadku, gdy podjęcie tej uchwały jest konsekwencją rekomendacji dotyczącej utworzenia lub powiększenia obszaru parku krajobrazowego zawartej w audycie krajobrazowym.</p>		<p>Ustawodawca ograniczył kompetencje dyrektora w tych przypadkach, gdy na terenie parku krajobrazowego znajdują się tereny zarządzane przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, powierzając zadania w zakresie ochrony przyrody miejscowemu nadleśniczemu, który powinien je realizować zgodnie z ustaleniami planu ochrony parku krajobrazowego, którego postanowienia muszą być uwzględnione w planie urządzenia lasu.</p>	
<p>Obszary chronionego krajobrazu</p>	<p>Sejmik województwa w drodze uchwały. Utworzenie lub powiększenie może nastąpić również na wniosek rady gminy.</p>	<p>Uzgodnienia z właściwą miejscowo radą gminy oraz właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Rada gminy nie może odmówić uzgodnienia projektu uchwały, w przypadku, gdy podjęcie tej uchwały jest konsekwencją rekomendacji dotyczącej utworzenia lub powiększenia obszaru chronionego</p>	<p>Sejmik województwa uchwałą. Likwidacja lub zmniejszenie obszaru parku krajobrazowego następuje wyłącznie z powodu bezpowrotnej utraty wartości.</p>	<p>Marszałek województwa</p>	<p>Sejmik województwa w uchwale określa sprawującego nadzór (np.: marszałek województwa)</p>

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Utworzenie	Uzgodnienia i opinie potrzebne do utworzenia	Zmiana granic, likwidacji/zniesienia, zmiany celów ochrony	Zarządzanie obszarem chronionym	Nadzór nad obszarem chronionym
		krajobrazu zawartej w audycie krajobrazowym.			
Natura 2000	Minister właściwy do spraw środowiska w drodze rozporządzenia.	Wymaga zasięgnięcia opinii właściwych miejscowo rad gmin w zakresie projektowanej listy obszarów. Minister właściwy do spraw środowiska, po uzyskaniu zgody Rady Ministrów, przekazuje listę (proponowanych)obszarów do Komisji Europejskiej.	Minister właściwy do spraw środowiska w drodze rozporządzenia po uzyskaniu zgody Komisji Europejskiej. Zmiana granic lub likwidacja obszaru następuje, jeżeli jest to uzasadnione naturalnymi zmianami stwierdzonymi w wyniku monitoringu i nadzoru.	Regionalny dyrektor ochrony środowiska, dyrektor parku narodowego, nadleśniczy	Sprawuje właściwy regionalny dyrektor ochrony środowiska lub na obszarach morskich - dyrektor urzędu morskowego. Nadzór nad obszarem Natura 2000 w granicach parku narodowego sprawuje dyrektor parku narodowego.
Pomniki przyrody	Rada gminy w drodze uchwały.	Uzgodnienie z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.	Rada gminy uchwałą, po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Zniesienie następuje w razie utraty wartości lub w razie konieczności realizacji inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych lub zapewnienie bezpieczeństwa powszechnego.	Wójt, burmistrz, prezydent, nadleśniczy, regionalny dyrektor ochrony środowiska	Rada gminy w uchwale określa sprawującego nadzór (np.: prezydent miasta, burmistrz miasta, wójt gminy, nadleśniczy, regionalny konserwator przyrody, właściciel nieruchomości).
Stanowiska dokumentacyjne	Rada gminy w drodze uchwały.	Uzgodnienie z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.	Rada gminy uchwałą, po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Zniesienie następuje w razie utraty wartości lub w razie konieczności realizacji	Wójt, burmistrz, prezydent, nadleśniczy, regionalny dyrektor ochrony środowiska	Rada gminy w uchwale określa sprawującego nadzór (np.: prezydent miasta, burmistrz miasta, wójt gminy, nadleśniczy, regionalny konserwator przyrody, właściciel nieruchomości).

Obszary chronione powołane zgodnie Ustawą o ochronie przyrody	Utworzenie	Uzgodnienia i opinie potrzebne do utworzenia	Zmiana granic, likwidacji/zniesienia, zmiany celów ochrony	Zarządzanie obszarem chronionym	Nadzór nad obszarem chronionym
			inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych lub zapewnienie bezpieczeństwa powszechnego.		
Użytek ekologiczny	Rada gminy w drodze uchwały.	Uzgodnienie z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.	Rada gminy uchwałą, po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Zniesienie następuje w razie utraty wartości lub w razie konieczności realizacji inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych lub zapewnienie bezpieczeństwa powszechnego.	Wójt, burmistrz, prezydent, nadleśniczy, regionalny dyrektor ochrony środowiska	Rada gminy w uchwale określa sprawującego nadzór (np.: prezydent miasta, burmistrz miasta, wójt gminy, nadleśniczy, regionalny konserwator przyrody, właściciel nieruchomości).
Zespół przyrodniczo-krajobrazowy	Rada gminy w drodze uchwały.	Uzgodnienie z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.	Rada gminy uchwałą, po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Zniesienie następuje w razie utraty wartości lub w razie konieczności realizacji inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych lub zapewnienie bezpieczeństwa powszechnego lub w przypadku ustanowienia parku kulturowego.	Wójt, burmistrz, prezydent, nadleśniczy, regionalny dyrektor ochrony środowiska	Rada gminy w uchwale określa sprawującego nadzór (np.: prezydent miasta, burmistrz miasta, wójt gminy, nadleśniczy, regionalny konserwator przyrody, właściciel nieruchomości).

Dodatkowo warto podkreślić, że parki narodowe posiadają osobowość prawną w rozumieniu art. 9 pkt 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. 2022 poz. 1634 z późn. zm.). Dla parków narodowych i parków krajobrazowych ustanawia się statut. W przypadku parków narodowych statut określa w drodze rozporządzenia minister właściwy do spraw środowiska, a w przypadku parków krajobrazowych - sejmik województwa w drodze uchwały.

Tabela 24. Plany zarządzania dla obszarów chronionych w Polsce

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Plan zarządzania	Uzgodnienia planu ochrony
Parki narodowe	<p>Plan ochrony sporządza się na okres 20 lat.</p> <p>Projekt planu ochrony sporządza dyrektor parku narodowego, ustanawia minister właściwy do spraw środowiska rozporządzeniem.</p> <p>Plan ochrony w części pokrywającej się z obszarem Natura 2000 powinien uwzględniać zakres planu zadań ochronnych albo planu ochrony dla obszaru Natura 2000.</p> <p>Obszar pokrywający się w całości lub w części z obszarem Natura 2000, dla którego ustanowiono plan zadań ochronnych albo plan ochrony zostaje wyłączony z opracowania planu ochrony dla parku.</p> <p>Do czasu ustanowienia planu ochrony sporządzane są zadania ochronne na okres od 1 do 5 lat – ustanawiane przez ministra właściwego do spraw środowiska w drodze zarządzenia.</p>	<p>Projekt planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwe miejscowo rady gmin.</p> <p>Rada parku narodowego opiniuje projekt planu ochrony i zadań ochronnych.</p> <p>Zapewnia się udział społeczeństwa.</p>
Rezerваты przyrody	<p>Plan ochrony sporządza się na okres 20 lat.</p> <p>Projekt planu ochrony sporządza regionalny dyrektor ochrony środowiska lub po uzgodnieniu z tym organem - zarządzający rezerwatem albo sprawujący nadzór nad rezerwatem. Projekt ustanawia regionalny dyrektor ochrony środowiska zarządzeniem (akt prawa miejscowego), jeżeli rezerwat przyrody położony jest na terenie więcej niż jednego województwa ustanawiają wspólnie, regionalni dyrektorzy ochrony środowiska, na których obszarze działania znajdują się części tego rezerwatu.</p> <p>Plany ochrony w części pokrywającej się z obszarem Natura 2000 powinien uwzględniać zakres planu zadań ochronnych albo planu ochrony dla obszaru Natura 2000.</p> <p>Obszar pokrywający się w całości lub w części z obszarem Natura 2000, dla którego ustanowiono plan zadań ochronnych albo plan ochrony zostaje wyłączony z opracowania planu ochrony dla rezerwatu.</p> <p>Do czasu ustanowienia planu ochrony sporządzane są zadania ochronne na okres od 1 do 5 lat – ustanawiane przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska w drodze zarządzenia.</p>	<p>Projekt planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwe miejscowo rady gmin. Zapewnia się udział społeczeństwa.</p>

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Plan zarządzania	Uzgodnienia planu ochrony
Parki krajobrazowe	<p>Plan ochrony sporządza się na okres 20 lat.</p> <p>Projekt planu ochrony sporządza dyrektor parku krajobrazowego lub dyrektor zespołu parków krajobrazowych. Projekt ustanawia sejmik województwa uchwałą (jeżeli park położony jest na terenie kilku województw ustanawia sejmik województwa właściwy ze względu na siedzibę dyrekcji parku, w porozumieniu z pozostałymi sejmikami województw).</p> <p>Plany ochrony w części pokrywającej się z obszarem Natura 2000 powinien uwzględniać zakres planu zadań ochronnych albo planu ochrony dla obszaru Natura 2000.</p> <p>Obszar pokrywający się w całości lub w części z obszarem Natura 2000, dla którego ustanowiono plan zadań ochronnych albo plan ochrony zostaje wyłączony z opracowania planu ochrony dla parku.</p>	<p>Projekt planu ochrony wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Projekt wymaga uzgodnienia z właściwą miejscowo radą gminy w części dotyczącej wprowadzenia zakazów.</p> <p>Rada parku krajobrazowego opiniuje projekt planu ochrony. Zapewnia się udział społeczeństwa.</p>
Obszary chronionego krajobrazu	Nie dotyczy	Nie dotyczy
Natura 2000	<p>Dla obszarów Natura 2000 sporządza się plany zadań ochronnych (PZO). Dokument ustanawia regionalny dyrektor ochrony środowiska, w drodze zarządzenia (akt prawa miejscowego). Jeśli w planie zadań ochronnych zostanie stwierdzona taka potrzeba dla obszaru Natura 2000 lub jego części opracowuje się plan ochrony. Plan ochrony (PO) sporządza się na okres 20 lat.</p> <p>Projekt planu ochrony dla obszaru Natura 2000 lub jego części sporządza sprawujący nadzór nad obszarem, ustanawia minister właściwy do spraw środowiska w drodze rozporządzenia.</p> <p>Plan ochrony ustanowiony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody, parku krajobrazowego i plan urządzenia lasu dla nadleśnictwa położonych w granicach obszaru Natura 2000, uwzględniający zakres, o którym mowa w art. 29 Ustawy o ochronie przyrody, staje się planem ochrony dla tej części obszaru Natura 2000.</p> <p>Dla obszaru Natura 2000 położonego na terenie więcej niż jednego województwa plan zadań ochronnych ustanawiają wspólnie zarządzeniem (akt prawa miejscowego) regionalni dyrektorzy ochrony środowiska.</p>	<p>Projekt planu ochrony wymaga zaopiniowania przez: dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych, jeżeli obszar Natura 2000 obejmuje obszar zarządzany przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe; dyrektora urzędu morskiego, jeżeli obszar Natura 2000 obejmuje obszar morski.</p>

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Plan zarządzania	Uzgodnienia planu ochrony
	Planu zadań ochronnych nie sporządza się dla obszaru Natura 2000 (lub jego części), dla którego ustanowiono plan ochrony lub który pokrywa się z krajowym obszarem chronionym, dla którego ustanowiono plan ochrony/zadania ochronne (park narodowy, rezerwat, park krajobrazowy) uwzględniające zakres planu zadań ochronnych Natura 2000. Nie sporządza się PZO dla obszarów morskich oraz terenu będącego w zarządzie nadleśnictwa, którego dokumenty planistyczne uwzględniają zakres planu zadań ochronnych Natura 2000.	Podczas sporządzania PZO zapewnia się udział interesariuszy – osób i podmiotów (zwłaszcza zarządców terenu). Zapewnia się udział społeczeństwa.
Pomniki przyrody	Nie dotyczy	Nie dotyczy
Stanowiska dokumentacyjne	Nie dotyczy	Nie dotyczy
Użytki ekologiczna	Nie dotyczy	Nie dotyczy
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	Nie dotyczy	Nie dotyczy

6. Która kategoria obszaru chronionego IUCN najlepiej opisuje poszczególne obszary chronione w Polsce?

Tabela 25. Obszary chronione w Polsce a kategoria obszarów chronionych wg IUCN

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Cel zarządzania z Ustawy	Środki służące długoterminowej ochronie różnorodności biologicznej	Typ zarządzania	Kategoria IUCN							
				Ia	Ib	II	III	IV	V	VI	
Parki narodowe	Park narodowy tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, przywrócenia właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz odtworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów.	Akt powołania Plan ochrony Zadania ochronne Dokumenty zarządcze dyrektora parku Dokumenty planowania przestrzennego	A			X					
Rezerваты przyrody	Zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.	Akt powołania Plan ochrony Zadania ochronne Dokumenty planowania przestrzennego	A	X			X	X	X		
Parki krajobrazowe	Zachowanie i ochrona najcenniejszych fragmentów przyrody naturalnej, walorów krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego, zachowanie i ochrona różnorodności biologicznej oraz trwałości i równowagi procesów, udostępnianie dla celów naukowych, edukacyjnych i krajoznawczych cennych obiektów przyrody ożywionej i nieożywionej.	Akt powołania Plan ochrony Dokumenty planowania przestrzennego	A							X	
Obszary chronionego krajobrazu	Zachowanie w stanie niezmienionym naturalnych ekosystemów, ochrona stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, utrzymanie ciągłości korytarzy ekologicznych, zachowanie istniejącego, wyróżniającego się	Akt powołania Dokumenty planowania przestrzennego	A							X	

Obszary chronione powołane zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody	Cel zarządzania z Ustawy	Środki służące długoterminowej ochronie różnorodności biologicznej	Typ zarządzania	Kategoria IUCN							
				Ia	Ib	II	III	IV	V	VI	
	krajobrazu (ochrona atrakcyjnych panoram i wnętrz widokowych), zachowanie wartości kulturowych obszaru										
Natura 2000	Ochrona najbardziej zagrożonych elementów europejskiej przyrody. Trwała ochrona siedlisk przyrodniczych, populacji gatunków roślin, grzybów, porostów, zwierząt, ochrona siedlisk gatunków, odtworzenie właściwego stanu w stosunku do przedmiotów ochrony.	Plan ochrony Plan zadań ochronnych Dokumenty planowania przestrzennego	A					X			
Pomniki przyrody	Ochrona tworów przyrody ożywionej i nieożywionej, charakteryzujących się wyjątkowymi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi, historycznymi a także szczególnymi cechami osobniczymi.	Akt powołania Dokumenty planowania przestrzennego	A				X				
Stanowisko dokumentacyjne	Ochrona i zachowanie tworów przyrody nieożywionej, charakteryzujących się wyjątkowymi walorami geologicznymi, przyrodniczymi, krajobrazowymi, historycznymi a także szczególnymi cechami osobniczymi.	Akt powołania Dokumenty planowania przestrzennego	A				X				
Użytek ekologiczny	Ochrona i zachowanie walorów przyrodniczych, utrzymanie różnorodności biologicznej i pozostałości naturalnych ekosystemów.	Akt powołania Dokumenty planowania przestrzennego	A				X	X			
Zespół przyrodniczo-krajobrazowy	Ochrona cennych fragmentów krajobrazu ze względu na jego walory przyrodnicze, estetyczne, jak również zachowanie obiektów o walorach kulturowych.	Akt powołania Dokumenty planowania przestrzennego	A				X		X		

Załącznik 2. Przypisanie kategorii IUCN parkom narodowym w Polsce

Procedura

Procedura przypisania kategorii IUCN parkom narodowym w Polsce jest przeprowadzana przez zarządców parków narodowych. Jej celem jest zweryfikowanie wstępnego przypisania parkom narodowym kategorii II obszarów chronionych IUCN. Zgodnie z przyjętą metodą procedura powinna służyć wypracowaniu odpowiedzi na pytania badawcze:

- 1) Czy park narodowy rzeczywiście spełnia definicję obszaru chronionego IUCN?
- 2) Czy cel ochrony różnorodności biologicznej jest priorytetowym celem zarządzania daną formą ochrony przyrody?
- 3) Czy istnieją cele zarządzania parkiem narodowym, które są odstępstwem od kategorii II?
- 4) Czy w parku narodowym występują strefy o różnych reżimach ochronnych i w związku z tym, czy właściwe jest przypisanie odrębnej kategorii IUCN dla strefy występującej w parku narodowym?
- 5) Która kategoria (lub które kategorie) IUCN powinny być przypisane parkowi narodowemu?

Podstawą przypisania kategorii IUCN parkowi narodowemu jest stan faktyczny wynikający z aktu powołania obszaru chronionego, planu ochrony lub planu zadań ochronnych lub zadań ochronnych, innych dokumentów zarządczych oraz dokumentów planowania przestrzennego.

1 Czy dany obszar chroniony rzeczywiście spełnia definicję obszaru chronionego IUCN?

1.1. Zarządzający obszarem chronionym odpowiada na pytania odwołujące się do elementów definicji obszaru chronionego IUCN.

1.2. Są to następujące pytania:

- Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?
- Czy obszar jest uznany, wyodrębniony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?
- Czy głównym celem zarządzania jest ochrona różnorodności biologicznej?
- Czy cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej (także te o równej randze) nie powodują konfliktu z ochroną różnorodności biologicznej?
- Czy długoterminowa ochrona różnorodności biologicznej jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?

1.3. Należy odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”.

1.4. Odpowiedź powinna być uzasadniona i zgodna ze stanem faktycznym. W uzasadnieniu należy się odwołać do zapisów aktu powołania obszaru chronionego, planu ochrony lub planu zadań ochronnych lub zadań ochronnych, dokumentów planowania przestrzennego.

Tabela 1. Spełnienie przez park narodowy definicji obszaru chronionego IUCN

Lp.	Pytanie	Odpowiedź	Uzasadnienie oceny w odniesieniu do parku narodowego
1	Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy podać akt prawa określający granice parku narodowego.</i>
2	Czy obszar jest ustanowiony, przeznaczony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy podać akt prawa ustanawiający park narodowy oraz akt prawa (lub inne dokumenty dot. zarządzania parkiem narodowym) uzasadniające długoterminowość ochrony różnorodności biologicznej.</i>
3	Czy głównym celem zarządzania jest ochrona różnorodności biologicznej?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy podać cele zarządzania parkiem narodowym ukierunkowane na ochronę różnorodności biologicznej na podstawie akt prawa (lub innego dokumentu dot. zarządzania parkiem narodowym).</i>
4	Czy wszystkie cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej są zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej? Czy zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej jest udostępnianie parku w celach: <ul style="list-style-type: none"> – naukowych – edukacyjnych – turystycznych i rekreacyjnych – kulturowych, w tym kultu religijnego – gospodarczych Czy zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej jest gospodarowanie przestrzenią, w tym osadnictwo i zabudowa? Czy zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej są cele związane z obronnością państwa.	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy odnieść się do celów innych niż ochrona różnorodności biologicznej i podać, w jaki sposób realizacja tych celów jest regulowana na poziomie parku narodowego i monitorowana.</i>
5	Czy długoterminowa ochrona różnorodności biologicznej jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy podać akt prawa ustanawiający park narodowy.</i>

1.5. Tylko obszar chroniony uznany za w pełni zgodny z definicją obszaru chronionego IUCN podlega kategoryzacji IUCN. „W pełni zgodny” oznacza udzielenie pięciu odpowiedzi TAK w tabeli 1.

1.6. W sytuacji, gdy obszar chroniony nie jest w pełni zgodny z definicją obszaru chronionego IUCN, rekomenduje się określenie działań, jakie należy podjąć, aby zapewnić tę zgodność. Działania te mogą polegać na:

- weryfikacji zapisów aktu powołania parku narodowego w tym weryfikacji granic parku narodowego i otuliny lub weryfikacji celów zarządzania,
- ustanowienia lub weryfikacji planu zarządzania oraz celów zarządzania w tym akcie.

Tabela 2. Działania, które należy podjąć, aby park narodowy spełniał definicję obszaru chronionego IUCN

Lp.	Działania	Podmiot odpowiedzialny	Horyzont czasowy

2 Czy cel ochrony różnorodności biologicznej jest priorytetowym celem zarządzania daną formą ochrony przyrody?

2.1. Zarządzający parkiem narodowym odpowiada na pytania odwołujące się do innych ważnych celów ochrony różnorodności biologicznej w obszarze chronionym IUCN:

- Czy istnienie obszaru zapobiega lub eliminuje, w razie potrzeby, zagrożenia, które będą szkodliwe dla celów ochrony różnorodności biologicznej?
- Czy wyznaczenie obszaru ma na celu utrzymanie, a najlepiej zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów?

2.2. Na pytanie „Czy istnienie obszaru zapobiega lub eliminuje, w razie potrzeby, zagrożenia, które będą szkodliwe dla celów ochrony różnorodności biologicznej?” należy odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”. Odpowiedź powinna być uzasadniona poprzez odwołanie się do aktu powołania obszaru chronionego, planu ochrony lub planu zadań ochronnych lub zadań ochronnych lub innych dokumentów zarządczych. Odpowiedź powinna opisywać stan faktyczny.

Tabela 3. Zapobieganie i eliminowanie zagrożeń w parku narodowym

Lp.	Pytanie	Odpowiedź	Uzasadnienie oceny w odniesieniu do parku narodowego
1	<p>Czy istnienie obszaru zapobiega lub eliminuje, w razie potrzeby, zagrożenia, które będą szkodliwe dla celów ochrony różnorodności biologicznej?</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy zagrożenia są zidentyfikowane i opisane? – Czy zaplanowane są długoterminowe działania zapobiegające lub eliminujące te zagrożenia? 	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Zgodnie z aktami prawa i dokumentami dot. zarządzania parkiem narodowym.</i>

2.3. Na pytanie „Czy wyznaczenie obszaru ma na celu utrzymanie, a najlepiej zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów?” należy odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”. Odpowiedź powinna być uzasadniona poprzez odwołanie się do aktu powołania obszaru chronionego, planu ochrony lub planu zadań ochronnych lub zadań ochronnych lub innych dokumentów zarządczych. Odpowiedź powinna opisywać stan faktyczny.

Tabela 4. Zgodność celów zarządzania parkiem narodowym z innymi ważnymi celami ochrony różnorodności biologicznej

Lp.	Pytanie	Odpowiedź	Uzasadnienie oceny w odniesieniu do parku narodowego
1	Czy istnienie obszaru ma na celu utrzymanie lub zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów? Czy zaplanowane są długoterminowe działania mające na celu utrzymanie lub zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Zgodnie z aktami prawa i dokumentami dot. zarządzania parkiem narodowym, na podstawie katalogu, należy wskazać działania zmierzające do utrzymania lub zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów?</i>

2.4. Zgodnie z aktami prawa i dokumentami dot. zarządzania parkiem narodowym, na podstawie katalogu, należy wskazać działania zamierzające do utrzymania lub zwiększenia stopnia naturalności chronionych ekosystemów?

Tabela 5. Działania zamierzające do utrzymania lub zwiększenia stopnia naturalności chronionych ekosystemów

Lp.	Działania	Czy cele zarządzania parkiem narodowym uwzględniają realizację działania?
1		<i>Odpowiedź tak lub nie</i>

3 Czy istnieją cele zarządzania parkiem narodowym, które są odstępstwem od kategorii II przypisanej w Etapie 1 procedury kategoryzacji IUCN formom ochrony przyrody w Polsce?

3.1. Zarządzający parkiem narodowym analizuje zgodność charakterystyki parku narodowego z opisem obszaru chronionego IUCN kategorii II w zakresie celów zarządzania (celu głównego i innych celów), cech charakterystycznych oraz roli w krajobrazie.

3.2. Należy odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”.

3.3. Należy opisać stwierdzone odstępstwa charakterystyki parku narodowego od opisu kategorii II obszaru chronionego IUCN.

Tabela 6. Zgodność celów zarządzania parkiem narodowym z kategorią II obszaru chronionego IUCN

Opis obszaru chronionego IUCN	Czy charakterystyka parku narodowego jest zgodna z opisem obszaru chronionego IUCN?	Odstępstwa charakterystyki parku narodowego od opisu kategorii II obszaru chronionego IUCN
Opis		
Czy park narodowy jest dużym obszarem naturalnym lub zbliżonym do naturalnego, wyznaczonym w celu ochrony wielkoskalowych procesów ekologicznych oraz uzupełnienia gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego obszaru, stanowiących podstawę dla zgodnych ze środowiskiem i kulturą możliwości rozwoju duchowego, naukowego, edukacyjnego, rekreacyjnego i turystycznego.	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	
Cel główny		
Czy park narodowy został wyznaczony w celu ochrony naturalnej różnorodności biologicznej wraz z jej podstawową strukturą ekologiczną i wspierającymi ją procesami środowiskowymi oraz dla propagowania edukacji i rekreacji?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	
Inne cele		
Czy zagospodarowanie obszaru ma uwzględnić trwanie w możliwie naturalnym stanie oraz zapewnienia reprezentatywnych przykładów regionów fizjograficznych, zbiorowisk biotycznych, zasobów genetycznych i niezaburzonych procesów przyrodniczych?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	
Czy park narodowy służy utrzymaniu żywotnych i ekologicznie funkcjonalnych populacji oraz zespołów gatunków rodzimych w zagęszczeniu wystarczającym do zachowania integralności i odporności ekosystemu w perspektywie długoterminowej?		
Czy ustanowienie parku narodowego przyczynia się do ochrony gatunków o szerokim zasięgu, regionalnych procesów ekologicznych i szlaków migracyjnych?		
Czy udostępnianie parku w celach inspirujących, edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych zapewnia poziom wykorzystania obszaru przez odwiedzających, który nie spowoduje znaczącej biologicznej lub ekologicznej degradacji zasobów naturalnych?		

Opis obszaru chronionego IUCN	Czy charakterystyka parku narodowego jest zgodna z opisem obszaru chronionego IUCN?	Odstępstwa charakterystyki parku narodowego od opisu kategorii II obszaru chronionego IUCN
Czy w zarządzaniu parkiem narodowym uwzględnione są potrzeby społeczności lokalnych, w tym wykorzystanie przez nie zasobów na własne potrzeby, w zakresie, w jakim nie wpłynie to negatywnie na główny cel powołania parku narodowego?		
Czy park narodowy przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki poprzez turystykę?		
Cechy charakterystyczny		
Czy park narodowy obejmuje reprezentatywne przykłady głównych regionów przyrodniczych, gdzie rodzime gatunki roślin i zwierząt, siedliska i miejsca georóżnorodności mają szczególne znaczenie duchowe, naukowe, edukacyjne, rekreacyjne lub turystyczne?		
Czy park narodowy ma wystarczającą wielkość i jakość ekologiczną, tak aby zachować funkcje i procesy ekologiczne, które pozwolą rodzimym gatunkom i zbiorowiskom przetrwać w długim okresie czasu przy minimalnej interwencji zarządczej.		
Czy różnorodność biologiczna w parku narodowym jest w stanie „naturalnym” lub ma potencjał powrotu do takiego stanu, przy stosunkowo niskim ryzyku inwazji gatunków nierodzimych.		
Rola w krajobrazie		
Czy park narodowy ma wystarczającą wielkość i jakość ekologiczną, tak aby zachować funkcje i procesy ekologiczne, które pozwolą rodzimym gatunkom i zbiorowiskom przetrwać w długim okresie czasu przy minimalnej interwencji zarządczej.		
Czy różnorodność biologiczna w parku narodowym jest w stanie „naturalnym” lub ma potencjał powrotu do takiego stanu, przy stosunkowo niskim ryzyku inwazji gatunków nierodzimych.		
Czy park narodowy służy ochronie procesów ekologicznych na większą skalę, tych które są pomijane w mniejszych obszarach chronionych lub w krajobrazach kulturowych?		

Opis obszaru chronionego IUCN	Czy charakterystyka parku narodowego jest zgodna z opisem obszaru chronionego IUCN?	Odstępstwa charakterystyki parku narodowego od opisu kategorii II obszaru chronionego IUCN
Czy park narodowy służy ochronie poszczególnych gatunków i zbiorowisk, które wymagają stosunkowo dużych powierzchni niezaburzonego siedliska?		
Czy park zapewnia „pulę” takich gatunków, które pomogą zasiedlić zarządzane w sposób zrównoważony obszary otaczające obszar chroniony?		
Czy użytkowanie gruntów lub wód w otoczeniu jest zintegrowane z parkiem narodowym, tak aby zapewnić ochronę różnorodności biologicznej w parku?		
Czy w parku narodowym podejmowane są działania służące informowaniu i wzbudzaniu zainteresowania odwiedzających ochroną różnorodności biologicznej.		
Czy park narodowy służy rozwojowi gospodarczemu społeczności lokalnej i kraju?		

3.4. Jeżeli nie stwierdzono odstępstw charakterystyki parku narodowego od opisu kategorii II obszaru chronionego IUCN można uznać, że park narodowy może mieć przypisaną kategorię II obszaru chronionego IUCN należy przejść do pytania badawczego .

3.5. Jeżeli stwierdzono znaczne odstępstwa charakterystyki parku narodowego od opisu kategorii II obszaru chronionego IUCN i nie jest możliwe przypisanie parkowi narodowemu tej kategorii IUCN należy przeprowadzić analizę zgodnie z Załącznik 1 do Metody.

4 Czy w parku narodowym występują strefy o różnych reżimach ochronnych i w związku z tym, czy właściwe jest przypisanie odrębnej kategorii IUCN dla strefy występującej w parku narodowym?

4.1. Zarządzający parkiem narodowym analizuje możliwość przypisania osobnej kategorii IUCN strefie – fragmentowi obszaru parku ze względu na różne cele zarządzania w strefach.

Załącznik 3. Przypisanie kategorii IUCN parkom krajobrazowym w Polsce

Procedura

Procedura przypisania kategorii IUCN parkom krajobrazowym w Polsce jest przeprowadzana przez zarządców parków krajobrazowych. Jej celem jest zweryfikowanie wstępnego przypisania parkom krajobrazowym kategorii V obszarów chronionych IUCN. Zgodnie z przyjętą metodą procedura powinna służyć wypracowaniu odpowiedzi na pytania badawcze:

- 1) Czy park krajobrazowy rzeczywiście spełnia definicję obszaru chronionego IUCN?
- 2) Czy cel ochrony różnorodności biologicznej jest priorytetowym celem zarządzania parkiem krajobrazowym?
- 3) Czy istnieją cele zarządzania parkiem krajobrazowym, które są odstępstwem od kategorii V?
- 4) Czy w parku krajobrazowym występują strefy o różnych reżimach ochronnych i w związku z tym, czy właściwe jest przypisanie odrębnej kategorii IUCN dla strefy występującej w parku krajobrazowym?
- 5) Która kategoria (lub które kategorie) IUCN powinny być przypisane parkowi krajobrazowemu?

Podstawą przypisania kategorii IUCN parkowi krajobrazowemu jest stan faktyczny wynikający z aktu powołania obszaru chronionego, planu ochrony lub planu zadań ochronnych, innych dokumentów zarządczych oraz dokumentów planowania przestrzennego.

Zgodnie z podejściem IUCN rezerwaty przyrody znajdujące się w obrębie parków krajobrazowych mogą mieć przypisaną osobną kategorię IUCN, inną niż park krajobrazowy. Przypisanie kategorii IUCN danemu rezerwatowi przyrody wymaga analizy stanu faktycznego pod kątem jego zgodności z opisem, celami, rolą w krajobrazie określonymi w Wytycznych IUNC. W przypisywanie kategorii IUCN parkowi krajobrazowemu bierze się pod uwagę obszar parku krajobrazowego z wyłączeniem rezerwatów przyrody.

1 Czy dany obszar chroniony rzeczywiście spełnia definicję obszaru chronionego IUCN?

1.1. Zarządzający obszarem chronionym odpowiada na pytania odwołujące się do elementów definicji obszaru chronionego IUCN.

1.2. Pytania odwołujące się do elementów definicji obszaru chronionego IUCN, na które należy odpowiedzieć są następujące:

- Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?
- Czy obszar jest uznany, wyodrębniony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?
- Czy głównym celem zarządzania jest ochrona różnorodności biologicznej?
- Czy cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej (także te o równej randze) nie powodują konfliktu z ochroną różnorodności biologicznej?
- Czy długoterminowa ochrona różnorodności biologicznej jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?

1.3. Należy odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”.

1.4. Odpowiedź powinna być uzasadniona i zgodna ze stanem faktycznym. W uzasadnieniu należy się odwołać do zapisów aktu powołania obszaru chronionego, planu ochrony, dokumentów planowania przestrzennego.

Tabela 1. Spełnienie przez park krajobrazowy definicji obszaru chronionego IUCN

Lp.	Pytanie	Odpowiedź	Uzasadnienie oceny w odniesieniu do parku krajobrazowego
1	Czy obszar jest przestrzennie zdefiniowany, a jego granice są jednoznacznie określone?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy podać akt prawa określający granice parku krajobrazowego.</i>
2	Czy obszar jest uznany, przeznaczony i zarządzany w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony różnorodności biologicznej?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy podać akt prawa ustanawiający park krajobrazowy oraz akt prawa (lub inne dokumenty dot. zarządzania parkiem krajobrazowym) uzasadniające długoterminowość ochrony różnorodności biologicznej.</i>
3	Czy głównym celem zarządzania jest ochrona różnorodności biologicznej?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy podać cele zarządzania parkiem krajobrazowym ukierunkowane na ochronę różnorodności biologicznej na podstawie aktu prawa (lub innego dokumentu dot. zarządzania parkiem krajobrazowym).</i>
4	Czy wszystkie cele inne niż ochrona różnorodności biologicznej są zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej? Czy zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej jest udostępnianie parku w celach: <ul style="list-style-type: none"> – naukowych – edukacyjnych – turystycznych i rekreacyjnych – kulturowych – gospodarczych (np. prowadzenia gospodarki rolnej, leśnej, rybackiej, amatorskiego połowu ryb) Czy zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej jest gospodarowanie przestrzenią, w tym osadnictwo i zabudowa? Czy zgodne z celem ochrony różnorodności biologicznej są cele związane z obronnością państwa?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy odnieść się do celów innych niż ochrona różnorodności biologicznej i podać, w jaki sposób realizacja tych celów jest regulowana na poziomie parku krajobrazowego i monitorowana.</i>

Lp.	Pytanie	Odpowiedź	Uzasadnienie oceny w odniesieniu do parku krajobrazowego
5	Czy długoterminowa ochrona różnorodności biologicznej jest zapewniona za pomocą środków prawnych lub innych skutecznych środków?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Należy podać akt prawa ustanawiający park krajobrazowy.</i>

1.5. Tylko obszar chroniony uznany za w pełni zgodny z definicją obszaru chronionego IUCN podlega kategoryzacji IUCN. „W pełni zgodny” oznacza udzielenie pięciu odpowiedzi TAK w tabeli 1.

1.6. W sytuacji, gdy obszar chroniony nie jest w pełni zgodny z definicją obszaru chronionego IUCN, rekomenduje się określenie działań, jakie należy podjąć, aby zapewnić tę zgodność. Działania te mogą polegać na:

- weryfikacji zapisów aktu powołania parku krajobrazowego, w tym weryfikacji granic parku krajobrazowego i otuliny lub weryfikacji celów zarządzania,
- ustanowienia lub weryfikacji planu zarządzania oraz celów zarządzania w tym akcie.

Tabela 2. Działania, które należy podjąć, aby park krajobrazowy spełniał definicję obszaru chronionego IUCN

Lp.	Działania	Podmiot odpowiedzialny	Horyzont czasowy

2 Czy cel ochrony różnorodności biologicznej jest priorytetowym celem zarządzania daną formą ochrony przyrody?

2.1. Zarządzający parkiem krajobrazowym odpowiada na pytania odwołujące się do innych ważnych celów ochrony różnorodności biologicznej w obszarze chronionym IUCN:

- Czy istnienie obszaru zapobiega lub eliminuje, w razie potrzeby, zagrożenia, które będą szkodliwe dla celów ochrony różnorodności biologicznej?
- Czy wyznaczenie obszaru ma na celu utrzymanie, a najlepiej zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów?

2.2. Na pytanie „Czy istnienie obszaru zapobiega lub eliminuje, w razie potrzeby, zagrożenia, które będą szkodliwe dla celów ochrony różnorodności biologicznej?” należy odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”. Odpowiedź powinna być uzasadniona poprzez odwołanie się do aktu powołania obszaru chronionego, planu ochrony lub planu zadań ochronnych lub zadań ochronnych lub innych dokumentów zarządczych. Odpowiedź powinna opisywać stan faktyczny.

Tabela 3. Zapobieganie i eliminowanie zagrożeń w parku krajobrazowym

Lp.	Pytanie	Odpowiedź	Uzasadnienie oceny w odniesieniu do parku krajobrazowym
1	Czy istnienie obszaru zapobiega lub eliminuje, w razie potrzeby, zagrożenia, które będą szkodliwe dla celów ochrony różnorodności biologicznej?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Zgodnie z aktami prawa i dokumentami dot. zarządzania parkiem krajobrazowym.</i>

	<ul style="list-style-type: none"> – Czy zagrożenia są zidentyfikowane i opisane? – Czy zaplanowane są długoterminowe działania zapobiegające lub eliminujące te zagrożenia? 		
--	--	--	--

2.3. Na pytanie „Czy wyznaczenie obszaru ma na celu utrzymanie, a najlepiej zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów?” należy odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”. Odpowiedź powinna być uzasadniona poprzez odwołanie się do aktu powołania obszaru chronionego, planu ochrony lub planu zadań ochronnych lub zadań ochronnych lub innych dokumentów zarządczych. Odpowiedź powinna opisywać stan faktyczny.

Tabela 4. Zgodność celów zarządzania parkiem krajobrazowym z innymi ważnymi celami ochrony różnorodności biologicznej

Lp.	Pytanie	Odpowiedź	Uzasadnienie oceny w odniesieniu do parku krajobrazowego
1	<p>Czy istnienie obszaru ma na celu utrzymanie lub zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów?</p> <p>Czy zaplanowane są długoterminowe działania mające na celu utrzymanie lub zwiększenie stopnia naturalności chronionych ekosystemów?</p>	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	<i>Zgodnie z aktami prawa i dokumentami dot. zarządzania parkiem krajobrazowym, na podstawie katalogu, należy wskazać działania zmierzające do utrzymania lub zwiększenia stopnia naturalności chronionych ekosystemów?</i>

2.4. Zgodnie z aktami prawa i dokumentami dot. zarządzania parkiem krajobrazowym, na podstawie katalogu, należy wskazać działania zamierzające do utrzymania lub zwiększenia stopnia naturalności chronionych ekosystemów?

Tabela 5. Działania zamierzające do utrzymania lub zwiększenia stopnia naturalności chronionych ekosystemów

Lp.	Działania	Czy cele zarządzania parkiem krajobrazowym uwzględniają realizację działania?
1		<i>Odpowiedź tak lub nie</i>

3 Czy istnieją cele zarządzania parkiem krajobrazowym, które są odstępstwem od kategorii V?

3.1. Zarządzający parkiem krajobrazowym analizuje zgodność charakterystyki parku krajobrazowego z opisem obszaru chronionego IUCN kategorii V w zakresie celów zarządzania (celu głównego i innych celów), cech charakterystycznych oraz roli w krajobrazie.

3.2. Należy odpowiedzieć „Tak” lub „Nie”.

3.3. Należy opisać stwierdzone odstępstwa charakterystyki parku krajobrazowego od opisu kategorii V obszaru chronionego IUCN.

Tabela 6. Zgodność celów zarządzania parkiem krajobrazowym z kategorią V obszaru chronionego IUCN

Opis obszaru chronionego IUCN	Czy charakterystyka parku krajobrazowego jest zgodna z opisem obszaru chronionego IUCN?	Odstępstwa charakterystyki parku krajobrazowego od opisu kategorii V obszaru chronionego IUCN
Opis		
Czy park krajobrazowy jest obszarem, w którym interakcja ludzi i przyrody z biegiem czasu doprowadziła do powstania przestrzeni o odrębnym charakterze, posiadającej znaczącą wartość ekologiczną, biologiczną, kulturową i krajobrazową?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	
Czy park krajobrazowy jest obszarem, w którym zabezpieczenie integralności interakcji ludzi i przyrody jest kluczowe dla jego ochrony i utrzymania, włącznie ze związanymi z nim wartościami, zarówno przyrodniczymi, jak i innymi?		
Cel główny		
Czy park krajobrazowy ma na celu ochronę i utrzymanie ważnych krajobrazów i związanych z nimi wartości w odniesieniu do ochrony przyrody i innych, powstałych w wyniku interakcji natury z ludźmi, poprzez tradycyjne praktyki zarządzania?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	
Inne cele		
Czy park krajobrazowy służy utrzymaniu zrównoważonego współdziałania przyrody i kultury poprzez ochronę krajobrazu lądowego lub morskiego oraz związanych z nimi tradycyjnych metod zarządzania, społeczności, kultur i wartości duchowych?	<i>Odpowiedź tak lub nie</i>	
Czy park krajobrazowy przyczynia się do ochrony różnorodności biologicznej na szeroką skalę poprzez zachowanie gatunków związanych z krajobrazami kulturowymi lub poprzez zapewnienie możliwości ochrony w intensywnie wykorzystywanych krajobrazach?		
Czy park krajobrazowy służy zapewnieniu możliwości czerpania przyjemności, dobrego samopoczucia i		

Opis obszaru chronionego IUCN	Czy charakterystyka parku krajobrazowego jest zgodna z opisem obszaru chronionego IUCN?	Odstępstwa charakterystyki parku krajobrazowego od opisu kategorii V obszaru chronionego IUCN
aktywności społeczno-gospodarczej poprzez rekreację i turystykę?		
Czy park krajobrazowy służy zapewnieniu produktów naturalnych i innych usług ekosystemowych?		
Czy park krajobrazowy służy zapewnieniu ram wspierających aktywne zaangażowanie społeczności w zarządzanie cenionymi krajobrazami lub pejzażami morskimi oraz dziedzictwem naturalnym i kulturowym?		
Czy park krajobrazowy służy zachęcaniu do zachowania różnorodności biologicznej w działalności rolniczej i gospodarce wodnej?		
Czy funkcjonowanie parku krajobrazowego i działalność na jego obszarze mogą stanowić modelowe podejście do zrównoważonego rozwoju?		
Cechy charakterystyczne		
Czy park krajobrazowy to obszar, którego krajobraz lądowy lub morski cechuje się wysoką, wyróżniającą się jakością krajobrazową, z powiązanymi siedliskami, florą i fauną oraz cechami kulturowymi – o dużym znaczeniu?		
Czy park krajobrazowy charakteryzuje się zrównoważoną obustronną relacją pomiędzy ludźmi a przyrodą, która przetrwała w czasie i pozostaje nierozzerwalna, bądź w przypadku której istnieje uzasadniona nadzieja, że taka interakcja może być przywrócona?		
Czy w parku krajobrazowym występują unikalne lub tradycyjne wzorce użytkowania gruntów, np. widoczne w zrównoważonych systemach rolniczych i leśnych oraz osadnictwie, które rozwinęły się w równowadze z krajobrazem?		
Czy park krajobrazowy dostarcza możliwości rekreacji i turystyki?		
Czy w parku występują unikalne lub tradycyjne organizacje społeczna i są promowane lokalne zwyczaje, źródła utrzymania i wierzenia?		

Opis obszaru chronionego IUCN	Czy charakterystyka parku krajobrazowego jest zgodna z opisem obszaru chronionego IUCN?	Odstępstwa charakterystyki parku krajobrazowego od opisu kategorii V obszaru chronionego IUCN
Czy park krajobrazowy jest ceniony przez artystów (obecnie i w przeszłości)?		
Czy ekosystemy w parku krajobrazowym posiadają potencjał dla ekologicznej lub krajobrazowej odbudowy?		
Rola w krajobrazie		
Czy park krajobrazowy ogrywa ważną rolę w ochronie krajobrazu jako element systemu ochrony przyrody w kraju oraz wzorzec zarządzania zrównoważonym rozwojem?		
Czy park krajobrazowy pełni rolę bufora wokół jednego lub więcej obszarów ściśle chronionych oraz przyczynia się do ograniczenia wpływu działalności związanej z użytkowaniem gruntów i wody dla tego obszaru lub tych obszarów?		
Czy park krajobrazowy pełni rolę łącznika pomiędzy kilka innymi obszarami chronionymi?		
Czy w parku krajobrazowym występują gatunki lub siedliska, które rozwinęły się w powiązaniu z kulturowymi systemami zarządzania i mogą przetrwać tylko wtedy, gdy te systemy zarządzania zostaną utrzymane?		
Czy park zapewnia ramy realizacji celów ochrony do osiągnięcia na dużych obszarach – (np. w przypadku terenów łowieckich największych drapieżników) – w krajobrazach o dużym stopniu zagospodarowania, zróżnicowanym użytkowaniu gruntów, zróżnicowanej strukturze własności i różnych sposobach zarządzania?		
Czy różnorodności biologiczna w parku krajobrazowym jest związana z tradycyjnymi systemy gospodarowania i może być zachowana tylko poprzez utrzymanie tych systemów?		

3.4. Jeżeli nie stwierdzono odstępstw charakterystyki parku krajobrazowego od opisu kategorii V obszaru chronionego IUCN można uznać, że park krajobrazowy może mieć przypisaną kategorię V obszaru chronionego IUCN należy przejść do pytania badawczego: „Czy w parku krajobrazowym

występują strefy o różnych reżimach ochronnych i w związku z tym, czy właściwe jest przypisanie odrębnej kategorii IUCN dla strefy występującej w parku krajobrazowym?”

3.5. Jeżeli stwierdzono znaczne odstępstwa charakterystyki parku krajobrazowego od opisu kategorii V obszaru chronionego IUCN i nie jest możliwe przypisanie parkowi krajobrazowemu tej kategorii IUCN należy przeprowadzić analizę zgodnie z procedurą w Załączniku 1.

4 Czy w parku krajobrazowym występują strefy o różnych reżimach ochronnych i w związku z tym, czy właściwe jest przypisanie odrębnej kategorii IUCN dla strefy występującej w parku krajobrazowym?

4.1. Zarządzający parkiem krajobrazowym analizuje możliwość przypisania osobnej kategorii IUCN strefom – fragmentowi obszaru parku ze względu na różne cele zarządzania w strefach.

4.2. Rezerwatom przyrody występującym na obszarze parku krajobrazowego przypisywane są osobne kategorie IUCN przez zarządców rezerwatów przyrody.

GLOSARIUSZ

Agrobioróżnorodność	Agrobioróżnorodność to dzikie rośliny blisko spokrewnione z roślinami uprawnymi (tzw. dzicy krewni roślin uprawnych), rośliny uprawne (odmiany lokalne) i rasy zwierząt gospodarskich. Może stanowić cel obszarów chronionych gdzie występują dzicy krewni roślin uprawnych, tradycyjne i zagrożone populacje miejscowe, szczególnie te zależne od tradycyjnych praktyk kulturowych i/lub tradycyjne i zagrożone rasy zwierząt gospodarskich, zwłaszcza jeśli są one zależne od tradycyjnych kulturowych systemów zarządzania, które są wdrażane w zgodzie z "dziką różnorodnością biologiczną".
Biom	Najważniejsza część środowiska naturalnego w danym regionie (np. las jodłowy lub zbiorowiska trawiaste), charakteryzująca się specyficzną roślinnością – w znacznym stopniu zachowaną w wyniku oddziaływań lokalnych warunków klimatycznych.
Ekosystem	Dynamiczne zgrupowanie roślin, zwierząt, mikroorganizmów oraz ich nieożywione środowisko wspólnie tworzące jednostkę funkcjonalną.
Forma ochrony przyrody	Formy ochrony przyrody określone w Ustawie o ochronie przyrody.
Georóżnorodność	Różnorodność minerałów, skał (zarówno "stałych", jak i "dryfujących"), skamieniałości, form terenu, osadów i gleb, wraz z naturalnymi procesami, które tworzą topografię, krajobraz i podstawową strukturę Ziemi.
Interesariusze	Osoby lub organizacje, które mają kluczowe znaczenie dla sukcesu lub porażki organizacji lub projektu w osiągnięciu celów. Główni interesariusze to (a) osoby lub organizacje, które są potrzebne do uzyskania pozwolenia, zatwierdzenia i wsparcia finansowego oraz (b) te, na które działania organizacji lub projektu mają bezpośredni wpływ. Drugorzędni interesariusze to osoby lub organizacje, które są pod pośrednim wpływem. Trzeciorzędni interesariusze to osoby lub organizacje, których nie dotyczy wpływ działań organizacji lub projektu lub nie są zaangażowane, ale mogą wpływać na opinie za lub przeciw.
Jakość rządzenia	Jakość zarządzania odnosi się to kwestii jak dobrze zarządzany jest obszar chroniony tj. stopień, w jakim odpowiada on zasadom i kryteriom „dobrego zarządzania” zidentyfikowanymi i wybranymi przez dane narody, społeczności i rządy (jako część ich poczucia moralności, tożsamości kulturowej i dumy) – generalnie związanymi z zasadami popieranymi przez międzynarodowe instytucje i konwencje.
Korytarz ekologiczny	Sposób na utrzymanie witalnej łączności ekologicznej lub środowiskowej poprzez utrzymanie fizycznych powiązań pomiędzy kluczowymi obszarami.
Ludność tubylcza i plemienna	– Ludy plemienne w krajach niepodległych, których warunki społeczne, kulturalne i gospodarcze odróżniają je od innych części społeczności narodowej i których status jest regulowany całkowicie lub częściowo przez ich własne zwyczaje lub tradycje albo przez specjalne ustawy lub rozporządzenia;

	<ul style="list-style-type: none"> – Ludy w niepodległych krajach, które są uważane za tubylcze ze względu na ich pochodzenie od ludności, która zamieszkiwała kraj lub region geograficzny, do którego kraj należy, w czasie podboju lub kolonizacji lub ustanowienia obecnych granic państwowych i które, niezależnie od ich statusu prawnego, zachowują niektóre lub wszystkie własne instytucje społeczne, gospodarcze, kulturalne i polityczne.
Obszar chroniony IUCN	Obszar chroniony to jednoznacznie zdefiniowana przestrzeń geograficzna, uznana, wyodrębniona i zarządzana za pomocą środków prawnych lub innymi skutecznymi sposobami, w celu osiągnięcia długoterminowej ochrony przyrody wraz z towarzyszącymi jej usługami ekosystemowymi i wartościami kulturowymi.
Obszar chroniony przez społeczność lokalną	Naturalne i zmodyfikowane ekosystemy, w tym znacząca różnorodność biologiczna, usługi ekologiczne i wartości kulturowe, dobrowolnie chronione przez ludy tubylcze oraz społeczności lokalne i przemieszczające się – z wykorzystaniem praw zwyczajowych lub innych skutecznych środków.
Obszar chroniony zarządzany wspólnie	Wyznaczony przez rząd obszar chroniony, w którym władza decyzyjna, odpowiedzialność i zdolność rozliczeniowa są dzielone między urzędy/agencje rządowe i inne zainteresowane strony, szczególnie ludy tubylcze oraz społeczności lokalne i przemieszczające się, które zależą od tego obszaru kulturowo i / lub z uwagi na źródła utrzymania.
Ochrona in-situ	Ochrona ekosystemów i naturalnych siedlisk oraz utrzymanie i restytucję zdolnych do życia populacji gatunków w ich naturalnym środowisku, a w przypadku gatunków udomowionych lub hodowlanych, w środowisku, w którym rozwinęły swoje charakterystyczne właściwości.
Plany ochrony przyrody	Uogólnione pojęcie obejmujące plany ochrony dla obszarowych form ochrony przyrody i krajobrazu, opracowywane obowiązkowo na mocy Ustawy o ochronie przyrody, obejmujące plany ochrony parków narodowych i rezerwatów, parków krajobrazowych, plany zadań ochronnych, a także zadania ochronne
Plany zagospodarowania przestrzennego	Uogólnione pojęcie obejmujące plany ogólne, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz plany zagospodarowania przestrzennego województw
Ramy (System reguł)	Struktura wysokiego szczebla, która określa wspólny cel i kierunek dla planów i programów.
Różnorodność biologiczna	Zróznicowanie wszystkich żywych organizmów pochodzących, <i>inter alia</i> , z ekosystemów lądowych, morskich i innych wodnych ekosystemów oraz zespołów ekologicznych, których są one częścią. Dotyczy to różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami oraz ekosystemami.
Skuteczne zarządzanie	Jak dobrze zarządzany jest obszar chroniony - przede wszystkim, stopień, w jakim chroni on wartości oraz osiąga cele i zadania.

Strefa buforowa	Strefa obejmująca tereny pomiędzy głównymi obszarami chronionymi a otaczającym je krajobrazem lądowym lub morskim; w zasadzie strefy buforowe są obszarami przejściowymi i zabezpieczają sieć obszarów chronionych przed potencjalnie szkodliwymi wpływami zewnętrznymi.
Strefa rdzenna	Strefa obejmująca tereny najcenniejsze pod względem przyrodniczym podlegające ochronie prawnej i ochronie ścisłej w celu zachowania lokalnych ekosystemów, gatunków i krajobrazów o wysokim stopniu naturalności. Aktywność człowieka w strefie rdzennej jest ograniczona do badań naukowych i monitoringu.
Święte miejsce	Obszar o szczególnym znaczeniu duchowym dla ludzi i społeczności.
Święte miejsce przyrodnicze	Obszary lądowe lub wodne o szczególnym znaczeniu duchowym dla ludzi i społeczności.
Typ zarządzania	Typy zarządzania są definiowane w odniesieniu do: "kto posiada władzę i odpowiedzialność za zarządzanie i może być pociągnięty do odpowiedzialności" za konkretny obszar chroniony.
Usługi ekosystemowe	Korzyści, jakie ludzie czerpią z ekosystemów. Obejmują one usługi zaopatrzeniowe, takie jak żywność i woda; usługi regulacyjne, takie jak regulacja powodzi, suszy, degradacji gleby i chorób; usługi wspierające, takie jak tworzenie gleby i obieg składników odżywczych oraz usługi kulturowe, takie jak rekreacyjne, duchowe, religijne i inne niematerialne korzyści.
Zarządzanie	W kontekście obszarów chronionych, zarządzanie jest definiowane jako: "interakcje pomiędzy strukturami, procesami i tradycjami, które określają sposób sprawowania władzy, sposób podejmowania decyzji w kwestiach o znaczeniu publicznym oraz sposób, w jaki obywatele lub inne zainteresowane strony wypowiadają swoje zdanie". Ustalenia dotyczące zarządzania są wyrażane poprzez ramy prawne i polityczne, strategie i plany zarządzania. Obejmują one aspekty organizacyjne dotyczące działań następczych w odniesieniu do polityk i planów oraz monitorowania wyników. Zarządzanie obejmuje zarówno zasady podejmowania decyzji, włącznie z tym, kto uzyskuje dostęp do informacji i uczestniczy w procesie decyzyjnym, jak i same decyzje.
Zrównoważone użytkowanie	Użytkowanie elementów różnorodności biologicznej w taki sposób i z taką intensywnością, żeby nie prowadziło ono do jej zmniejszenia w długim czasie i tym samym pozwoliło utrzymać jej potencjał w stanie odpowiadającym potrzebom i aspiracjom obecnych oraz przyszłych pokoleń.